Izdaje BIGZ OOUR „Duga"

5 računari u vašoj kući

Cena 200 dinara

April/maj 1985.

najbolji YU programeri pišu za vas

novi „komodor", novi „atari"

Specijalno izdanje časopisa „Galaksija"

šesnaestogodišnjaci za računarom mladi genijalci ili izgubljena generacija

„galaksija" fina grafika

listinzi „spektrum" „komodor" „galaksija" „amstrad"

„spektrum" na svoju sliku i priliku

„komodor" recepti za sprajtove

periferijska oprema grafičke table

obrada teksta pisanje bez muke

hakeri u nevolji

5 računari u vašoj kući

cena 200 D

april/maj 1985.

Specijalno izdanje časopisa „Galaksija"

Izdaje
Beogradski izdavačko-grafički zavod
OOUR Novinska delatnost „Duga"
11000 Beograd
Bulevar vojvode Mišića 17
Telefoni
650-161 (redakcija)
650-528 (prodaja)
651-783 (propaganda)
Generalni direktor
Gojko Začar
Direktor OOUR „Duga"
v.d. Aleksandar Badanjak
Glavni i odgovorni urednik
Gavrilo Vučković
Urednik izdanja
Jova Regasek
Likovna i grafička oprema
Dušan Mijatović
Redakcija časopisa „Galaksija"
Tanasije Gavranović, pomoćnik glavnog i odgovornog urednika
Esad Jakupović, zamenik glavnog i odgovornog urednika
Aleksandar Milinković, urednik
Jova Regasek, urednik
Zorka Simović, sekretar redakcije
Srđan Stojančev, novinar
Gavrilo Vučković, glavni i odgovorni urednik
Stručna saradnja
Dejan Ristanović
Nevenka Spalević
Anđelko Zgorelec
Mihajlo Tešević
Autori tekstova
Predrag Bogdanović
Branko Đaković
Igor Fisher
Branko Hebrang
Vladimir Iljevski
Milan Ivanović
Đorđe Janković
Vladimir Kostić
Srboljub Kuzmanović, dipl. ing.
Vojislav Lalić-Petrić
Ivan Nador, dipl. ing.
Damir Omrčen
Borivoj Perzić
Bogdan Petrović
Dejan Ristanović
Jelena Rupnik
Duško Savić
Jovan Skuljan
Mr Veljko Spasić
Milan Tadić
Dušan Veljković
Zvonimir Vistrička, dipl. ing.
Anđelko Zgorelec
Crteži
Miša Marković
Tehnička saradnja
Ljubiša Milovanović
Ljev Rjadčenko
Prevodioci
Esad Jakupović
Ksenija Pješčić-Lebedinski
Izdavački savet „Galaksije"
Dr Rudi Debijadi, prof. dr Branislav Dimitrijević (predsednik), Radovan Drašković, Tanasije Gavranović, Živorad Glišić, Esad Jakupović, Velizar Maslać, Nikola Pajić, Željka Perunević, prof. dr Momčilo Ristić, Vlada Ristić, dr inž. Milorad Tepšilović, Vidojko Veličković, Velimir Vesović, Miloje Vuković
Štampa
Beogradsko izdavačko-grafički zavod
11000 Beograd, Bulevar vojvode Mišića 17
Žiro-račun kod SDK 60802-633-2463
Devizni račun kod Beobanke
60811-620-6-82701-999-01086
Za inostranstvo cena dvostruka (400 D, 2,50 US $, 6,50 DM, 45 Sch, 5,50 Sfrs, 20 Ffrs)
Na osnovu mišljenja Republičkog sekretarijata za kulturu broj 413-77/72-03 i „Službenog glasnika" broj 26/72, ovo izdanje oslobođeno je poreza na promet.

sadržaj

3/ šta ima novo u svetu računara

8/ najbolji YU programeri
virtuozi na kućnom računaru

11/ računari u izlogu
dvoboj divova

13/ računari u razgovoru
mladi genijalci ili izgubljena generacija

16/ periferijska oprema
radost crtanja

20/ periferijska oprema
naki novi „epaoni"

22/ računari i programiranje
miladinova čarobna lampa

25/ računari i obrada teksta
pisanje bez muka

29/ računari iz mog ugla
pirati trče počasni krug

30/ biblioteka programa

37/ računari u akciji
strogo kontrolisani diskovi

41/ škola sistemskog programiranja
raspodela memorije

45/ umetnost programiranja
interapti u bejziku

48/ majstorije na računaru
na svoju sliku i priliku

50/ hajde da se igramo

53/ računari i ljudski um
zablude oko „eliza"

56/ programiranje u bejziku
aprajtovi na „komodoru"

59/ u svetu slučajnih brojeva
zec iz šešira

63/ hakeri u nevolji
SOS

64/ računari u domaćoj radinosti
priča o finoj grafici

šta ima novo

Računari u domaćoj radinosti

Postojeći propisi u SR Hrvatskoj u oblasti zanatstva i kućne radinosti nakon nekih izmjena i dopunskih tumačenja sada dozvoljavaju bavljenje računarime i u kućnoj djelatnosti kao načinom privređivanja. Republički komitet za energetiku, industriju rudarstvo i zanatstvo dao je dopunska tumačenja postojećeg Zakona o zanatstvu, u domaćoj radinosti — kao obliku privređivanja — mogu se izrađivati štampane pločica koje se korista u elektronici, a u okviru zanatske djelatnosti pod nazivom „Izrada predmeta od plastičnih masa i umjetnih smola"

Ovaj Komitet je zauzeo i stajalište da se mijenje naziv djelatnosti „umnožavanje podataka za kompjutorske kartice i magnetne vrpce za elektroničku obradu podataka" tako da u buduće glasi „elektronička obrada podataka" U okviru ove djelatnosti mogu se izrađivati programi za elektronička računala i mediji za pohranu podataka. Izrada programa i dorada medija za elektroničku pohranu podataka, po svojoj funkciji i načinu izrade, mogu se smatrati proizvodnjom, pa se ovi poslovi mogu obavijati i u domaćoj radinosti, jer se ovu djelatnost nije potrebno dokazivati stručnu spramu. Međutim, u okviru ove djelatnosti ne mogu se u SR Hrvatskoj pružati usluge obrade podataka, budući da se to ne smatra proizvodnjom

M Ivanović

Omladinski radio 101

Zagrebački Omladinski radio 101 je gotovo od samog početka svog emitovanja (maj 1984) počeo posvećivati pažnju kompjutorima. Emisija posvećena kompjutorima, mikroelektronici i informatici naziva se „Skok u sadašnjost" U sklopu emisije emitiraju se i programi za kućne kompjutore najčešće za Sinclair ZX Spectrum i Commodore 64 „Skok u sadašnjost" uređuju i vode Ing Davor Žunić i dipl ing Zvonimir Vistrička, uz pomoć stalnog suradnika Pere Petrovića.

Glavna zadaća emisije je popularizacija svih oblika korištenja kompjutora informiranja slušaoca o kretanjima na tržištu, preporuke za korištenje literature, hardwa-

rea i softwarea stručni savjeti itd U studio se često dovode i gosti koji odgovaraju na pitanja vezana uz tu tematiku Za vrijeme emitiranja atmosfera u studiju je opuštena, što stvara prisniji i neformalni odnos prema slušaocima koji se u okviru kontakt programa javljaju s pitanjima i prijedlozima

Djelatnost emisije „Skok u sadašnjost" se nije zaustavila samo na radio-emisijama već se proširila i na manifestacije izložbenog karaktera U Zagrebu će se dugo pamtiti „Kompjutorske veselica" u organizaciji Omladinskog radija. To je bila multimedijska izložba kompjutorske grafike popraćena predavanjima demonstracijom kompjutora, izložbom literature, te prikazivanjem svjetskih dostignuća na polju kompjutorske grafike — preko videa, diaprojekcije te izloženih grafike Cilj izložbe je bio pokazati da kompjutori nisu samo sredstvo za matematička proračuna već i za ispoljavanje kreativnih osobina programera izložba je bila održana u divnom prostoru Društvenog centra boraca, RVI i omladine Zagreba početkom mjeseca novembra 1984 godine.

Popularizirati kompjutore nikada nije doste, a načini popularizacije moraju biti što raznovrsniji Stoga autori emisije „Skok u sadašnjost" daju i razrađuju idaju o opće jugoslavenskom natječaju za najbolji originalni program, pod pokroviteljstvom Omladinskog radija 101 Nagradni fond je velik i sigurno će biti dobar radni poticaj za brojne domaće programere Za one programere koji nemaju vlastiti stroj organiziran je i „Computer Workshop" Omladinskog radija 101 — radionica koja radi svakodnevno od 8 do 22 sata u predvorje jednog od najposećenijih kina u Zagrebu, kina Studentskog Centra

Radionica (Workshop) je otvorena sredinom januara i ostaje otvorena do 1 juna 1985 godina kada i završava natječaj Oni koji nemaju vlastiti kompjutor mogu doći raditi na Orlovima, Spectrumima, Commodoreima, Teri, Partneru ili Appleu, a po želji i pohađati tečaj za brzo savladavanje basica ili pascala Utorkom se održavaju predavanja s temom o kompjutorskoj grafici, a ujedno se publici demonstriraju kod nas rjeđi kompjutori kao (Amstrad/Schneider CPC 464, Sinclair QL, BBC). Za one koji sa svojim kompjutorima imaju nekih problema, subotom su postavljena dažurstva za otklanjanje kvarova.

Za poklonike „Galaksije" nedavno je održano zanimljivo natjecanje u brzom sastavljanju kompjutora „galaksija". Predstavnik firme „Mipro" iz Buja donio je 5 „galaksija" u kit obliku Od velikog broja prijavljenih za natjecanje žrijebom je izabrano petoro kandidata koji su željeli dokazati svoje znanje iz praktične elektronike te osvojiti vrijednu nagradu — najbrži svoju sklopljenu „galaksiju" Uz brzinu, uvjet je bio da „galaksija" proradi.

Prvi od petorice je bio gotov Tomislav Jurlin, student Elektrotehničkog fakulteta, ali, na žalost, njegov kompjutor nije proradio Pobjednik, osvajač nagrade Lenz Darko je nakon višesatnog lemljenja došao do vrijedne nagrade najprihvatljivijeg domaćeg računala Lenz je, također, student ETF-a i nema sumnje da će mu kompjutor dobro doći

Ovakav način predstavljanje kompjutora potakao je velik interes za „galaksiju" koja je tima u Zagrebu stekla puno više poklonika i simpatizera Nadajmo se da će ovakvih atraktivnih prezentacija biti još više, naravno iz kvalitetan predgovor o kompjutoru, kakav je, naprimjer, pružio predstavnik „Mipra"

Zvonimir Vistrička

Megabit na jednom čipu

Za vreme najnovije konferencije, posvećene fizici čvrstih tela, koja je održana u San Francisku, japanske firme Tošiba Hitači, NEC i NTT podnela su izveštaj o proizvodnji novog silicijumskog čipa koji može da memoriše milion jedinica informacije — četiri puta više nego što je dosad bilo moguće. Čip je debljine 40 mikrometara (što znači da je tanji od jedne vlasi kose) površina koje odgovara veličini pera za crtanje i sadrži 800 metara provodnog materijala Na njemu se može memorisati 128000 alfanumeričkih znakova, a to je ravno obimu knjige od oko 75 stranica Američki proizvođači najavljuju proizvodnju ovakvog čipa za početak ove godine Smatra se da će za nekoliko godina uspeti i razvoj čipa od 4 megabita

Što su dimenzije čipa manje, to materijal od kojeg je napravljen mora biti čistiji Na konferenciji je predstavljen i uređaj za ispitivanje čistoće silicijumskih slojeva koji za manje od jedne sekunde može da ustanovi prisustvo nepoželjnih čestica 100.000 puta manjih od debljine vlasi kose

Stolica za kompjuteraše

Hakeri koji zbog dugotrajnog sedenja dobijaju bolove u leđima mogli bi najzad da odahnu — barem u Engleskoj Na tržištu, naime, nedavno se pojavila jedna stolica koja se uspešno nosi sa bolom u leđima Problem, inače, nije ni malo naivan Zbog tog sindroma samo u Velikoj Britaniji gubi se 29 miliona radnih dana godišnje!

Nova obrtna stolica ima dvostruki naslon, čiji nagib se prilagođava za različite vrste rada, ili se fiksira u raznovrsnim položajima Visina sedišta reguliše se pneumatski, uz pomoć dugmeta čime se izbegava nepovoljan uticaj na kičmu kod niskog sedenja Meki, iskošeni prednji rub sedišta omogućuje bolje prenošenje težine tela na noge bez ometanja cirkulacije

Stolica se kao što vidi, ubila za kompjuteraše Na žalost, košta koliko i manji kućni računar — a kod nas ne može ni da se uveze Hakerima, zasad, ostaje da češće prekidaju rad sa računarom i više se kreću

Epl za sva vremena

U 1984 godini Apple" je predstavio dva nova kompjutera — mekintoš (Macintosh) i IIc I dok se šire glasine da trećerazredna kompanija proizvode kolor verziju „maka i da se azijska šrafciger industrija sprema da izađe na američko tržište sa kopijom „mekintoša" po ceni od 1000 dolara „Apple" vadi novog keca iz rukava pod imenom „epl IIx" Prinova u familiji ima visok stepen kompatibilnosti sa dosadašnjim modelima iz serije II ali istovremeno predstavlja i značajan korak napred u razvoju nove tehnologije Rešenje zagonetke leži u malom komadu silicijuma koji na sebi nosi broj 65816

Mikroprocesor 65816 je 16-bitna CMOS (komplementarna metal-oksid tehnologija) verzija klasičnog 6502 mikroprocesora koji je mozak u „eplu II" U emulacionom modu 65816 je rasporedom izvoda i softverski potpuno kompatibilan sa starim 6502-uticajem na samo jedan njegov flag 65816 postaje po našoj žalji osmobitni 6502 Pod punom ratnom spremom međutim on raspolaže moćnijim setom instrukcija i može direktno da adresira do 16 megabajta radne memorije I pored kritika da će se ovako velikim memorijama čist i delotvoran program odlazi u muzej voštanih figura, ne možemo zaobići činjenicu da ovako veliki memorijski kapaciteti otvaraju nove mogućnosti za programere sa velikim idejama

Zahvaljujući tome što 65816 može da oponaša 6502 programima napisanim za predhodne „eplove" kompjutere nisu potrebne nikakve izmene da bi radili na IIx-u Ne zadovoljavajući se samo sa kompatibilnošću inženjeri Western Design Centers-a su povećali set instrukcija u odnosu na 6502 dodali nove adresne modove i proširili mogućnost rada sa prekidima Zbog ovakvih osobina ovaj procesor se može upotrebiti kod već postojećih sistema uz male ili nikakve izmene

I dok je malo verovatno da će Apple nuditi proširenja za stare kompjutere iz serije II IIx će sa 65816 i 256 kilobitnim memorijskim čipovima koriste se i u proširenom „mekintošu" sa 512 K izaći na tržište sa 512 K u standardnoj verziji i mogućnostima velikih memorijskih proširenja

Jedina stvar koja kvari ovu lepu sliku i dovodi u pitanje kompatibilnost novog „epla" sa dosadašnjim dvojkama je disk drajv Dosadašnji 5 25 inčni diskovi korišćeni na „Apple"-ovim računarima postaju tehnološki zastareli Očigledno je da će Sonijevi 3 5 inčni diskovi upotrebljeni u „meku" postati industrijski standard i zameniti 5 25 inčne diskove, kao što su ovi zamenili 8 inčne dinosauruse iz 70-tih godina Ako IIx želi da drži korak sa vremenom onda bi morao da bude upotrebljen disk drajv od 3,5 inče ali čemu onda softverska kompatibilnost kada se postojeće diskete ne možete učitati program u novi računar? Rešenje je u tome što će IIx-u biti vraćeni slotovi sa „epla IIe" koje IIc nije imao i tako omogućiti korišćenje dodatne disk jedinice od 5 25 inča pa samim tim i upotrebu i/ili kopiranje programa na postojeći drajv od 3 5 inče

Malo je verovatno da će se IIx javiti u prodaji u prvom kvartalu ove godine zbog toga što bi hiljade onih koji su u toku božićnih praznika kupili IIc i IIe bili dovedeni u nezavidan položaj jer bi njihov tek kupljen računar u neku ruku već bio zastareo Praktično datum kada će IIx biti izbačen na tržište zavisi od prodaje ostalih modela iz serije II

V Lalić-Petrić

Sintetizator za sve jezike

Novi sintetizator govora sa oznakom TDS—910 može elektronskim putem da podražava bilo koji jezik i dijalekt a priključuje se na čitav niz uređaja uključujući i sisteme obezbeđenja i kontrolne uređaje u industriji kako bi davao poruke „skrojene" po zahtevu korisnika

Projektant Pitr Reš (Peter Rush) (na slici ispituje ploču štampanog kola) prilagodio je sistem standardnom „Eurocard" formatu, kako bi dobio široku primenu u elektronskoj industriji

Sistem se može koristiti za davanje specifičnih informacija u situacijama u kojima je neophodna složena kontrola na primer u fabrikama i na morskim platformama za naftu Poruke upozorenja mogu se u urgentnim situacijama automatski prenositi telefonom do kuće rukovodioca pružajući tečne podatke u stilu „vatra u mašinarnici" „poplava u suterenu" ili „otvoren sef"

Govorni sintetizator isporučuje se potpuno programiran prema rečniku korisnika Postupak je jednostavan jer se koriste reči izgovorene u mikrofon priključen na jedan specijalno projektovani kompjuter koji dozvoljava sve potrebne izmene u tipu glasa pre nego što se on definitivno prenese do memorije sintetizatora

Pojedinačni delovi — govorni sintetizator govorna memorija i integrisana kola — mogu da se dobiju jeftino a kupac ih sam može sastaviti Proizvođač je firma Triangle Digital Servise (23 Campus Road Walthamstow London)

Alatka iz sveta snova

Zove se malo neobično — „Orix Portasol" — a služi „za svako doba i svako mesto" Reč je o jednoj od najmanjih lemilica za trenutne popravke štampanih veza Ova zanimljiva prenosiva alatka radi na principu novog i jednostavnog hemijskog procesa Kao izvor zagrevanja koristi se tečni gas koji se nalazi u rezervoaru u unutrašnjosti lemila Prema tvrdnji proizvođača firma Greenwood Electronics (Portman Road Reading Berkshire En

gland), lemilica može da obavi raznovrsna posiova za kratko vreme — bez obzira da li lemilicu koristi profesionalac ili amater.

Nešto manji od flomastera bez kablova ili električnog vrha „Portasol" ima platinski katalizator u vrhu za lemljenje i može da radi čitav sat sa unutrašnjom rezervom butana. Patentirani katalitički konverter obezbeđuje zagrevanje vrha, tako da nema plamena u toku lemljenja. Brzina konverzije može da se podesi tako da temperatura vrha iznosi između 250°C i 450°C.

Pošto „Portasol" pruža energiju kao električna lemilica od 60 W može da se koristi i za kompletna poslova lemljenja. Lemilica čije dimenzije iznose samo 175 mm × 19 mm, može da se napuni u roku od nekoliko sekundi a postupak je isti kao kod punjenja gasnog upaljača za cigarete. Lemilica se isporučuje zajedno sa zaštitnom kapicom u koju je ugrađen kremen. Odgovara svim sigurnosnim standardima a izvor gasa kao izvor energije onemogućuje električna oštećenja osetljivih komponenti. Svi zamenljivi delovi uključujući i konvertor mogu se dobiti na tržištu.

„Epson" u Ljubljani

Mladinska knjiga iz Ljubljane počela je krajem februara s prodajom prenosivih računara epson s oznakom HIS—5 s ugrađenim mini-printerom mini-ekranom i mikrokasetofonom — po ceni 380 000 din. U prodaji su i dva tipa printera R-80 F/T+ (format A4 — 280 000 din) i R-100 (format A3 — 380 000 din) s dodatnom opremom (interfejsi kablovi, priključci, programi) po izboru. Uz računar i printer moguće je kupiti i odgovarajuću dvostruku disk jedinicu TF-20 (655 K — 380 000 din).

Računarska revolucija u Kini

Računarska revolucija u Narodnoj Republici Kini je zaista u punom zamahu.

Sedmogodišnjim planom razvoja mikroračunara u NR Kini planira se proizvodnja koja za 1985. treba da obezbedi 500 mikroračunara, da bi sa 1990. broj mikraćunara popeo na 10 000, a već dve godine kasnije i na čitavih 40.000 komada. Proizvodnju mikroračunara treba istovremeno da prati i proizvodnja odgovarajućih čipova (uglavnom RAM-ovi do 16 K, ROM-ovi od 4 i 8 K i neki od osmobitnih procesora). Visokoserijska proizvodnja čipova je osvojena.

Dva poznata američka proizvođača računara, angažovana su na izgradnji dve fabrike koje, pored povećanja ukupnog obima proizvodnje računara, treba i da omoguće i prodor novih naprednijih tehnologija.

Nekoliko singapurskih i hongkonških firmi koristi pogodnosti jeftina kineske radne snage i investira u kineska pogone. Ovaj program podržava i kineska vlada jer na taj način strana tehnologija ulaze na mala vrata.

Zbog geografskih pozicija Singapura, Hongkonga — a ne treba zaboraviti ni Malaziju, Filipina, Indoneziju, zemlje gde se čipovi danas najviše proizvode — odlučeno je da se Silicijumska dolina NR Kina sagradi u južnim provincijama.

Svetska banka je odobrila namenski kredit za kupovinu računara u vrednosti od 38 miliona dolara. To je, verovatno, jedan od razloga što je „Hewlett — Packard" otvorio svoja predstavništvo u Pekingu. A Pakardov primer nema sumnje slediće i drugi veliki proizvođači, tim pre što je kinesko tržište veliko a NR Kina je poznata kao solidan platiša.

Nepravedno bi bilo pominjati samo planove, a ne i ono što je već postignuto. Trenutno se u desetak fabrika već proizvode veliki, mini i i mikro računari. Skoro stotinak kooperanata proizvodi delova periferijske oprema i podsklopova. Proizvode se računari koji liče ili su kompatibilni sa DEC PDP 11/34 i IBM 370. Priča se takođe, da kineske inženjere i tehničare od proizvodnja IBM 4300 deli oko pet godina.

Nisu zaboravljeni ni kadrovi — više hiljada studenata studira na zapadnim univerzitetima. Istovremeno, kineska vlada je uputila poziv svim poznatim stručnjacima iz ove oblasti kineskog porekla, da se vrate u otadžbinu i pomognu bržem razvoju.

U okviru značajne trgovinske razmene sa Sjedinjenim Američkim Državama koja je u velikoj ekspanziji Kina u odnosu na ostale zemlje tzv. „realnog socijalizma" ima poseban tretman u oblasti računara i uvoza vrhunske tehnologije. Dok je za ostale izvoz vrhunske tehnologije iz SAD uglavnom pod embargom, za Kinu se primenjuje drugi aršin. Prema izjavi ministarstva trgovina SAD po odobranju predsednika Regana dozvoljava se izvoz naprednih tehnologija iz oblasti računara i elektronike ipak za svaki pojedinačni izvoz određene tehnologija potrebna je posebna dozvola. Na taj način je ostavljena mogućnost da do izvoza nekih vrhunskih tehnologija ipak ne dođe, barem ne dok malo ne — zastare.

J. Nador

Optički diskovi

Takozvani „Desk top personal computer" (lični računari koji staju na pisaći sto) koriste se već duže vremena u modernim kancelarijama zapadnih zemalja. Ipak gomila papira i registratora sa podacima još uvek se ne smanjuju. Flopi i hard diskovi mogu da memorišu 400 K i 10 MB respektivno. To zvuči mnogo ali ako se sav ovaj prostor iskoristi za memorisanje teksta, onda na jednu disketu stoje samo 150 strana teksta (predpostavka je da u redu ima 80 karaktera a da na stranu staju 33 reda i da se piše samo sa jedne strane). U slučaju da se koristi hard disk situacija je znatno odlja — može se smestiti čitavih 2780 strana teksta, ali priznaćete da za jednog referente ni ta cifra nije impozantna.

Ako insistiramo na ličnom računaru koji je nezavistan u odnosu na neki veliki sistem, onda u ovom trenutku to može da mu obezbedi samo laserski disk, koji može da memoriše od 1 do 5 gigabajta! Prevedeno na strane teksta to iznosi 278 600 kucanih strana. Da stvar bude lepša zajedno sa tekstom, moguće je povezati i sukcesivno memorisati i odgovarajuće digitalizovane slike (fotografije i sl.).

Ključni deo optičkog disk drajva je precizno kontrolisani laser male snage koji može da upisuje i iščitava podatke sa specijalnog plastikom presvučenog aluminijumskog diska. Ova sprega elektronike i laserske tehnologija omogućava smeštaj veoma velike količine informacija na ekstremno malom prostoru.

Kako se upisuju podaci? Pošto nam je poznato da podatak može biti ili nula ili jedinica, lako se dolazi do zaključka da se jedan od ta dva podatka upisuje na disk termičkim dejstvom lasera na površinu aluminijumskog diska, dok se drugi podatak ne upisuje. Upisani podatak se može videti kao tačkica — udubljenje u disku mikronskih dimenzija.

Na žalost, jednom upisani podaci se ne mogu brisati. Prema tome, u ovom momentu laserski disk je, pre svega, namenjen za masovno memorisanje informacija koja su trajnog karaktera — dakle memorisanje arhive.

Kako stvari stoje, prvi računar koji će se moći da pohvali da ima mogućnost memorisanja podataka na laserski disk je IBM PC. Za sada još uvek visoka cena (17000 do 19000 dolara), verovatno će u bliskoj budućnosti biti oborena međusobnom konkurencijom više potencijalnih proizvođača.

Industrijski standard za laserski disk razume se još uvek ne postoji. Pominju se dimenzija od 3 do 14 inča u prečniku.

Ipak sve ovo ne znači da Flopi i hard diskovi odlaze u staro gvožđe. Njihova namena će biti samo malo preciznije određena.

I. Nador

BBC C ili model C

Iz pomalo zagonetnih nastupa direktora Krisa Karija (Criss Curry) i Kristofera Varda (Christopher Ward), novinari su zaključili da Ejkorn sprema računar koji se zove Model C. Ovo po svemu sudeći nije BBC C već „Comunicator", računar koji će konkurisati ICL-ovom OPD-u (kompjuteru koji je baziran na Sinklerovom QL-u).

Model C će biti zasnovan na 65C816 šesnaestobitnom procesoru koji je skoro u pin kompatibilan sa 6502. Model C će u startu imati 256 ili 512 K RAM-a koji će moći da se proširi bar do jednog megabajta. Kompatibilnost sa BBC serijom će biti stoprocentna pošto 65C816 može da radi u modalitetu u kome emulira 6502 (tada jasno ne može da adresira više od 64 Kb memorije).

Cena novog modela je nepoznata ali je Kari pominja sumu od 500 do 800 funti u koju je uračunata jedna disk jedinica Datum izlaska na tržište je, naravno velika tajna ali nam se čini da model C ne treba očekivati previše brzo

D Ristanović

Watfordovi noviteti

Jugoslovenskim vlasnicima BBC-ja i Electrona dobro poznata prodavnica Watford Electronics (250 High Street, Watford England) neprekidno proširuje asortiman svojih proizvoda Posle veoma uspelog Single Density'' disk interfejsa, pojavila se i Double density'' varijanta koje je zasnovana na intelovom kontroleru 8272 Uz sve opcije koje je posedovao dosadašnji interfejs (disk sektor editor, 64 umesto 32 programa na svakoj strani diskete, prebacivanje softvera sa kasete na disk programi za formatiranje i verifikaciju u ROM-u, obilato korišćenje džoker znakova i mnogo što-šta drugo) dodate su naredbe za prepisivanje diskova u raznim formatima upisa i ugrađen veoma kompletan 8271 emulator koji omogućava izvršavanje svih zaštićenih programa koji se prodaju na disku čak i ,Elite Cena je 85 funti

Watford Electronics prodaje i tablu za proširenje RAM-a od 32 K Ovaj RAM može da se koristi kao video memorija, bafer za printer ili bilo koji drugi bafer Uz umerenu cenu od 65 funti (BBC sa ovom tablom košta samo 360 funti+VAT) ova ekspanziona taba predstavlja zanimljivu alternativu dodatnom procesoru. Mana ovoga proširenja je što se dodatna memorija ne može iskoristiti za smeštanje ROM modula

Za one koji ne žele da nabave Solidisk, Watford Electronics od ovog meseca prodaje 16 K disk RAM Priključujemo ga umesto jednog od ROM-ova i „punimo'' softverom sa diska Tako ne moramo da kupujemo skupe EPROM-e da bismo piratovali ,View ,Wordwise ili ,Pascal', dovoljno je da jednom odvojimo 40 funti za ovaj dodatak. Sadržaj RAM-a se čuva čak i dok je disk isključen zahvaljujući ugrađenom pakovanju baterija

Vlasnici BBC-ja koji imaju dosta ROM-ova a ne žele da troše novac na ROM tablu mogu da kupe ZIF priključak Radi se o Tekstolovom podnožju koja se montira sa desne strane testature računara i koje povezujemo sa jednim od ROM podnožja u računaru U ovo podnožje možemo da smeštamo bilo koji EPROM bez rizika da izazovemo njegovo oštećenje nestručnim rukovanjem Cena je prava sitnica — 18 funti

Dejan Ristanović

Računari sasvim lično

Dinar vs commodore

U petak 16 marta 1985 „Komodor 64'' se umorio od naporna utrka sa jugoslovenskom nacionalnom valutom — sveži i za trku raspoloženi dinar je pretekao ovaj umorni računar Počev od 16 marta, naime, beogradska carina zaplenjuje komodor 64 koji sada košta više od 40.000 dinara. Nastavak ove vesti očekujte u sledećim ,Računarima' — dinar možda ima dovoljno snage da pretekne i za sada nedostižnog ,spektruma''!

Novo u kioscima. . .

Iako je računara koji se uklapaju u dozvoljeni uvozni limit sve manje, domaći hakari nemaju razloga da se požale na broj kompjuterskih časopisa koje mogu da pronađu u kioscima Od početka ove godine pojavili su se časopisi MR (u izdanju Sportska tribina, Zagreb, treba da izlazi jednom mesečno) TREND (specijalno izdanje SAM-a sa istom frekvencijom izlaženja), i Pilot Video (specijalno Kvizovo izdanje posvećeno kompjuterskim igrama) Hakar koji želi da prati sve domaće časopise treba svakoga meseca da izdvoji otprilike 1 300 dinara, što čini oko 15 000 dinara godišnje Saznajemo da će redakcije svih naših časopisa pokušati da zaštite džepove svojih čitalaca tako što će slediti svetla primer ,Računara u vašoj kući , redovno kasniti!

. . . I novo u oglasima

Dok se broj časopisa lagano umnožava broj kompjuterskih klubova to radi brzo — čitaoci oglasa su svakako primetili da kompjuterski klubovi niču kao pečurke posle kiše Jeste li znali da su se pojavili Verify Ne$a, Sinclub Bros Software, King Byte Bugy Club, Spectrum House New Data, White Lightning Videosoft Jokar Software, Royal Service i, posebno interesantni, Giga s Software? Sa žaljenjem vas obaveštavamo da su surovi tržišni uslovi učinili da je čak i gola egzistencije klubova Sunnsoftware Comet Software, intersoft Columbia Software, Computerland Spectrum goes to Hollywod, Byte Shop i Tangram Software dovedena u pitanje Čuvena domaće softverske firme Joystick Club i Orion Softvare i dalje drže primat na tržištu prvenstveno zahvaljujući visokoj produktivnosti i ulaganju u proširenu reprodukciju

Čime se bave svi ovi klubovi? Najbolje je da vam umesto odgovora, navedemo ime jednoga od onih koji su propali zbog iskrenosti Software Break&Co

Napomena ako su neki od gornjih naziva pogrešno spelovani obratite se njihovim vlasnicima koji valjda najbolje znaju kako im se klub zove!

Dejan Ristanović

Razglednice iz Londona

Anđelko Zgorelec

Spas u poslednji čas

Među stotinu putnika koji su se u petak 15 februara poslednjim avionom vraćali iz Milana za London dvojica muškaraca srednjih godina bili su sigurno posebno srećni Posle višednevnih pregovora u tom najvećem poslovnom centru Italije njihovi napori su konačno urodili plodom Jedna od najpoznatijih britanskih mikroračunarskih kompanija koju su upravo oni stvorili i koja proizvodi jedan od najpopularnijih računara u ovoj zemlji, imaće osiguranu budućnost. Firma se zove Acorn, a zadovoljni putnici su njeni osnivači Kris Kari (Chris Curry) i Herman Hauser (Hauser)

Naime, kao što smo javili u martovskoj ,Galaksiji' postojala je velika opasnost da „Acorn ode na bubanj — prošlogodišnji poslovni rezultati bili su više nego katastrofalni Računari se sada toliko slabo prodaju da novac gotovo i ne ulazi u kasu ove kompanije. Zato je preduzeta brza akcija da se nađe neki finansijski bolje stojeći partner Bilo je zainteresovano više velikih britanskih kompanija, ali predstavnici poznate italijanske firme ,Olivetti' su bili najbrži Za ulog od samo 10,4 miliona funti „Olivetti je dobio 49,3% deonica u ovoj kompaniji i time stvarnu kontrolu nad proizvodnjom BBC računara. U Ivrei blizu Milana, Glavnom štabu Olivettija sigurno zadovoljno trljaju rukama, jer Acorn je samo pre šest meseci vredeo gotovo 100 miliona funti! Povoljna vesti iz Italije popraćene su sa zadovoljstvom i u Kembridžu, Ejkornovom glavnom štabu Doduše Kris Kari i Herman Hauser gube kontrolu nad svojom kompanijom ali budućnost Acorna osigurana je i, što je najvažnije, i dalje će se proizvoditi BBC-jev čuveni računar ali sada uz podršku moćnog Olivettije i njegovog novca

Interesantno je spomenuti da je „Olivetti pre samo šest godina bio i sam gotovo na rubu propasti, kada je na njegovo čelo došao sposoban Karlo de Benedeti (Carlo De Benedetti) i preporodio kompaniju Od proizvodnje odlično dizajniranih (izložene su i u Muzeju moderne umetnosti u Njujorku) ali zastarelih pisaćih mašina, „Olivetti je prešao na proizvodnju modernih računara koji se odlično prodaju Benedeti ulaže novac i u manje elektronske i softverske kompanije, poznate po inovacijama, a usko sa sarađuje i sa američkim telekomunikacijskim gigantom AT&T koji drži 25% deonica u ,Olivettiju Jasno je da ove globalne veze mogu samo da pomognu Acornu S druge strane tvrdi se da je Benedeti bio naročito impresioniran ekipama mladih stručnjaka koji rade za Acorn u njegovim centrima za razvoj u Kembridžu i Palu Altu u Silicijumskoj dolini u Kaliforniji Od tih mladih ljudi traže se novi proizvodi, koje bi „Olivetti preko svoje mreže plasirao po čitavom svetu A Kris Kari i Herman Hauser neće više voditi kompaniju, oni odlaze u pozadinu i biće zaduženi za razvoj novih proizvoda

Amstrad je kriv za sve

Kriza u svetu kućnih računara nije pogodila samo „Acorn": i drugi osećaju posledice slabe prodaje računara. Nedavno je objavljeno da Sinkler za mesec dana neće preuzimati računare iz fabrike koja proizvode za njega, da bi ii smanjio zalihe u skladištima. I „Apple" je primoran na sličan korak: na kraće vreme zatvara svoje fabrike u Kaliforniji i Irskoj, a osoblje šalje na prinudni odmor. Iz Japana javljaju da su proizvođači MSX računara znatno smanjili obim proizvodnje.

Lud za špagetima: Aleks Reid, novi čovek na čelu Acorna

Jedina svetle tačka u ovom trenutku u Britaniji su za kućne računare firma „Amstrad", a za male poslovne sisteme firma ACI, koja proizvodi čitavu seriju računara i koji su ovde velika konkurencija moćnom IBM-u i njegovom PC-u. Mada ACI računari nisu kompatibilni sa PC-em, upotrebljavaju isti operativni sistem, pa je bilo relativno lako osigurati za njih mnoštvo softvera.

Na području kućnih računara „Amstrad" vodi po povoljnoj ceni za specifikacije koje se nude. Za samo sedam meseci u Britaniji je prodalo 200 hiljada modela CPC 464, što je navelo jednog komentatora da napiše da je uspeh „Amstrada" glavni krivac za debakl Acorna, jer su pojavom „Amstrada" na tržištu Acornovi računari počeli odmah slabije da se prodaju.

„Mek" i QL nakon godinu dana

Od svih novih proizvoda u prošloj godini, dva računara pobudila su izuzetnu pažnju jer su, zbog izuzetnih specifikacija i 32-bitnih procesora — predstavljali prekretnicu na području personalnog računarstva: Appleov „mekintoš" i Sinklerov QL. No, izgleda da ovi proizvodi nisu ispunili one nade koje su ove dve firme polagale u njih.

Računari se, pre svega, relativno slabo prodaju — uglavnom zbog nedostatka dobrog softvera. I pored ogromnih svota novca koje je „Apple" trošio na oglašavanje, „Mek" u Americi ide osrednje: više od polovine mašina je prodato uz znatno sniženu cenu studentima, novinarima, prodavačima u mikroračunarskim radnjama. Najveći i najvažniji segment tržišta — poslovni ljudi — nerado se odlučuje za „mek". Ni u Britaniji situacija nije bolja, jer se ovaj računar smatra preskupim. Jedino iz Francuske javljaju da „mek" ide dobro. Dopisnik časopisa „Infoworld" smatra da je glavni razlog to što Francuzi uvek staju na stranu slabijih, to jest „Apple" u borbi sa IBM-om. „Apple" je učinio zaista dosta na propagiranju ovog računara u Francuskoj, a postoji i obilje originalnih francuskih programa (neki od njih se čak prodaju i u Americi) za „mekintoš".

U Britaniji prvi rođendan QL-a nije prošao nezapaženo. Kompanija Sinkler je organizirala izložbu na kojoj su uzele učešća 24 firme sa 50 novih softverskih proizvoda i više novih perifernih jedinica. Organizator izložbe je, očigledno, želeo da pokaže da QL uživa podršku i većeg broja nezavisnih proizvođača. Od softvera je najviše bilo takozvanih korisničkih (utility) programa, novih jezika (pascal, forth i lisp) i dosta poslovnih programa za manje firme, koji bi trebali pomoći u knjigovodstvu, financijskom planiranju i jednostavnijem vođenju knjiga za porezne organe.

Što se tiče hardvera, čak tri firme su pokazale disk jedinice za QL, a najavljuje se i tvrdi disk. Zatim pokazano je više modema, te palica za igre, kao i laserski štampač.

Posle izložbe, Sinkler je organizovao i jednodnevni seminar za nezavisne proizvođače i novinare. Glavni govornik je bio ser Klajv Sinkler, koji smatra da i pored sadašnjih poteškoća, QL ima sjajnu budućnost. Od sada je, po njegovim računima, prodato 50 QL-a i prodaće se do kraja ove godine još 200 hiljada. Izrazio je naročito zadovoljstvo što je vodeći škotski univerzitet Stratklajd (Strathclyde) odlučio da nabavi sedam hiljada QL-a za sva svoje studente. Sinkler je, takođe, najavio i dva nova proizvoda — prenosni spektrum (!) koji će biti potpuno kompatibilan sa sadašnjim „spektrumom", kao i silicijumsku disk jedinicu — originalni Sinklerov proizvod u kome će čipovi preuzeti ulogu Flopi diska. Novi proizvod trebalo bi da se prodaje po ceni od 300 funti, a imaće kapacitet od pola megabajta.

Pet monitora za „Kung Fu"

Prvih meseci u godini obično se na izdaju bolje igre. No ovih dana jedan program — igra pobuđuje dosta pažnje u kompjuterskim časopisima i dobija najbolje ocene. To je program „Kung Fu", koji je sastavio Beograđanin Duško Dimitrijević, a koji je nedavno poznata softverska kompanija „Bug Byte" pustila u prodaju u Britaniji. Svi prikazi u časopisima daju ovoj igri odlične ocene, a vodeći nedeljni kompjuterski list „Popular Computing Weekly" dao joj je svoje najveće priznanje — pet monitora. Stalni saradnik ovog časopisa Džon Minson piše ovako:

„Stavio sam ovaj program u memoriju kompjutera sa strepnjom — ne da će tipke na mom „spektrumu" ispasti zbog udarca, nego da bi to moglo biti najgluplja simulacija jednog sporta. Jer šta je Kung Fu bez fizičkog napora, škripe kostiju i krikova Aaaa.

Posle šezdeset minuta postao sam kao drogiran. Uz podršku neprekidne orijentalne melodije moj borac, veličine trećine ekrana i odlično animiran, kretao se nazad i napred, pokušavajući da obori svog kompjuterom kontrolisanog protivnika. Sa samo dva ručna udarca i dva pokreta nogu on je blokirao, suzdržavao, zatim našao priliku i udario. Protivnik je bio oboren i ja sam zaradio žuti pojas."

Džon Minson dalje piše da je i njegova prijateljica, koja je karate ekspert, oduševljena igrom. Samo četiri različite pokrete boraca je, smatra on, možda siromašan repertoar, ali igra je ipak dovoljno raznovrsna i zanimljiva, poput najboljih igara iz arkada. Džon zaključuje svoj napis ovako: „Ne nema sumnje da je to odličan program, i sve što mogu kazati je: Haj-i-a" — (povik boraca Kung Fu-a).

virtuozi na kućnom računaru

Najbolji YU programeri

Prvonagrađeni rad „Hiper BASIC" je izvanredan sistamski program koji će ukoliko nas ne varaju iskustva atečena u toku postojanja „Galaksijinog Kataloga programa" obradovati sve prave hakare Poput u svetu čuvenog beta bajzika., Hiper BASIC proširuje spektrumov programski jezik, ali to nikako nije sve što ovaj program nudi Igor Fischer je očigledno dobar poznavalac forta jezika koji omogućava korisniku da sam proširuje sistamski softver svog računara dodajući reči koje predstavljaju nove naredbe „Hiper BASIC" za dodavanje novih naredbi koristi službenu reč DEF Po startovanju programa možemo, na primer, da otkucamo !DEF WAIT-CR' 'PUT$ +CHR$ 13+ WAIT PUT 1000 GSB i pritisnamo ENTER Tako smo definisali novu naredbu WAIT-CR koja čeka da korisnik pritisne ENTER a zatim javlja OK i emituje kratak ton Ako zatim otkucamo !VLIST (još jedna reč pozajmljena iz forta) videćemo da je naša nova naredba potpuno ravnopravna sa svim naredbama „Hiper BASIC-a"

„Hiper BASIC" je dakle, opremljen i gomilom unapred definisanih naredbi koje će naobično obradovati sve početnike koji se neće lako usuditi da dodaju reči koje su im potrebne Neke od tih predefinisanih naredbi su DEL PUT PUT$, ONERR, RST, DPEEK, DPOKE GTO, GSB, DROP, WAIT, FRE, LDIR, LDDR, CALL, BYE REPEAT—UNTIL—WHILE, RUB, SWAP FILL i XATTR

Verujući da će mnogi naši čitaoci biti zainteresovani za način na koji je Igor Fischer „ubedio" spektrum' da proširi svoj rečnik, zamolili smo pobednika da nam otkrije programerske tajne, taj tekst, kao i razgovor koji je sa prvonagrađenim programerom obavio naš saradnik iz Osijeka, objavljujemo takođe u ovom broju „Računara"

Velika akcija na pozajmljenom računaru

Program „Velika akcija" osvojio je drugo mesto na našem Konkursu, a autor ove zanimljive avanturistička igra namenjena na „spektrumu" je Aleksandar Radovanović student elektrotehnike iz Beograda To je onaj momak koji vodi školu mašinskog programiranja u „Ventilatoru 202" Pored toga, Aca je i član kluba programera ETF i stručni saradnik „Sveta kompjutera"

Aca Radovanović sada već iskusni programer, svoje prve kontakte sa računarom imao je još 1982 godine, kada je ZX 81 predstavljao pravu retkost a od pre dva godine radi isključivo na „spectrumu" kome će, izgleda, ostati veran do kraja

— Često me pitaju zašto neću da pišam programe za „komodor 64" ili neki drugi računar — kaže Aca. — Pravi dogovor je da me je procesor Z80 razmazio, i da bi programiranje na „komodoru" za mene predstavljalo vraćanje na već prevaziđeno

Što se tiče ranijih programerskih poduhvata, Aca je, uglavnom, pisao kratke uslužne programe i igre za emitovanje u „Ventilatoru" Tako je i „Velika akcija" prvobitno bila predviđena za „spectrume" vernih slušalaca računarskog dela „Ventilatora", a onda su Acu nagovorili da taj program pošalje na Konkurs

Aca je u ovoj igri uradio sve potpuno sam — što podrazumeva i izradu scenarija i grafike Kada je reč o scenariju, tu nije bilo problema, autor je, očigledno bio više nego inspirisan domaćim ratnim filmovima o mladim ilegalcima. Grafika mu je predstavljala najveću teškoću, jer, kako sam kaže, nikad nije bio naročito vešt u crtanju Taj „nedostatak", međutim nije mu smetao da samostalno razvije programe koji su mu omogućili da u samo 7 5 K RAM-a spakuje preko 25 (zapravo 26) slika

Po Acinom mišljenju zaplet dobra avanturističke igra sastoji se u rešavanju složenih situacija, a na u odgonetanju zagonetki kojima se često pribegava da bi igra bila zanimljivija

— Osim toga, dobra igra-avantura je ona koja nema preveliki rečnik, fond od dvadesetak reči treba da bude dovoljan da se odigra cela igra

Po tom „receptu" nastala je „Velika akcija" jedna od prvih kompleksnih avanturističkih igara na našem jeziku Tematika je prilično zanimljiva „Velika akcija" je blaga i izuzetno uspela parodija na domaće ratne filmove Ne želeći da otkrivamo tajne igre koja će uskoro biti komercijalizovana,

Računar kao deo života

Autor prvonagrađenog programa za kućna računala Igor Fischer učenik drugog razreda matematičkog usmjerenja Centra za usmjereno obrazovanje „Braća Ribar" stanuje s mamom i tatom u novijoj zgradi u centru Osijeka Tu između Zimske luke na Dravi i bloka stambenih zgrada nalazi se na drugom katu, soba tog šesnaestogodišnjaka kojemu je kompjutor već neko vrijeme sastavni dio života Igrajući se i učeći uz računalo Igor je uspio svladati nekoliko programskih jezika proniknuti logiku rada računala naučiti engleski pratiti kompjutorsku literaturu, a istovremeno biti odličan učenik baviti se astronomijom, učiti i fran

Igor i računalo Radni sto s računalom i pomagalima u sobi Igora Fischera

Snimio Dragutin Olvitz

Nakon gotovo jednogodišnjeg nadmetanja za titulu najboljeg YU programera na konkursu časopisa „Galaksija", maratonci su, najzad, stigli na cilj. Sto devetnaest (uglavnom) veoma ozbiljno rađenih programa za petnaestak modela najpopularnijih mašina predstavlja, zaista, bogatu programersku žetvu koja ubedljivije od bilo čega svedoči da računarski podmladak polako izrasta iz kratkih pantalona. Najviše zanatskog umeća pokazali su programeri na „spektrumu", koji su osvojili sve tri glavne nagrade. Prva nagrada dodeljena je Igoru Fisheru, šesnaestogodišnjem učeniku iz Osijeka, koji je svojim radom ostavio iza sebe znatno iskusnije programere, druga Aleksandru Radovanoviću, a treća Slavoljubu Milekiću i Draganu Tanaskovskom. Rezultate konkursa i detaljno obrazloženje žirija objavili smo u aprilskoj „Galaksiji". Ove stranice u „Računarima" posvećujemo portretima najboljih programera.

Kako pojesti engleski Slavoljub Milekić i Dragan Tanaskovski

cuski a nedavno je upisao i padobranski tečaj Prvi skok očekuje u šestom mjesecu

Nakon trogodišnjeg druženja sa Sinclairovim računalima u početku sa ZX 81, sada sa spectrumom 48K Igor je postao softvaraš koji obećaje Na to ponajbolje ukazuje i program za proširenja basica spectruma što ga je napravio za tri mjeseca i s kojim je pobjedio na ovom natječaju

— Kad sam imao šest godina, prvi sam puta vidio računalo Bilo je to veliko računalo u „Saponiji" Tata je tamo radio Jednog dana nije me imao tko pričuvati u kući pa me je tata poveo na posao u računarski centar Saponije Moju znatiželju umirio je nekakvim bušačem kartica Prvi kontakt s kućnim kompjutorom imao sam četiri godine kasnije kod očevog prijatelja Bio je to commodore pet Nakon nekog vremena Imao sam tada 13 godina, započela je u osječkoj Narodnoj tehnici s radom informatička sekcija Radili smo na „apple"-u Tu sam započeo učiti šta je to kompjutor — ispričao je Igor Fischer u jednom dahu za vrijeme razgovora u njegovoj sobi Sjedio je za stolom sa spectrumom „grundingom" u boji, kazetofonom i štampačem Svakodnevni ambijent u kojem živi, uči i radi ovaj za koji centimetar niži od 180, vitki mladić

Njegovo prvo računalo

Za Fischerove se može reći da su većim dijelom kompjutorska obitelj Tata je priznati stručnjak za velike sisteme, predaje na osječkom Ekonomskom fakultetu informatiku a mama je liječnica u Općoj bolnici Osijek Zasad se može reći da je sin Igor krenuo očevim stopama ali na malim kompjutorima

— Prvo računalo tata mi je kupio 1982 godine Bio je to ZX81 u kitu Zajednički smo ga sastavili i kad je proradio sjedili smo od jutra do ponoći pred tv ekranom Tada se mama jako ljutila, prijeteći da će nas najuriti zajedno s računalom Naučio sam basic i već tada sam počeo raditi u mašinskom jeziku Početkom 1983 godine tata je kupio spectrum 48 K Kasnije sam naučio pascal asembler forth

Kako si učio jezike brzo?

— Nisam imao većih problema Na primjer pascal sam naučio preko vikenda Uzeo sam kazetu s pascalom za „spectrum" u petak popodne i do ponedjeljka sam već radio u pascalu Tata je, naravno bio iznenađen mojim uspjehom

Da li u školi učiš nešto o računalima?

— U sklopu proizvodno-tehničkog obrazovanja jedan semestar imamo samo nastavu iz informatike Slušali smo uglavnom informativno za što se kompjutori koriste ili mogu koristiti Većinom se govorilo o zastarjeloj tehnologiji Premda je škola opremljena računalima, praktično ću s njima raditi vjerojatno tek u dva završna razreda Takav je program

Inače u školi se okupljamo svake subote neformalno na inicijativu profesora Jošnika U tom našem kompjutorskom klubu kolega demonstrireju svoje nove igre, neko donese novo računalo programe

Igor je mladić koji je na određeni način dimenzionirao svoj život U ljeto 1984 godine bio je na trotjednom tečaju engleskog u Cambridgeu, Velika Britanija Naravno nije tom prilikom izostao obilazak Sinclaireovog razvojnog centra Očekivao je impozantnu zgradu, a vidio je samo tablu s firmom sve vrlo skromno To ga se dojmilo

— Ljeto prije toga dobio sam od jednog

Programer od akcije Aleksandar Radovanović

reći ćemo samo da je cilj izvesti spektakularnu diverzantsku akciju u okupiranom gradu i prebeći na slobodnu teritoriju Pri tome se, jasno, upada u silne peripetije koje treba postepeno rešavati, ispoljavajući zaviden stepen hrabrosti i inteligencije i značajno strpljenje Članovi Komisije moraju da priznaju da nisu uspeli da dovedu avanturu do kraja, pa su se u više navrata obraćali autoru za neke indicije i najzad za rešenje

Koji su tehnički kvaliteti programa, uz inventivne ideje, donali Aci drugu nagradu (Sinclair Spectrum 48 K) Program gotovo do poslednjeg bajta ispunjava 48 K „spectrumove" memorije, pisan je u bejziku uz korišćenje više mašinskih potprograma koji ubrzavaju rad sa grafikom i komunikaciju sa korisnikom Po startovanju programa, ekran se deli na tri prozora, od kojih donji omogućava unošenje naredbi, srednji prikazuje računareve odgovore, a gornji, poput većine vrhunskih stranih avantura, sliku pejsaža koji zamišljeni ilegalac vidi Za prepoznavanje naredbi je zadužen bejzik program, što ne znači da će se njegovim listanjem otkriti previše tajni igre Umesto očekivane gomile IF naredbi, u programu ćemo naći mnogo operacija sa binarnim matricama u koje su upisani svi relevantni podaci

Inače, Aca Radovanović je na Konkurs poslao još jedan program, akcionu igru pod nazivom „Mica spremačica"

— Moram priznati da sam pomalo iznenađen odlukom Komisije, jer mislim da je „Mica spremačica" bolji program, u koji je uloženo više programerskog truda — kaže Aca. — To je klasična arkadna igra sa tri nivoa, zasnovana na koncepciji Pekmena, i kompletno je rađena u mašincu, dok je „Velika akcija" dobrim delom pisana u bejziku

Kompletan Acin „razvojni sistem" svao se samo na kasetofon i pozajmljeni (!) računar Zato mu je za „Micu" trebalo nešto više od mesec dana, a za „Veliku akciju", čak, celo leto Nema sumnje da je druga nagrada otišla u prave ruke, Aca je nepokolebljivi „spektrumovac" a računar će mu stići u pravi čas jer je upravo započeo rad na novom projektu koji, za sada, drži u tajnosti

Engleski u devedeset slika

Treća nagrada (računar „galaksija", verzija 8—6) dodeljena je autorima programa „EATENGLISH 1" To su Slavoljub Milekić i Dragan Tanaskovski iz Beograda Obojica imaju po 29 godina i trenutno su na postdiplomskim studijama Pored toga, Dragan je i jedan od autora knjige „Spektrum — priručnik"

„EATENGLISH 1" je edukativni program koji pomaže nastavnicima engleskog jezika u praktičnom radu, ali u principu, ovaj program koji „jede" engleski lako se može pretvoriti u program koji isto tako uspešno „jede" francuski, nemački, italijanski ili neki drugi strani jezik. Komisija je procenila da se radi o izuzetno dobro koncipiranom i realizovanom programu, koji je nastao u saradnji autora sa profesorima engleskog jezika na Kolarcu i profesionalnim prevodiocima

— Hteli smo da napravimo edukativni program koji bi ličio na igre — kaže Slavko, jedan od autora EATENGLISH-a

Da bi bar donekle u tome uspeli autori su pre otprilike godinu dana započeli rad na ovom programu istraživanjem među školskom decom Zatim su određeno vreme posvetili analizi kompjuterskih igara, pokušavajući da otkriju šta je to u njima što toliko privlači decu

— Najveća mana edukativnih programa je što su nezanimljivi Obično program zahteva da se ide određenim, ustaljenim putem, što ubrzo postaje dosadno — kaže Slavko — Hteli smo to da izbegnemo, pa smo modularnim pristupom izrade EATENGLISH-a omogućili korisniku da bira način prolaska kroz program

Kasnije se pokazalo da i to na neki način ograničava korisnika, pa su autori razvili pristup zvani „ALL YOU WISH", čime je program postao „nešto kao korpa sa igračkama iz koje možeš da vadiš šta hoćeš i kad hoćeš"

Rad na ovom programu sastojao se od nekoliko etapa, od kojih je jedna bila pisanje rutina za crtanje „EATENGLISH" ima preko 90 slika! Program je opremljen rečnikom u kome se nalazi oko 360 parova englesko-srpskohrvatskih reči koje su grupisane u šest blokova imenice, prevodi, glagoli, opoziti, predlozi i pridevi Učenje je organizovano preko lekcija koje se učitavaju sa kasete pri čemu nastavnik ima mogućnost da pripreme nove lekcije i modifikuje postojeće u skladu sa nastavnim planom koji ostvaruje

Autori su gotovo sve vreme radili odvojeno, tako da se, praktično, nije znalo do poslednjeg časa kako program izgleda u celini „EATENGLISH" je završen takoreći, u minut do dvanaest, Stoga završni deo posla nije dorađen do kraja. Osim toga, Komisija je procenila da program ima jednu komercijalnu manu koja mu je, možda oduzela jednu od prve dve nagrade čini nam se da bi program namenjen samostalnom izučavanju engleskog jezika bio interesantniji za širi krug čitalaca od programa koji je, u osnovi, namenjen profesorima engleskog!

Dejan Ristanović
Jelena Rupnik

Engleza tridesetak igara. Upoznao sam se s njima preko kompjutora. Cijelo ljeto sam sjedio i igrao se Poslije, kad sam pošao u školu mogao sam hodati ali jedva da sam mogao potrčati — ispričao je Igor objašnjavajući i drugu stranu računalne pasije Razvije duh, a tijelo?

Igra sa jednim životom

Koliko je tata utjecao i razvijao tvoju ljubav prema računalima?

— Tata mi nije posebno pomagao u učenju Pomogao mi je kupivši opremu, kasnije mi je pomogao savjetima i nabavom literature Literaturu stvarno sam ne bih mogao nabaviti

Literatura?

— Najviše koristim „The Complete Spectrum ROM Disassembly" Često čitam, pratim kompjuterske časopise i knjige, bez toga ne bi mogao Od časopisa kupujem „Galaksiju", „Računare", „Moj mikro" i „Male računale"

Sada radiš na „spectrumu" Da li on zadovoljava tvoje želje, da li želiš bolji kompjutor?

— Za moje potrebe „spectrum" je dovoljan, ali želje su mi veće. Htio bih malo moćniji kompjutor, s boljim mogućnostima za grafiku i ton Možda QL, IBM PC, u obzir dolazi i C-64, „commodore 128", „amstrad" Od opreme disk jedinica i pošteni monitor

Koliko dnevno provodiš vremena uz računalo?

— Ne prođe dan kada ne taknem kompjutor Nekad ga samo uključim, odigram igru, a nekad sjedim satima za nekim programom

Razmišljaš li o programiranju igara?

— Razmišljao sam, pripremao sam se za to, ali sam za sad odustao Dvojica Osječana napravili su dobru igru, bar mislim da je tako, ali je nisu mogli nikome prodati Radili su na njoj cijelo ljeto, po dvanaest sati dnevno Kad sam to vidio, izgubio sam volju. Inače, mislim da je kod tog posla najvažnija ideja. Ostalo je već lakše

Što poslije srednje škole?

— Elektrotehnika, radi kompjutora, ili možda medicina.

Uspjeh Igora Fischera može biti poticaj svima onima koji su kročili u svijet računala To nije kompjutorska igra u kojoj se može imati nekoliko života Uspjeh tu ne dolazi preko noći, ali može doći ako se poneka noć izgubi buljeći u ekran na kome se smjenjuju listinzi, slova, igre, brojevi znakovi Tko u prvom životu ne prođe tu školu, u drugom za to neće imati šanse

B. Hebrang

dvoboj džinova

Računari u izlogu

Dvaput godišnje, zimi u Las Vegasu i leti u Čikagu, u Americi se održava na daleko čuveni sajam elektronike za široku potrošnju. Po tradiciji, vodeći proizvođači računara predstavljaju upravo na njemu svoje nove proizvode. Tako je bilo i na januarskom sajmu u Las Vegasu — štandovi „Atarija" i „Komodora" bili su pretrpani novim mašinama. Između ova dva firme oduvek je postojala konkurencija, ali se ona naročito zaoštrila kada je nedavno bivši „Komodorov" šef Džek Tramiel poveo sa sobom čitavu ekipu inženjera i prauzeo rukovodstvo nad „Atarijem". Sada obe firme imeju nove mašina i nove — motive za mržnju. Nadamo se da će iz ovog dvoboja džinova ljubitelji računara ipak izaći kao najveći pobednici.

LCD: računar na baterije

Prvo što se zapaža kod „Komodora LCD" je da izgleda — izvanrednol Računar je smešten u svetlu sivo-žutu kutiju u čijem se poklopcu nalazi displej sa tečnim kristalima. Ispod poklopca je tastatura sa 72 ASCII, 4 kursor i 8 funkcijskih tastara. Da li je to onaj isti „Commodore" koji je dizajnirao ružni CBM-64?

Glavni procesor LCD-a je 65C102. To je proširena CMOS verzija starog 6502 sa novim naredbama. Veoma je sličan ali ne i identičan procesoru 65C02 koji koristi „epl IIc". Vremenska baza procesora je 1MHz, što znači da po brzini ne prevazilazi popularne kućne računare kao što su „epl IIe" i CBM-64. „Komodor LCD" ima 32 K CMOS RAM-a i 96 CMOS ROM-a, koji sadrži operativni sistem i aplikaciona programe. CMOS tehnologija troši veoma malo struje — koristeći 4 AA baterije sa LCD-om se može neprekidno raditi 15 časova! Računar se može napajati i preko ispravljača.

U ROM-u se nalazi program za obradu teksta, baza podataka, knjigovodstveni program, adresar, spisak, kalkulator, podsetnik, terminal program, bejzik 3.6 i mašinski monitor. Na računaru postoji port za dodatna ROM-ove. Zahvaljujući ovome, RAM memorija se koristi isključivo za podatke, dok se programi nalaze u ROM-u. Programi se mogu koristiti paralelno. Na primer, ako nam u toku rada sa bazom podataka padne na pamet zakazan sastanak, dovoljno je pritisnuti jedan funkcijski taster, napisati vreme u podsetnik i nastaviti sa radom.

Još jedna od dobrih strana LCD-a je to što ima brojne portove: ugrađen je 300-bodni direktni modem, IEC bas, RS-232C port, centronika interfejs i čitač bar koda. IEC bas omogućava priključivanje svih CBM-64 periferija, kao što su 1541 disk drajv, MPS-801/2/3 printeri i 1526 printer/ploter.

Računar ima LCD displej sa 80 kolona u 16 linija, koji se može koristiti kao grafički ekran sa rezolucijom od 480×128 tačaka. Displej je „Commodoreove" sopstvene proizvodnje. Uobičajen problem kod velikih LCD-a je da su teško čitljivi, ali je ovaj, kažu, izvanredan.

Kompatibilnost pre svega: Komodor 128

PC128: tri računara u jednom

Kao i LCD, PC128 izgleda takođe atraktivno — tanka kutija svetlo sivo-žuta boje. Računar zauzima više prostora na stolu nego što bi se očekivalo od kućna mašine — 56×432×324mm.

U PC128 su ugrađena tri različita procesora — 6510, 6502 i Z80A — što mu omogućava da radi u tri režima: kao C64, PC128 i CP/M-80. Računar može da „oseti" kada je priključen C64 kertridž ili kada se u drajvu nalazi CP/M disk i automatski se postavlja u odgovarajući mod. Iz jednog moda u drugi se može prelaziti i pod softverskom kontrolom. Da bi se, na primer, prešlo u C64 mod, treba kucati GO ON 64 — računar postavlja pitanje ARE YOU SURE, Y/N i posle otkucanog Y na 40 kolonskom ekranu se ispisuje bejzik poruka verzija 2.0 sa 38 K slobodnog RAM-a.

„Commodore" tvrdi da je PC128 u C64 modu hardverski i softverski potpuno kompatibilan sa C64. Tada PC128 koristi 6510 MPU na 1.02MHz, 6581 generator zvuka, 64K RAM-a i 16+4Kb ROM-a. Maksimalna finoća grafike je, kao i kod C64, 320×200 tačaka sa 16 boja i 8 sprajtova. Kompatibilnost ide dotle da se čak mogu koristiti i C64 kartridži. „Commodore" kaže da je isprobao sve postojeće C64 kartridža na PC128 i da su svi radili.

U svom osnovnom modu PC128 koristi 8502 procesor na 2MHz (6502 kompatibilan), 6581 generator zvuka, 128Kb RAM-a i 48+16Kb ROM-a. Operativni sistem, bejzik i mašinski monitor se nalaze u 48Kb ROM-e, dok je u preostalih 16K smeštena podrška diska. RAM može biti proširen do 512K, ali je 128K najveća količina sistemska memorije. Ostatak se može koristiti iz mašinskih programa ili kao RAM disk.

U najvišoj grafičkoj rezoluciji ekran je podeljen na 640×200 tačaka, a u srednjoj na 320×200. U grafičkom modu od 320×200 tačaka mogu se koristiti 16 boja i 8 sprajtova preko superprijateljskog bejzika V7.0. Za korisnika bejzik 7.0 ostavlja slobodno 122 K (tačnije, 122365 bajtova). To je proširena verzija „Commodoreovih" bejzika 2.0+3.5+4.5 sa ukupno 140 naredbi. On podržava grafiku i zvuk i omogućava struktuirano programiranje: DO LOOP WHILE UNTIL NEXT.

Pored ovoga, PC128 mog omogućava brzi prenos podataka koristeći „Commodoreov" novi disk drajv 1571. U C64 modu brzina transfera podataka je ista kao između CBM-64 i 1541 drajva, dok se u ostalim modovima brzina višestruko povećava.

Ugrađen Z80A CPU, a samim tim i mogućnost korišćenja CP/M operativnog sistema bez ikakvih proširenja računara predstavlja deo težnje „Commodore" ka standardnim sistemima

U ovom modu PC128 je standardna 8-bitna CP/M mašina Koristi CP/M Plus 3.0 koji se automatski učitava sa diska i omogućava pristup svih 128K RAM-a Dodatni RAM se može koristiti kao RAM disk

CP/M koristi Z80 na 4MHz pri čemu se ispis vrši na 40/80 kolonskom ekranu u 16 boja

Ulazno/izlazni portovi su u punom „komodore" standardu — korisnički port, port za kasetofon, serijski (IEC), port za proširenje, dva upravljača porta za palice za igre, svetlosnu olovku i miša Tu su takođe i kompozitni video, RGB i TV izlazi tako da računar nije teško priključiti na bilo koji monitor ili TV

Tastatura računara podržava razne modove Na prvi pogled, radi se o profesionalnoj izvedbi (92 tastera) sa posebnim grupama od 14 numeričkih i 8 programskih funkcijskih tastera Ako se pažljivije zagleda, primećuju se dve grupe tastera za pomeranje kursora — jedna na gornjem, a druga na donjem delu glavne grupe tastera Ovo omogućava kako elektronsku tako i potpunu komptibilnost tastature sa CBM-64

U CP/M režimu PC128 radi podjednako dobro kao i u C64 modu, što mu otvara vrata u dve najveće biblioteke programa Postavlja se pitanje koliko će se programa pisati za „prirodni" PC128? Pored sto-dvadeset-osmice predstavljen je i PC128D Kod PC-a 128 u jednoj kutiji se nalazi „sva" pamet i ugrađeni 1571 disk drajv, dok je tastatura spojena kablom

Atarijeva „snaga bez cene"

Još kod svojih prvih (davnih) uspeha „Atari" nije napravio ništa vredno pažnje Sve vreme dok je bio pod upravom „Warner Brothers" nije radio ništa osim što je gubio pare „Warner Brothers" je tada odlučio — da proda „Atari" Na scenu tada stupa elegantno popunjeni Džek Tramiel (Jack Tramiel) dotadašnji stegonoša u „Komodoru" On i njegov klan imali su reputaciju teških ljudi i njihov dolazak u „Atari" bio je propraćen nezadovoljstvom jednog dela kompanije „Atari" je sa Tramielom, međutim dobio i veliki broj „Komodorovih" inženjera Nema sumnje da je njegov dolazak transformisao „Atari" započet je širok razvojni program pod parolom „snaga bez cene" Ovaj program obuhvata sve — od 8-bitnih kućnih do 32-bitnih poslovnih računara Za sve ove mašine karakteristična je izuzetno niska (po nekima samoubilačka) cena

„Atari" je izabrao januarski CES da prikaže prve nove proizvode 4 8-bitna modela (poboljšane verzije 800XL) i 2 nova 16/32-bitna računara sagrađena oko MC68000

Četiri nove „65" modela bazirana su na uspehu 800XL Atari tvrdi da su sve šezdesetpetice kompatibilne sa serijom 400/800 uključujući i 1050 disk drajv

Osnovni model '65 serije je 65XE izgrađen oko procesora sa 64K RAM-a, novejlije, kao i svi „Atarijevi" računari, ima dobru grafiku i zvuk koje kontrolišu posebno dizajnirani čipovi za te svrhe

Novi „atari" Rat cenama do istrebljenja

Grafičke mogućnosti 65XE uključujući i grafičkih modova sa maksimalnom rezolucijom od 320×192 tačaka 5 modova za tekst i tradicionalnu „Atarijevu" 'player-missile' sprajt grafiku

Spolja, 65XE je sasvim različit od 800XL Kutija je tamno sivo/bele boje kao kod starih računara Funkcijski tasteri koji su se nalazili na desnoj strani tastature pomereni su iznad glavne grupe tastera

Ostale mašine serije 65 slične su modelu 65XE samo nude specijalne prednosti Tako 65XE poseduje mnogo šire zvučne mogućnosti nego 65XE umesto 4 osnovna glasa, XEM ima haj-fej zvuk u 8 glasova sa 64 harmonika

Model 65XEP je portabl verzija 65XE Pored celokupnog hardvera 65XE XEP sadrži ugrađeni 5 inčni monohromatski monitor i 3.5 inčni „Sonyjev" mikroflopi drajv Sve ovo se nalazi u jednoj kutiji Poslednji model serije „65" je 130XE Uprkos svom nazivu „130" on je identičan po svemu sa 65XE sem po tome što ima 128K RAM-a

Cene za računare „65" serije još nisu utvrđene Sve što je „Atari" mogao da kaže bilo je da će biti najmanje koliko i cena 800XL a to je $120

Modeli 130ST i 520ST su prve dva „Atarijeva" računara nove generacije moćnih ličnih računara U osnovi, to su iste mašine — jedina razlika je što 130ST ima 'samo' 128K RAM-a, a 520—512K

Mozak ST-a je MC68000 — jedan od najbržih mikroprocesora koji se danas mogu nabaviti Ovaj MPU se koristi kako u manjim (ali izuzetno moćnim) računarima, kao što je „mek", tako i u nekim super-mini sistemima

U osnovnoj verziji ST, ima kompozitni video, RGB i TV izlaze Za video memoriju koristi se 32K RAM memorije Grafika je izvanredna Računar ima paletu od 512 boja i radi u 3 grafička moda 320×200 sa 16 boja, 640×200 — 4 boje i 640×400 u dve boje

Muzika se dobija preko 3 nezavisna glasa i MIDI sintesajzer interfejsa Postojanje interfejsa omogućava korišćenje velikog broja popularnih sintesajzera Ovo je jedini kućni (poslovni?) računar koji se u osnovnoj verziji dobija sa ovim interfejsom

Kao spoljašnja memorija mogu se koristiti disk jedinica od 3,5 inča i hard diskovi Računar poseduje disk kontroler, hard disk interfejs i mogućnost DMA — direktnog pristupa memoriji bez učešća procesora. Pored ovih, računar ima RS232 serijski i centronika paralelni interfejs, kao i dva porta za džojstik Jedan port je napravljen tako da može da radi i sa „mišom" koji se dobija uz računar

Jedna od najzanimljivijih prednosti ST računara je sistem pod imenom GEM (Digital Research) proširen specijalno za „Atarijev" operativni sistem nazvan TOS — Tramiel Operating System Ovaj sistem, kao i operativni sistem Apple-ovog „maka", omogućava istovremeni prikaz više programa na ekranu pomoću takozvanih prozora, kao i korišćenje „miša" GEM se upotrebljava na mnogim računarima, ali je ST prvi koji ga ima u izvornoj verziji

Jedini problem u svemu ovome je softvar „Džekintoš" (kako mnogi nazivaju ST) nije kompatibilan ni sa jednom postojećom mašinom Mada „Atari" tvrdi da mnoge softverske kuće pišu za ST, u to ne treba preterano verovati

Očekuje se da će 130ST koštati oko $300, a 520 ST $500 Ovo je prvi računar na MC68000 koji košta manje od $1000

Predrag Bogdanović

Šesnaestogodišnjaci za računarom

mladi genijalci *Računari u razgovoru*
ili izgubljena generacija

Dr Jozo Dujmović, vanredni profesor za računarsku tehniku i informatiku

Nema, izgleda, te stvari koja može toliko da pokrene YU naciju kao fudbal i — računari. Računarsko opismenjavanje postaje, odista, „formula jedinstva" oko čijih skuta se okupljaju svi — od desetogodišnjaka i penzionera koji na instant kursevima priučenih programera po mesnim zajednicama gutaju osnove bejzika, preko domova kulture, klubova, omladinskih organizacija, najpopularnijih radio i televizijskih emisija i najčitanijih dnevnih, nedeljnih i mesečnih novina, gomile specijalizovanih časopisa, do škola i školskih vlasti. Računarski jezik postaje važniji od bilo kog stranog jezika. Cela se nacija njiše u ritmu bejzika sa „spektruma" i „komodora". Dr Jozo Dujmović, vanredni profesor za računarsku tehniku i informatiku na beogradskom Elektrotehničkom fakultetu, uputio je nedavno (polu)otvoreno pismo prosvetnim vlastima u kome ustaje protiv računarske euforije i postojećih koncepcija računarskog obrazovanja. Šta je našeg uglednog sagovornika — čoveka koji za sobom ima sedamdesetak naučnih i stručnih radova iz oblasti računarstva, čiji je projekat za izbor „Data Base Managment" sistema pobedio u velikoj konkurenciji na konkursu koji je za potrebe agencija američke vlade raspisao National Bureau of Standards iz Vašingtona, jedno vreme vanrednog profesora za oblast „Computer Science" na univerzitetu države Florida — navelo da javno uzme u odbranu računare od onih koji ih, reklo bi se, najviše vole?

Profesore, obrazovanjem u programiranju bavite se još od 1967. godine, kada ste prvi put izabrani za asistenta. Vas svakako nije iznenadila računarska groznica koja je mada sa kašnjenjem, ipak stigla do nas, ali vam kako ste naveli u pismu upućenom na više adresa institucija zaduženih za obrazovanje smeta način kako se kod nas rešava problem računarskog opismenjavanja i obrazovanja. Krenimo od početka. Kako doći do osnovne računarske pismenosti?

Do osnovne pismenosti se dolazi u osnovnoj školi. Tu se sadi seme koje će davati plodove tokom celokupnog daljeg školovanja pojedinca. Zbog toga je osnovno računarsko školovanje stvar veoma delikatna i o njoj treba krajnje ozbiljno porazmisliti. Tu smo za sada na samom početku, ali ima indicija da i taj početak preti da krene pogrešnim putem.

Kako po vašem mišljenju, treba pristupiti podučavanju programiranja u osnovnim i srednjim školama?

Ima nekoliko bitnih elemenata kojih se treba pridržavati. Prvo, programiranje treba, naročito u osnovnim školama, da se shvati kao disciplina koja se suštinski oslanja na nastavu matematike. To znači da je bitno podvući one elemente u programiranju koji predstavljaju algoritamsko rešavanje problema. Da bi se došlo do dobrih algoritamskih rešenja za razne probleme, potrebne su dve komponente: mogućnost definicije i strukturiranja desetak osnovnih tipova podataka, i mogućnost primene desetak dobro struktuiranih kontrolnih mehanizama. Očigledno, ova koncepcija se ne bi smela uvoditi na primeru bejzika, jer u većini slučajeva on ima samo dva tipa podataka (brojni i znakovni) i samo tri osnovne kontrolne strukture (IF, FOR i ON).

Računari kao ugrožena vrsta: Dr Jozo Dujmović

Ovo su elementarne i nepobitne činjenice. Na žalost, veletrgovci bejzikom, koji su u potpunosti zagospodarili ne samo masovnim medijima već i našim žalosno zbunjenim prosvetnim vlastima, ne uvažavaju činjenice. Razloge za to možete lako da pogodite i sami. Naravno, masovni medijumi imaju prvenstveni cilj da zarade novac zabavljajući mase, a to znači kompjuteraše amatera i vlasnike kućnih računara, pa je tu razumljiva potreba za bejzikom i računarskim medioničarstvom koje uz njega ide. Međutim, kada su prosvetne vlasti u pitanju, tu opraštanja ne može da bude. Na kraju krajeva, oni se spremaju da svojim bejzikogalaktičkim idejama nevešto eksperimentišu i na mojoj deci.

Stvarni ili pseudojezici

Pa šta onda treba da bude prvi jezik programiranja koji se uči u bilo kakvoj školi računarstva i programiranja?

Tu su stvari odavno jasne i mogu se proveriti u svim dobrim knjigama posvećenim projektovanju i analizi računarskih algoritama. Prvi jezik treba da bude jedan matematički korektno odabrani PSEUDO-JEZIK koji ne opterećuje nepotrebnim tehnikalijama vezanim za konkretni računar i konkretni jezik (izbegava se potreba za uvodom u operativni sistem, editore teksta, prevodioce, tastature, internu organizaciju

„Veletrgovci bejzikom su potpuno zagospodarili ne samo masovnim medijima već i našim žalosno zbunjenim prosvetnim vlastima"

računara i ostalo). Cilj pseudojezika je da direktno i bez ikakvih ograničenja uvede KONCEPCIJE programiranja koristeći svo bogatstvo strukturiranja podataka i kontrolnih mehanizama. Takav pseudojezik redovno podseća na moderne algoritamske jezike kao što su paskal, ada, modula C fortran 77 i (u izvesnoj meri) PL/1. Prema tome algoritamske probleme treba FORMULISATI i REŠAVATI na pseudojeziku, a zatim se rešenja mogu sa lakoćom PREVESTI na bilo koji konkretan jezik uključujući (u pomanjkanju boljeg) i bejzik. Tek pošto su udareni jaki temelji pravilnog algoritamskog razmišljanja može se pristupiti konkretnom računaru i konkretnom jeziku. Tada se konkretan programski jezik doživljava kao SPECIJALAN SLUČAJ onoga što je poznato iz pseudojezika. Naravno, tako se izbegava da se nanese šteta do koje bi došlo ako bi se siromaštvo jednog bejzika ili jedne „galaksije" podiglo do nivoa opšte teorije.

Koji realni jezik bi bio najbolji za prvi kontakt dece sa računarima?

Tu ne postoji idealno rešenje za sva vremena. U sadašnjem trenutku i sa sredstvima kojima raspolažemo to bi mogao da bude paskal. Kao što znate, paskal radi na računarima koji imaju oko 48 kilobajta operativne memorije i ne moraju imati diskete. Takve mašine koštaju manje od 100 američkih dolara. Verujem da su nama dostupne (t.j. mogu se lako razviti i masovno proizvoditi) i nešto skuplje školske mašine. Tamo gde nema ništa drugo sem bejzika, treba koristiti bejzik.

Drugi jezik koji treba obavezno držati na oku je mikro-prolog. Ovaj jezik ima nekoliko izvanrednih osobina. Razvijen je primarno sa ciljem da se približi školskoj deci, ima mogućnosti da radi sa bilo kakvim objektima i relacijama, uvodi koncepcije neproceduralnog programiranja i rada sa bazama podataka. To je, bez sumnje, jedan od jezika budućnosti.

Žaba i princeza

Pomenuvši „bejzikogalaktičare", dodirnuli ste dva problema — izbor programskog jezika i izbor računara. Kako vidim, ne odobravate ni to što su prosvetni organi izabrali da se naš prvenac koristi u osnovnim školama. Svakako, bolje je da se obuka iz programiranja vrši na računaru velikih mogućnosti sa solidnom programskom podrškom, ali možete li vi da nam navedete neki konkretan domaći mikroračunar koji ne košta stotine miliona, a mogao bi se razviti u specijalizovan školski računar?

Dobar čarobnjak može od žabe da napravi princezu. Kod nas ima puno žaba i malo čarobnjaka. Ako treba da konkretno odgovorim, onda moj izbor pada na PMP koji je u Institutu Jozef Stefan u Ljubljani razvio ing. Marjan Miletić. Ta mašina je čarobna po tome što predstavlja legendarni PDP-11 po ceni od samo 250 dolara. Kada se ta mašina opremi sa vezom za televizor u boji pretvoriće se u prvorazredan školski računar. Obilje softvera pod operativnim sistemom RT-11 odavno postoji.

To je više od šezdeset hiljada dinara već u startu. Kada se doda veza za TV u boji dobijamo cenu proizvodnje koja je bar 100 000 dinara, a koliko bi tek taj računar koštao u prodaji?!!! Mi smo siromašno društvo. Već šest generacija učenika matematičko-tehničke struke obučavamo za programere i operatere, dakle ne dajemo im osnovnu računarsku pismenost već ih profesionalno obrazujemo, a odgovarajuće škole u Beogradu nisu od SIZ-ova usmerenog obrazovanja dobile sredstva čak ni za nabavku „galaksije". Imamo, doduše, osam akademija nauka, 18 univerziteta, stotine SIZ-ova, ali SREDSTAVA NEMAMO, a s obzirom na našu ekonomsku situaciju, ne verujem ni da ćemo ih uskoro imati. Budimo realni, može li se napraviti još jeftiniji računar, a da opet bude na raspolaganju „obilje softvera"?

Sigurno da može. Najbolji primer za to je Sinclair „spektrum", na kome su raspoloživi paskal, C, prolog, lisp, logo, nekoliko bejzika i nekoliko asemblera. To je računar sa kojim pokušava da se takmiči „galaksija" i slične mašine, ali bez uspeha.

Smatrate li da deci u prvom kontaktu sa računarstvom treba da se izlažu koncepcije unutrašnje organizacije računara, mašinskog jezika i asemblera, kako je zamišljeno u sadašnjim nastavnim programima?

Ne — iz više razloga. Jedan od njih je i mogućnost da „fon-nojmanovske" arhitekture računara budu u najskorijoj budućnosti zamenjene sasvim drugačijim koncepcijama baziranim na paralelnom procesiranju.

Kada se govori o računarskoj pismenosti, pitanje je da li je uopšte nužno da svi uče programiranje?

Razume se da nije nužno. Ono što svi treba da znaju to je ZAŠTO I KAKO treba primeniti računar da se olakša posao i svakodnevni život. Pri tome ne mislim samo na mikroračunare već na računare uopšte. Kao što je nezamislivo da civilizovan čovek ne ume da se posluži telefonom, jednako je neophodno da bude u stanju da se koristi i računarom. Kućni računar povezan sa telefonom i običnim televizorom daje fantastične mogućnosti i bez programiranja. Stoga se važnije komponente računarske pismenosti može dobiti iz kursa pod naslovom „Računari i društvo" (koji se na Zapadu redovno predaje) nego iz kurseva programiranja.

Izbeglice u računarstvo

Govorili ste o tome kako se kod nas fabrikuju laici. Na koji način onda stvaramo stručnjaka?

Računarska tehnika i informatika je profesija kao i svaka druga. To podrazumeva da se inženjeri računarske tehnike moraju sistematski pripremati kao i svi ostali regularno školovani stručnjaci, t.j. na fakultetima za računarstvo i informatiku. Takvi fakulteti (na Zapadu poznati kao „Computer Science") postoje skoro na svim modernim univerzitetima. Na žalost, na Beogradskom univerzitetu za sada ne postoji fakultet za računarstvo i informatiku. Smerovi za računarstvo „gostuju" na nekim fakultetima, na primer na Elektrotehničkom fakultetu, na Prirodno-matematičkom, i na FON-u. Međutim, u svakom od navedenih slučajeva radi se o relativno malom broju redovnih studenata, koji se moraju otimati od drugih disciplina koje se na tim fakultetima takođe predaju. Fond časova nije dovoljan i privreda sigurno ne dobija sve one kadrove koji su joj u domenu računarstva potrebni. Tako dolazimo do fenomena da je broj studenata koji upisuje postdiplomske studije iz računarstva i informatike veći od broja redovnih studenata, što pokazuje da privreda jasno traži kadrove, ali Univerzitet za te potrebe nema sluha. Ovo opet ima i tu posledicu da se u domenu računarstva kreću mnogi polustručnjaci-izbeglice iz raznih drugih profesija, neregularno školovani, često samo u školama koje drže trgovci računarima, t.j. razni predstavnici u svojim školskim centrima pokušavaju ne da školuju profesionalce, već da pripreme svoje kupce za elementarno korišćenje računara.

„Precenjujemo ulogu amatera, glorifikujemo samoučki prilaz programiranju, ne uočavajući opasnost koja deci preti od pogrešno naučenih metoda"

„Ta svest se rađa u momentu kada dojučerašnji pirat napiše svoj prvi program u nameri da ga prodaje i ubrzo postane i sam žrtva pirata"

Beogradski univerzitet, glomazan i rascepkan, slabo finansiran i u domenu računarstva sasvim zapostavljen, ostavlja da se stvari rešavaju same od sebe po fakultetima, onako i onoliko koliko naporima pojedinaca može da se postigne. Društvo, u ovom slučaju Republika, pa i grad Beograd, ne pokazuju ni interes, ni organizovanost, pa ni najobičnije razumevanje za potrebe šireg regiona u domenu visoko obrazovanih kadrova za računarstvo i informatiku. Najviše zabrinjava neverovatna činjenica da ne postoje efikasne društvene institucije koje bi u SR Srbiji bile zadužene za brigu za razvoj računarstva i informatike.

Ono što ispušta društvo pokušavaju, izgleda, da nadoknade kompjuterske novine. Kako sredstva javnog informisanja prikazuju računarsko opismenjavanje kod nas?

Na žalost, većina novinskih članaka ne uspeva da se oslobodi euforije i senzacionalističkog prikazivanja naših prvih koraka u omasovljavanju korišćenja malih računara. Tako se precenjuje ili pogrešno tumači uloga kompjuter-amatera, glorifikuje se samoučki prilaz programiranju računara, ne uočava se opasnost koja deci preti od pogrešno naučenih metoda programiranja, amatersko programiranje se interpretira kao ozbiljna privredna delatnost, a privatni osnivači „softver kompanija" se prikazuju kao privrednici koji su otkrili novu šansu za međunarodnu afirmaciju jugoslovenske privrede.

Neka se deca uče

Šta vam najviše smeta u napisima o računarima?

Posebno me iritira što se na softverski vandalizam i softverski šund gleda kao na stvari koje su dobre i progresivne. Na primer, u NIN-u od 28. oktobra 1984. možete pročitati sledeće reči pune nacionalnog ponosa: „nama čak ni najskupljih američkih sistemskih programa koji ovde nisu provaljeni i kopirani", i dalje, „naši klinci koji moraju da razbiju zaštitu programa da bi ga izmenili ili presnimili, postaju tako u softverskom smislu pismeni". Šta na osnovu ovoga mogu o nama misliti oni koji su napisali te provaljene i iskopirane sistemske programe, a da ne pominjemo one čiji je posao da te programe održavaju, prodaju i pravno štite? Druga izjava je biser posebne vrste: ona indicira da čovek može da postane pismen onda kada ukrade knjigu u biblioteci ili na sajmu knjiga. I ne vidi očigledan paralelizam da je presnimavanje (a kasnije i prodaja presnimljenog programa) isto što i presnimavanje gramofonske ploče i prodaja tako dobijenih kaseta. Naravno, kada je reč o gramofonskim pločama svi će se složiti da se radi o kriminalu (to, uostalom, piše ne samo na svakoj ploči, već i na početku svakog programa) i većina ljudi će gramofonsku ploču ili kasetu kupiti u dućanu a ne od privatnog muzičkog pirata. Na žalost, kada se pogledaju oglasi u novinama (ili na radiju) vidi se da ono što izgleda normalno za snimke muzike nije normalno i u slučaju računarskih programa: rezultati tuđeg rada se nemilosrdno

„Gubimo vreme u naivnoj veri da će samouka računarska omladina na prokrijumčarenim kućnim računarima preporoditi računarstvo u Jugoslaviji"

„Razvikani sedamnaestogodišnjak koji završava svoj treći model kućnog računara nije 'konstruktor računara' nego ekvivalent radio-amateru iz pedesetih godina koji hrabro sklapa prijemnik sa pet radio-lampi"

„provaljuju", kopiraju i zatim bestidno oglašavaju za prodaju. Ono što nas ovde zabrinjava nije što neki vešt dečak presnimi program i razmeni ga sa svojim drugom, već što je odsustvo javnog morala i dobrog ukusa dospelo dotle da se na organizovano razbojništvo u softveru gleda sa razumevanjem i simpatijom kao na znak „računarske pismenosti".

Dobro su poznati slučajevi „hakera" koji su koristeći lične računare i telefonsku mrežu prodrli u datoteke na računarima velikih američkih kompanija ili vladinih agencija i mnogi su i kod nas i u svetu na to gledali kao na dobar „štos", a ne kao na čist kriminal. Koliko ovo može da iritira prave profesionalce vidi se i po tome što je Ken Tompson, koautor proslavljenog operativnog sistema UNIX, primajući nedavno Tjuringovu nagradu (najveće priznanje za rad u oblasti računarske tehnike) posvetio dobar deo svog izlaganja borbi protiv računarskog vandalizma i kriminala. Po Tompsonu, provaljivanje u tuđi softver ili provaljivanje u podatke na tuđem računaru isto je što i provaljivanje u tuđi stan i prturanje po tuđim fiokama i ormanima. Pri tome nema olakšavajuće okolnosti u činjenici da je stan možda bio otključan. Dok takvi postupci nisu zakonski kažnjivi oni su u domenu vandalizma, a kada uđu u krivične zakone (na čemu se u mnogim zemljama upravo intenzivno radi), onda ulaze u domen teško kažnjivog kriminala, jer ugrožavaju ne samo pošten rad i privređivanje, već često i bezbednost društva. Naravno, u većini slučajeva računarska omladina nije u

„Ne treba da zabrinjava što neki vešt dečak presnimi program i razmeni ga sa svojim drugom već što je odsustvo javnog morala i dobrog ukusa dospelo dotle da se na organizovano razbojništvo u softveru gleda sa razumevanjem i simpatijom"!

potpunosti svesna čime se, u stvari, bavi kada nekažnjeno presnimava i prodaje računarske programe. Ta svest se rađa u momentu kada dojučerašnji pirat napiše svoj prvi program u nameri da ga prodaje i ubrzo postane i sam žrtva ostalih pirata. To je uočio i pomenuti NIN-ov članak: kada mi kradamo i presnimavamo tuđe pesme, na to se gledalo sa simpatijom kao na izraz zdravog duha, preduzimljivosti i želje za računarskim opismenjavanjem, a kad nas isti ti naši simpatični razbojnici pokradu, onda se najednom ustanovi da nešto nije u redu i to se naziva „softverski paradoks"! Nama tu nikakvog paradoksa, već se prosto radi o logičnoj posledici naopakog ponašanja u kome se nikakva autorska prava ne poštuju ni od strane pojedinca ni od strane društva. Najstrašnije je možda to što se nedavno takva delatnost posebno rasplamsala pod okriljem beogradskog Doma omladine koji je ponosno organizovao sajam ukradenog softvera!!

Šta je onda vaša poruka „klincima koji trguju tuđim softverom"?

U šali bih rekao neka gledaju „Gangstersku hroniku" pa neka zaključe koji su im dalji koraci u karijeri. Ozbiljnije, moja poruka računarskoj omladini je jasna: čak i kada nije kažnjivo, neovlašćeno provaljivanje, prturanje, i korišćenje tuđih programa je vandalizam sličan čitanju i zloupotrebi tuđih pisama, a neovlašćeno stvaranje dobiti na tuđem radu je kriminal. U krajnjoj liniji na sve ovo treba gledati sa stanovišta morala: ne radeći nikada ono što ne bi želeli da drugi rade vama.

Kafanski svirači na računaru

U opštoj programerskoj euforiji čak i najtrivijalniji program nekog novog klinca dočekuje se ovacijama. Šta podrazumevate pod softverskim šundom?

Računarska pismenost slična je pismenosti u običnom smislu. Ako je neko pismen, to ni u kom slučaju nije garancija da će ono što napiše biti automatski veliko literarno delo. Ko god je video šund u novinskim kioscima, lako će zamisliti kako izgleda softverski šund. Osnovna osobina softverskog šunda, slično kao i kod literarnog šunda, je da se vrlo dobro prodaje. To je osnovni motor koji pokreće pisce mnogih računarskih igara i osnivača softverskih kompanija. Naivni novinari nas obaveštavaju da „program daje računaru smisao i to se sjajno plaća: od dva do šest hiljada funti za dva-tri meseca rada" i zatim u tome vidi da je „softver naša jedina šansa". Ne pitaju se, pri tome, kakav je to program, kakav je to smisao i kakva je to šansa? Pa valjda je blisko pameti da bi naša devizno pregladnela privreda odavno otkrila tu šansu da su stvari tako proste kako se to novinarima na prvi pogled pričinjava. Očigledno je da postoji šansa da pojedinac dobro proda

„Dosta softvera koji proizvode mladi samouci željni brze slave i još brže zarade spada u kategoriju softverskog šunda"

program koji uz obilje svetla i zvuka tamani horde marsovaca fotonskim torpedima, ali je to daleko od „naše jedine šanse" i sigurno nije delatnost na koju se može računati kao na siguran putokaz do privrednog preporoda. Dosta softvera koji proizvode mladi samouci željni brze slave i još brže zarade, naročito kada su u pitanju razne računarske igre, spada na žalost u kategoriju softverskog šunda i upravo to je oblast do koje se najpre dolazi pošto se pojedinac elementarno računarski opismeni. Proizvodnja softvera može da bude ozbiljna privredna delatnost, ali taj softver (složeni aplikacioni sistemi, sistemi sa bazama podataka, programski prevodioci, operativni sistemi, i slično) zahteva ozbiljnu pripremu i stručna znanja koja daleko prevazilaze mogućnosti dece koja se igraju računarima.

Svakako znate da je u Americi masovni prodor računara u svakodnevni život počeo upravo zahvaljujući amaterima. Iza prvog ličnog računara „alter" i najbolje prodavanog računara svih vremena „epla" stoje amateri možda genijalni, ali amateri koji nemaju naročito visoko školsko obrazovanje. Da li su ono što zovete kompjuter-amateri predznak napretka ili možda izgubljena generacija?

Programiranje računara je veština koje podseća na veštinu sviranja violine: najpre treba imati sluha, zatim treba solidno, dugotrajno i strpljivo učiti osnove tehnike sviranja i konačno treba svakodnevnim sviranjem održavati stečenu tehniku. Kako violinu sviraju samouci? Na žalost po pravilu loše i čak i kada su talentovani na kraju ne postanu više nego kafanski svirači. Sa programiranjem je slična situacija. Deca koja do računarskog programiranja dolaze preko samoučkog čitanja polupismeno napisanih programa za razne računarske igre, ili preko amaterskog kursa bejzika, nisu na pragu velikog otkrića najvažnijeg jezika 21. veka — suprotno tome oni su u opasnosti da postanu izgubljena računarska generacija koju će 21. vek iznenaditi koncepcijama veoma različitim od bejzika i od današnjih dečjih računara. Mnogi primeri iz školske prakse razvijenih zemalja ukazuju da studenti koji uče moderne koncepcije računarske tehnike i programiranja postižu bolje rezultate ukoliko im ne smetaju znanja samoučki stečena na kućnim i ličnim računarima.

Kompjuter-amateri su u potpunosti slični radio-amaterima. Očigledno je svima da poštansku telekomunikacionu mrežu ne mogu da prave radio-amateri već profesionalni inženjeri telekomunikacija. Po istom principu, razvikani sedamnaestogodišnjak koji završava treći model kućnog računara nije „konstruktor računara" već ekvivalent radio-amateru iz pedesetih godina koji je najpre napravio detektor, pa zatim dvocevnik, i sada hrabro sklapa prijemnik sa pet radio-lampi.

Računarstvo bez motike

Imamo li, posle ovoliko kašnjenja i propusta uopšte neku realnu pravu računarsku šansu?

Ne postoji kratka, prosta i magična formula koja će otkriti našu „jedinstvenu šansu" u oblasti računarske tehnike i informatike. Naša prava šansa je u tome da se što pre opametimo i shvatimo da kod računara kao i kod ostalih privrednih delatnosti nema hleba bez motike, nema velikih rezultata bez velike pripreme, nema mesta amaterizmu u modernoj tehnici. Deca koja se igraju računarima neće razviti računarstvo u Jugoslaviji — većini će igra dosaditi pre ili posle. Računarstvo mogu da ozbiljno razviju samo ozbiljno pripremljeni profesionalci — pod uslovom da ih uopšte budemo imali. Da bismo takve ljude proizveli moramo biti mudriji na celom putu od osnovne škole pa do doktorata. U osnovnoj školi moramo razviti kvalitetnu nastavu osnova računarstva i računarske matematike polazeći od principa koje nalažu računarske nauke, a ne od trenutno raspoloživih računara-igračaka i od raspoloživih ali, na žalost, prevaziđenih softverskih koncepcija. U domenu srednjeg školstva treba mnogo uložiti da bi stvorili solidan stručni kadar koji će u oblasti poslovne informatike moći da radi poslove koje danas obavljaju priučene fakultetlije. U domenu visokog obrazovanja krajnje je vreme da se oformi lanac fakulteta računarske tehnike po uzoru na „Computer Science" fakultete na zapadnim i istočnim univerzitetima. Računari nisu više skupi kao što su bili pre 20 godina i ništa se korisno neće postići inkvizitorskim sprečavanjem uvoza računarske opreme i moderne literature — svaki dolar koji država na ovaj način danas uštedi pretvoriće se u sto dolara gubitka u bliskoj budućnosti.

Ako na svemu ovome budemo brzo, smišljeno i organizovano radili, možda ima nade da u ponečemu i uspemo, a ako prepustimo stvari da se same organizuju i da vreme prolazi u naivnoj veri da će samouka računarska omladina na prokrijumčarenim kućnim računarima preporoditi računarstvo u Jugoslaviji, onda su nam neuspeh i dalja zaostajanja u potpunosti zagarantovani. Ima još jedna stvar koja je savršeno jasna: računarstvo i informatika su oblast o kojoj treba da brine država — ona treba da prva shvati značaj problema i da ga rešava njoj dostupnim sredstvima, i to na svim nivoima istovremeno. Ne bude li toga, ode i ovaj voz.

* * *

Nadamo se da je ovo tek jedan od prvih ozbiljnih razgovora vođenih na temu računarstva i obrazovanja iz računarstva u našoj zemlji. Pošto smo nekako preživeli po zvaničnim stavovima „uspešnu reformu školstva", treba da počnemo sa novom koju spremaju isti oni ljudi koji su kreirali i prethodnu, ali su u međuvremenu znatno promenili mišljenja o tome koliko i kakvih nam kadrova treba. Pokušaćemo da im pomognemo koliko možemo da pacijent posle ove druge ne umre, jer verujemo da imaju još puno dobrih ideja.

Razgovor vodila Nevenka Spalević

rados

Većina kućnih računara je projektovana sa dobrim grafičkim mogućnostima, pre svega zbog korišćenja za video igre. Neiscrpna mašta i slikarski talenat programera ponudili su vlasnicima mikroračunara igre sa izuzetno lepom grafikom. Ako i sami dobro poznajete programiranje, možete sopstvene kreacije da sačuvate na disku ili traci, izdate ih na štampaču ili ploteru i da ih kombinujete u raznim programima. Međutim, većina programera koji bi želeli da koriste sopstvene crteže ne poznaje toliko dobro programiranje, a i da zna, ovakvo crtanje ne pruža mogućnost komfornog rada, kao što je, na primer, lako dodavanje ili brisanje linija.

Elektronsko platno

Ono što je potrebno za jednostavan rad je ulazni uređaj koji može da prevede linije i krivine sa vaše skice na papiru u informaciju koju bi vaš računar razumeo i mogao da prenese na ekran. Taj uređaj, koji na tržištu profesionalnih računara postoji gotovo isto tako dugo koliko i sami računari, zove se grafička podloga (graphic pad), grafička tabla (graphic tablet) ili grafička ploča (graphic board). Nedavno su se pojavile jeftinije verzije pristupačne vlasnicima kućnih računara. Na njima se crta pomoću specijalne pisaljke (stylus), s tim što se crtež može pratiti na ekranu. Čak i najprostije grafičke table omogućavaju da crtež obojite nekom od boja koje računar može da proizvede ili da koristite poteze četkicama različite debljine.

Većina grafičkih tabli i prateći programi nude slične mogućnosti crtanja. Razlike nastaju u manipulaciji crtežom. Na primer, neke grafičke table imaju tzv. „zum" koja omogućava uvećanje nekog dela crteža i popravljanje njegovih detalja, obično do nivoa tačke (piksel). Dobre grafičke table omogućavaju pomeranje nekog dela crteža po ekranu, ponavljanje nekog elementa slike više puta, izmenu mesta detalja sa slike ili raznih slika i automatski efekat ogledala. Crtež se obično može sačuvati na traci ili disketi, ali razne grafičke table u kombinaciji sa raznim računarima memorišu ekran na različite načine. U nekim kombinacijama sačuvana slika može se koristiti u drugim programima, ali ovo ne važi za sve table.

Većina kućnih računara može biti isprogramirana za „skidanje" slike sa ekrana na štampač (dump). Ova pogodnost trebalo bi da je predviđena i za grafičku tablu ako vam je u radu potreban ovaj oblik kopije. Mada za sada nije moguće dobiti kvalitetnu višebojnu štampu, boje se mogu sugerisati različitim stilovima osenčavanja. Najbolji rezultati postižu se korišćenjem plotera, ali su oni veoma skupi, a proizvođači vašeg računara ili grafičke table možda nisu predvideli njihovo povezivanje sa ploterom.

t crtanja

Jedna od oblasti u kojoj su računari prevazišli sva očekivanja je i oblast dizajna. Tehnički crtači, arhitekte, dizajneri i svi oni koji crtaju za svoju dušu imaju uz računar neslućene olakšice u radu. Računari svih veličina, od velikih do kućnih, koriste se danas za sve vrste projektovanja i crtanja.

Skuplja od računara za koji je namenjena Grafička tabla „Grafpad" za računar „spektrum" ima velike izražajne mogucnosti ali joj mašina kojoj je namenjena nije baš sasvim primerena

Brojevi i slike

Problem digitalizacije često se rešava u računarima jer je mnoštvo primena vezano za rad sa analognim veličinama. Signal se u analognom sistemu menja kontinualno i može uzeti bilo koju vrednost iz određenog intervala. Klasični primeri rada sa analognim signalima su kontrola pritiska, temperature ili jačina zvuka. Računar koji treba da vrši ova kontrola razume jedino diskretan digitalni (cifarski) signal. Svi njegovi elementi mogu se naći jedino u dva stabilna stanja 0 i 1, i stoga su sve međuvrednosti za računar nerazumljiva.

Digitalizacija je proces pretvaranja kontinualnih signala koji mogu značiti da su neki elementi „poluuključeni" ili sivi u niz diskretnih signala koji će opisati odgovarajuće stanja jedino pomoću vrednosti „uključeno" i „isključeno" ili „crno" i „belo" razumljiva za računar. Sklopovi koji vrše ovo pretvaranje zovu se A/D pretvarači ili konvertori (analogno digitalni konvertori). U računarima se, takođe koriste i konvertori koji vrše pretvaranja digitalnih u analogne signale — D/A konvertori. Oni su sastavni delovi onih izlaznih uređaja koji treba da daju analognu informaciju, sliku ili zvuk na primer.

Ulazni uređaj po imenu grafička tabla pretvara sliku u brojeve koje preuzima računar. Ove brojeve izlazni uređaj ekran opet pretvara u sliku i mi bez zalaženja u suštinu pretvaranja informacija sa ulaza možemo da pratimo svoje poteze pisaljkom. Međutim, bez metoda pretvaranja slike u brojeve bilo bi nemoguće da računar radi sa crtežima i ogromno polje grafički orijentisanog rada računara bilo bi nemoguća.

Proces digitalizacije slika sastoji se od deobe slike u što je moguće više jednakih delova. Što je veći broj delova (obično kvadratića) veća je i sposobnost beleženja detalja. Kod velikih komercijalnih računara rezolucija je dovoljno velika, pa je njihova slika tek neznatno zrnasta struktura. Grafičke table za mikroračunare rade na istim principima, ali slika ide u manje detalja. Kada bismo nacrtali linije preko slike da dobijemo predstavu kako je ona podeljena u kvadratiće izgledalo bi kao da je slika prekrivena providnom milimetarskom hartijom ili mrežom kao na geografskim kartama. Neke table kao „Grafpad" zaista su podeljene na taj način. Svaki od tih kvadratića ima svoje koordinate po x i y osi koje predstavljaju razumljivu informaciju za računar i omogućavaju mu da vodi evidenciju o svakoj poziciji. Većina grafičkih tabli je projektovana tako da im se rezolucija poklapa se rezolucijom računarovog displeja što znači da je broj kvadratiča na tabli isti kao broj tačaka na ekranu.

Najveće razlike između tabli leže u načinu proizvodnje signala. Neke zahtevaju specijalnu pisaljku i proizvode signal na osnovu kontakta pisaljke i aktivne zone grafičke table, dok je za druge dovoljan dodir pisaljke ili čak pritisak prsta. Među najpreciznijim metodama su magnetski i kapacitivni sistemi. Kapacitivni sistemi nude tačnost do 0.02 mm — dovoljno za inženjere i tehničke crtače — a magnetski sistemi su potencijalno još bolji. Oba tipa koriste žičanu mrežu ugrađenu u tablu. U magnetskim sistemima žičana mreža se

koristi za otkrivanje pozicije pisaljke koja je, u ovom slučaju, nemotaj koji emituje impulsni visokofrekventni signal. Signal koji detektuje mreža upoređuje se sa jednim referentnim signalom i daje neposredno x i y koordinate pisaljke. U ovoj grupi je „Grafpad" koji se može koristiti sa računarima „spektrum" „BBC i komodor 64"

Kapacitivni sistemi rade na suprotan način jer se pisaljka koristi za otkrivanje niza kodiranih impulsa koji se uvode u dvoslojnu mrežicu

Softver za crtanje

Bez obzira na očigledne hardverske razlike komunikaciju grafičke table i računare omogućuje programska podrška Ona ne definiše samo raspoloživa osobina već i lakoću korišćenja table pa pri izboru treba pre svega voditi računa o pratećem softveru Do jednog nivoa, kvalitet sistema zavisi od vašeg računara Što je računar brži i što ima veću memoriju, više je i prostora za upotrebu naprednije grafičke table Naravno, programska podrška treba da koristi sve pogodnosti ugrađene u hardver vaše mašine Karakteristika dobra grafičke table je da vam na pristupačan način stavi na raspolaganje sve mogućnosti računara

Softver za crtanje kod grafičke table vrlo je sličan programskim paketima za dizajn koji omogućava kontrolu tastature s tim što tabla može biti mnogo zgodnije programirane od tastature Zajedničko za sve grafičke table je da omogućavaju da se oponaša prirodna akcija crtanja Pre početka kreiranje slika treba iz ponuđenog menija izabrati način rada Izbori menija mogu se vršiti pritiskom na taster ili korišćenjem same table U tom slučaju ponude su postavljena na ekranu, tako da recimo vidite red mastionica, red četkica i razna druge opcija Izbor se vrši pomeranjem pisaljke kojom se vodi kursor na ekranu do prave pozicije a potvrđuje pritiskom na dugme

Crtanje na tabli može biti slobodnom rukom ili preko postojeće slike koju možete fiksirati na ploči U ovoj i ostalim aplikacijama glavni posao softvera je da interpretira signale sa ploče i da sopšti računaru gde treba da ih prikaža na ekranu Tako se oblik koji crtate odmah prikazuje na displeju Slobodno crtanje može biti iznenađujuće teško ako, na primer, želite da povučete pravu liniju Najlakši metod kreiranja regularnih konstrukcija je korišćenje ugrađenih geometrijskih oblika — pravih linija krugova pravougaonika i sl Oni se biraju iz menija, a zatim se pisaljke koristi za fiksiranje položaja i veličine oblika početne i završne tačke

U bilo kojoj tački procedura obično postoji mogućnost brisanja i prepravke slika mada je ovo ograničeno na poslednje operacija izabrana sa menija, jer računar može da drži samo prethodni ekran u memoriji Greške koje smo uočili prekasno za ovu vrstu korekcije mogu se nekad izbrisati nadcrtavanjem u boji pozadina ali ovo ne mora uvek da bude efikasno U krajnjem slučaju možete izbrisati sva i početi iznova

Boje crteža može po potrebi, biti promenjena tokom crtanja Postoji, takođe i mogućnost bojenja oblika Taj proces se obično naziva „crtaj i popunjavaj" Prvo se

Mocno oruđe u spretnim rukama Grafičke table značajno pojednostavljuju rad na dizajnu

Mašna u četiri slike Crtež na grafičkoj tabli nije ni iz daleka tako grub kako bi se moglo pomisliti

crta spoljašnje linije a onda se unutrašnjost oboji postavljanjem kursora u nju i izborom odgovarajuće boja iz oblika koji nisu potpuno zatvoreni boje će „curiti" svuda naokolo Specijalizovana opcije variraju mnogo više od ploče do ploče Primeri tih opcija su mogućnost ogledanje oblika (ogledalski efekt) i kopiranje oblika Tako na primer možete da nacrtate celu šumu kreiranjem samo jednog drveta, ogledalo se koristi za alternativni oblik a zatim vrši kopiranja Postoji i mogućnost uvećavanja dela ekrana što, kombinovano sa opcijom crtanja, daje mogućnost da do najsitnijih detalja uredite sliku Neke table omogućavaju i „tačkasto" crtanje (stippling efekt)

Kad završite sliku, možda ćete poželei da je sačuvate Softver za crtanje pruža i ovu mogućnost, uz ograničenja vezana za način na koji računar memoriše sliku (Spectrum i BBC, na primer, čuvaju ceo ekran dok CBM-64 u multikolor modu čuva ekran u tri dela) Svi sistemi omogućavaju čuvanje slike na traci i disku Ovako memorisane slike mogu se ponovo pozvati na doradu, a moguće je i kombinovanja ele-

Koliko košta

Grafpad	spektrum" BBC	£143,75	British Micro
Koala pad"	komodor 64"	£ 60,00	Audiogenic
Animation Station"	komodor 64"	£ 80,00	Consumer Electronics

Korisne adrese:
British Micro, Unit Q2, Penfold Works, Imperial Way, Watford, Herts, WD2 4YY

Slike iz „Koale – Osnovni meni za izbor režima rada i dve opcije — povećanje detalja i umnožavanje pojedinih elemenata slike

meneta sa raznih slika Neke programske podrška nude na tabli set imidža koje možete da koristite za vaše slike Ako želite da sliku stalno imete pri ruci, treba vam kolor ploter Alternativa je da fotografišete ekran vodeći računa da zamračite spoljašnje osvetljenje koje bi moglo da izazove neželjene odsjeje

Raspoložive vrste

Postoji više vrsta grafičkih tabli za kućne računare Kompjuterski časopisi prepuni su reklama za ove uređaje počev od „Micropada" i „Penpada" za IBM PC, koji, pored ostalog omogućavaju prepoznavanje slova pisanih običnom olovkom i njihovo reprodukovanje u standardnoj formi, do popularnih modela, kao što su „Grafpad za BBC Micro koji je nedavno adaptiran i za rad sa „komodorom i „spectrumom", „Koala pad za CBM-64 i „Touchmaster" za „dragon"

Kod nas ovaj relativno nov ulazni uređaj još nije izborio svoje mesto među ljubiteljima računara Za one koji i pored visoke cene i zabrana uvoza odluče da pojačaju svoj računar grafičkom tablom, navodimo neke detalje iz napisa objavljenih u „Your Spectrumu i „Commodore User-u o grafičkim tablama za ova dva kod nas najpopularnija računara

Henri Badžet (Henry Budgett) u svom tekstu za spektrumovce najviše pažnja posvećuje „Grafpadu" Pored ostalog, on kaže da se problemi mogu očekivati već kod povezivanja table sa „spektrumom" ali ako sa uspehom prođete ovu prepreku i učitate program za podršku crtanje koji se dobije uz tablu, možete da krenete u avanturu otkrivanja mogućnosti ovog uređaja — avanturu jer uputstvo (postava od fotokopirnog A5 papira — prema prikazu) nije jaka strana ovog kompleta

Da bi korisnik imao uvid u ono što se trenutno dešava na ekranu izdvojena je svetla linija na kojoj su zapisane informacije o tekućem režimu rada izabranoj boji i slične Za aktiviranje pisaljke treba pritisnuti šiljak tako da mikroprekidač napravi kontakt i onda kursor na ekranu prati pokrete pisaljke po tabli Za korišćenje bilo koje izabrane funkcije treba pritisnuti ENTER dirku i funkcije će raditi sve dok je pritisnut šiljak Njegovo oslobađanje završava funkciju

Ne treba odmah očekivati mnogo jer crtanje slobodnom rukom zahteva praksu, a i ako je imate, slike nisu potpuno precizne Srećom, programska podrška ovo olakšava i omogućava da se pošto se postigne aproksimativna sličnost editovanjem slika sredi Najkorisnije među editorskim olakšicama je MAGNIFY, koje povećava izabrano područje do 8 puta. Pojedinačne tačke su oko veličine karaktera i mogu se postaviti i ukloniti po želji Pokret pisaljke je takođe skaliran pa slika ne „skače Vredne pomena su i LINE CIRCLE i BOX rutine koje su elastično vezane za bilo koju početnu tačku Uz ovo, možete još izvrnuti neki lik, pomerati ga gore-dole i levo-desno i smestiti do dve slike bilo negde u memoriju bilo na traku Ako želite da zaštitite zonu vaše slike od oštećenja postoji, WINDOW opcija koja dozvoljava da se jedino zona u „prozorčiću" menja dok je opcija aktivna

No bez obzira na sve ove olakšice po mišljenju Henri Badžeta za spectrum je Grafpad suviše skupa investicija jer se i sa dobrim ekranskim editorima koji koštaju znatno manje mogu postići slični rezultati

Za „komodore 64" na tržištu ima više grafičkih tabli Pomenimo najpopularniju Koala pad", Grafpad", Power pad" i „Animation Station Uz odgovarajući softver — a samo serija „Leonardo s Library nudi 14 različitih programskih paketa za „Power pad — grafičku tablu možete koristiti u vrlo različitim oblastima kao što su matematika, muzika ili crtanje Tako, recimo uz muzički program „Micro Maestro i tablu na kojoj je prikazana notna lestvica i klavijature jednostavnim dodirom neke note ili dirke možete da svirate ili komponujete Ceo proces može se pratiti na ekranu Zahvaljujući multisenzorskoj tehnologiji, koja može da oseti odgovor i na više dodira u istom trenutku imate mogućnosti da kreirate čitavu harmoniju „Micro Maestro ne zahteva da striktno koristite 4/4 takt, pamti pauze i sinkope i svira upravo onako kako vi komponujete

Jedan od prvih softverskih paketa proizvedenih za „Koala pad je „Koala Painter koji pruža niz mogućnosti — od dodele i promene boja crtežima do kopiranje kombinovanja detalja sa raznih slika i zumiranja

Na žalost, i pored mnoštva softverskih paketa za podršku grafičkih tabli CBM računara, do sada nije bilo značajnih koraka za njihovu standardizaciju

Za grafičke table postoji mnoštvo primena koje se u ovom trenutku ne mogu ni sagledati Tako se one mogu na primer, iskoristiti za postavljanje teksta u program za obradu teksta za dizajniranje tabele spredšita kreiranje mustra za tapete, kroje za odeću ili, pak, projektovanje čitavih zgrada Spomenimo i specijalne efekte na filmu za koje se sve više koriste računari (setite se „Rata zvezda" i „Trona) Čini se da će kompjuterska grafika, zahvaljujući upravo ovakvim uređajima koje može da koristi širok krug vlasnika računara brzo i značajno izmeniti mnoge oblasti ljudske delatnosti

Vladimir Ilijevski
Nevenka Spalević

neki novi „epsoni"

Periferijska oprema

EPSON LQ — 1500

...dard za matri... ...
Epson LQ-1500

Šta je to što jedan matrični štampač mora da pruži da bi se svrstao u najvišu kategoriju? U prvom redu — solidnom bizinom postići KVALITET ISPISA BLIZAK KVALITETU SLOVA SA PISAĆE MAŠINE. Tako dolazimo do novog pojma LETTER QUALITY (otuda ono LQ u nazivu štampača) koga ćemo uslovno prevesti kao „slovni kvalitet". Slovni kvalitet je mogućnost matričnog štampača da generiše karaktere čiji je kvalitet otiska blizak kvalitetu otiska na pisaćoj mašini ili štampaču sa lepezom. Ne upuštajući se u raspravu tipa „matrični ili štampač sa lepezom", jugoslovenski vlasnici računara će biti osuđeni na matrične štampače sve dok neko u svetu ne počne da proizvodi YU lepeze jer se samo na matričnom štampaču mogu generisati ćirilica i YU latinica.

Pitanje se samo nameće: šta je to što nekim matričnim štampačima omogućuje a nekima ne da postignu taj kvalitet blizak kvalitetu slova na mašini za pisanje. Odgovor je kratak ali i dosta „skup": to je nešto kompleksniji oblik glave za štampanje. Sa [illegible] ...ika ... u glav... ...ena ... Ali to je već ... ono što je kvalitetno mora da bude i nešto skuplje.

LQ-1500 ima glavu za štampanje (PRINTHEAD) sa 24 iglice — najveći broj koji se obično koristi. I odmah mala digresija: šta u suštini predstavlja broj pinova tj. tačkica na glavi za štampanje.

Znamo da je donja granica matrica za kreiranje karaktera 5×7. Međutim znak dobijen ovakvom matricom je stvarno skromnog kvaliteta da ne kažemo lošeg jer ne postoji mogućnost da se deo slova spusti ispod donje linije (slova p, q, y itd.). Sa matricom koja ima 9 tačaka po vertikali to je već moguće i ispis koji se dobija je sa stanovišta čitljivosti zadovoljavajući — to je onaj poznati računarski izgled teksta. Danas su u upotrebi glave za štampanje sa 9 pinova, 18 i 24. Kod glave sa 18 pinovi su raspoređeni u 2 reda koji su pomaknuti za pola tačke jedan u odnosu na drugi, tako da u suštini po vertikali raspolažemo sa 18 tačaka. Glave za štampanje sa 24 pina (kao kod LQ-1500) ima tri reda sa po 8 tačaka takođe sa pomakom redova za pola tačke što ukupno daje 17 tačaka po vertikali.

Dva su osnovna pristupa kod generisanja visokog slovnog kvaliteta: može se koristiti jednostavna glava sa jednim redom

od 9 pinova i u više navrata odštampati jedan znak ili se može koristiti složenija glava (sa 18 ili 24 pina) i raditi u jednom prolazu. Odmah zaključujemo da je vreme potrebno za štampanje jednog znaka u slovnom kvalitetu sa deveto-pinskog glavom znatno duže nego kod štampača sa glavom od recimo 24 pina. Dobar kvalitet kod prvih se postiže se čak 4 pristupa

Do sada smo, uglavnom, pisali o štampačima skromnijih karakteristika ali, što je važnije, pristupačnim po ceni širokom krugu naše, već „kompjuterizovane", nacije. Međutim, sve je veći broj onih kojima je računar ono što je nekada bila pisaća mašina — neophodno sredstvo za efikasniji i kvalitetniji rad. Ovde prvenstveno mislimo na novinare, književnike, prevodioce i sve one kojima je pisanje i obrada teksta svakodnevna preokupacija. Njima, i ne samo njima, potrebno je nešto više od jeftinog matričnog štampača na kojima hakeri razvijaju svoja programska remek-dela.

Letter Quality printing

Our dream for the future is international. We are moving fast toward our goal of providing the very best and most advanced computer products to people the world over.
Let me invite you to find our more about us and see just why we believe that Epson means excellence in computer products.

Slabije od foto-aparata, bolje od pisaće mašine. Dok u preciznosti crtanja ipak zaostaje za fotografijom, kvalitet otiska na novom epsonu može se meriti ne samo sa najboljom pisaćom mašinom nego i sa štamparskim slogom

PREGLED VISOKO KVALITETNIH MATRIČNIH ŠTAMPAČA

PROIZVOĐAČ	MODEL	CENA ($)	PINOVI GLAVE	BRZINA S	N	LQ	MATRICA	GRAFIKA	BAFER	INTERFEJS	VALJAK	MAGAC PAPIRA	FORMAT	PROP ŠTAM
ANADEX	KP 6000	2790	18	230	17	125	50x18	144x100	4.5K	CENT,RS232	100$	500$	ŠIROK	DA
BROTHER	[illegible]	1995	24	180		30	18x7/16x13	180x180	16K	CENT	DA	250$	ŠIROK	DA
CANON	PW 1156A	895	9	160		27	11x9/ /23x18	240 t/"	2K	CENT (RE)	DA	NE	ŠIROK	DA
CENTRONICS	240	1195	24	144		30	7x18 /30 16	180x 80	12K	CENT (RS)	DA	200$	ŠIROK	DA
DATASOUTH	220	1995	9	220		40	9x7/9 15 18x40	144x144	2K	CENT RS232	DA	NE	ŠIROK	NE
DIABLO	2C01	995	9	150		40	9x11/ /18x36	240 t/"	2K	CENT	NE	NE	ŠIROK	DA
EPSON	LQ 1500	1395	24	200		67	9x17 /37x17	240 t/"	2K	IC,RS,IEEE	60$	499$	ŠIROK	DA
[illegible]	DaP 830	995	8	400	195	100	4x /1x8/8x8	12?x304	512	RS232 IC	DA	DA	ŠIROK	DA
FUJITSU	[illegible]	1995	24	288	14	85	11x18/13x28 36x24	180x160	8K	CENT RS	DA	1000$	ŠIROK	DA
HEWLETT P	HP2934A	2095	12	200	67	40	9x12/36x24	90x?	1K	RS232	DA	NE	ŠIROK	NE
NEC	P5	1250	18	80	9	36	8x7/13x9 21x18	240x216	3.5K	CENT,RS232	175$	830$	ŠIROK	DA
PANASONIC	KX P1093	899	8	160	80	1	9x9 9x9/17x18	216x20	2K	CENT RS232	DA	NE	ŠIROK	DA
[illegible]	57	340	7	400	350	180	[illegible]x84	400x200	[illegible]	CENT RS232	2??$	1000$	ŠIROK	NE
STAR MICR	RADIX 15	995	9	200		50	9x8/ /18x18	240x100	16K	CENT RS232	DA	NE	ŠIROK	NE
TEXAS INSTR	[illegible]855	955	9	150		35	9x9/ /32x18	144x144	4.5K	CENT RS232	57$	89$	UZAK	DA
TOSHIBA	1351	1895	24	160		70	18x11 /24x24	180x180	8K	CENT RS232	195$	1015$	ŠIROK	NE

BRZINA: S – STANDARDNI KARAKTERI, N – [illegible] KVALITET, LQ – SLOVNI KVALITET
GRAFIKA: t/" – TAČAKA PO INČU (2.54 cm)
INTERFEJS: CENT – CENTRONICS, RS – RS232, IEE – IEEE 488
MAGAC: MAGACIN ZA [illegible] ŠTAMPAČA LISTOVIMA PAPIRA
PROP ŠTAM: [illegible] ŠTAMPANJE SA [illegible] ŠIRINOM KARAKTERA

jednom znaku, dok je kod drugih dovoljno jednom aktivirati pinove na glavi za štampanje.

Vratimo se našem LQ-1500. Pošto mu je osnova 60×37 cm a težina skoro 14 kg mora se planirati posebno mesto za njegovo smeštanje pri formiranju vaše računarske konfiguracije. Mora se priznati da dimenzije i težina ulivaju osećaj poverenje u ovaj štampač, što on u potpunosti zaslužuje.

Standardne karakteristike uključuju već pomenutu 24-to pinsku glavu za štampanje sa potpunom kontrolom svakog pina, posebno plastični vodič lista papira 15 formata 38 cm i punu kompatibilnost sa serijom FX Epsonovih štampača. Nagoveštena cena za osnovnu konfiguraciju LQ-1500 je 1395$ ali će, na žalost, morati da se izdvoji još dodatnih 95$ za centroniks interfejs. Opcijalno su na raspolaganju i RS-232 interfejs (150$) i paralelni IEEE-488, takođe po ceni od 150$. Što se tiče elemenata koji opslužuju štampač papirom, nudi se stvarno kvalitetan izbor: tzv. valjak za neperforiran papir za 60$, jednostruki magacin za smeštanje i distribuciju listova koji košta 499$, i, na kraju, dvostruki magacin po ceni od 839$. Da napomenemo da se podrazumeva da štampač u osnovnoj verziji ima frikciono vođenje perforiranog papira.

Možemo izvesti i cenu po kojoj se može formirati zaista moćna kofiguracija: LQ-1500 plus jedan interfejs plus jednostruki magacin za listove papira, plus „valjak", što sve ukupno iznosi oko 2100$. Možda ćete reći da ovo nije baš malo, ali svaka ozbiljnija upotreba ovog štampača će vrlo brzo opravdati investiranje u njegovu kupovinu.

Kontrola rada se vrši preko indikatora na gornjoj strani štampača. Opremljen je istim tasterima kao i ostali epson štampači: ON/OFF LINE, LINE FEED i FORM FEED, čije su funkcije u „Računarima" već bile razmatrane. Novina je taster SHEET LOAD koji otvara magacin listova papira i uvodi u nosač koji će držati papir za vreme štampanja. Normalno, cela prethodna operacija je potpuno automatizovana, tako da je izbegnuto stalno punjenje štampača papirom (šta ovo znači najbolje znaju oni koji su FX štampač koristili sa običnim tabakom).

Štampač LQ-1500 ima 3 osnovna seta znakova: obični ili standardni računarski (DRAFT), slovni kvalitet („LETTER QUALITY") i proporcionalno širok (PROPORTIONALLY SPACED) za najlepši ispis — prostor za i, l, m nije iste dužine. Svaki set ima 96 klasičnih, 96 italik (kosih) i 31 internacionalni znak. Štampač poznaje i srednji tz. elitni, umanjen i proširen format

slova i znakove ispisuje naglašeno, dvostruko i naglašeno dvostruko u sva tri osnovna seta znakova. Izbor oblika slova se programskim putem (preko kontrolnih kodova kao kod FY serije) može vrlo jednostavno kombinovati. Posebno nas je impresionirao slovni kvalitet. Slova se teško mogu razlikovati od onih dobijenih na pisaćoj mašini ili klasičnom štamparskom tehnikom. Jednom rečju, ispis je vrlo blizak profesionalnoj klasi.

Što se brzine štampanja tiče i ona je na zavidnom nivou. Tekst se ispisuje sa sjajnih 200 znakova u sekundi u običnom modu i sa oko 67 znakova u sekundi u „LETTER QUALITY" režimu. Smatramo da će ovi podaci ostaviti snažan utisak i na probirljivije korisnika računarske tehnike. Iako dosta brz, LQ-1500 je relativno tih štampač i nešto što se posle ovoga ne bi očekivalo, on je projektovan kao veoma snažan uređaj, pa se može preporučiti i tamo gde su zahtevi za štampanjem dosta česti.

Matrica kojom se kreiraju znaci javlja se u 3 oblika. Za običan, standardni, izgled slova ona je tipa 9×17. Već ovo govori koliko je LQ-1500 bolji od svojih prethodnika. Da podsetimo, štampači iz FX serije su za istu namenu koristili matricu oblika 9×11. Za slovni kvalitet primenjuje se 15×17 tačaka. Na kraju, za slova proporcionalne širine matrica je formata 37×17 tačaka, što, ne bez razloga, pre možemo nazvati crtanjem a ne štampanjem. Inače, tekst se štampa dvosmerno u svim modovima, uključujući i slovni kvalitet, a svaka linija se generiše u jednom potezu.

I kod grafike imamo više mogućnosti za izbor. Jednostruka gustina podrazumeva 2,5 tačaka po horizontalnom milimetru, dok je taj broj u duploj ili četvorostrukoj gustini 5 odnosno 10 tačaka! Ovaj poslednji podatak sam za sebe dovoljno govori: pomoću štampača LQ-1500 može se veoma verno predstaviti čak i fotografije.

Da navedene karakteristike za štampač LQ-1500 ne bi ostale samo cifre koje mogu ali i ne moraju mnogo da kazuju, uporedili smo ih sa odgovarajućim osobinama štampača visoke klase. Rezultat upoređivanja je samo potvrdio naše opredeljenje za novi Epsonov proizvod. Brzina štampanja je ili ista ili bolja od brzine štampača čak i više cene od cene LQ-1500. Matrice koje ovaj štampač koriste pri kreiranju znakova su na nivou matrica i najskupljih matričnih štampača (pošto se radi o glavi za štampanje sa 24 pina, ovaj podatak nimalo nije iznenađujući). Grafička rezolucija je takođe u samom vrhu. Elementi koji se po slobodnom izboru mogu dodavati su i po asortimanu i po ceni na najvišem nivou. Sve u svemu, štampač LQ-1500 po karakteristikama u odnosu na cenu spada među najbolje, ako nije i najbolji u klasi matičnih štampača.

Na kraju, umesto zaključka: LQ-1500 preporučujemo svakome ko zahteva konstantnu upotrebu izdržljivog štampača za velike brzine standardnog ispisa, relativno visok slovni kvalitet, širok izbor grafike i mešano korišćenje teksta i grafike. LQ-1500 se jednostavno priključuje na bilo koji računar koji je danas u upotrebi, a sasvim solidan ulazni bafer kapaciteta omogućuje optimalno korišćenje i računara i štampača. Jednom rečju, on je brz, relativno tih i daje sasvim lepu kopiju. Šta više možemo poželati? Jedino da bude jeftiniji i, normalno, da se može uvesti.

Srboljub Kuzmanović

Računari i programiranje

miladinova čarobna lampa

Prvo što razočaranom igraču pada na pamet jesu komercijalni programi. Da biste ih koristili, potrebna je jaka motivacija: pisci će koristiti procesore reči, poslovođe i direktori tzv. spreadsheet programe i slično. Ovakvi programi znatno su skuplji nego igre i nisu nimalo laki za upotrebu. Najčešće zahtevaju i disk i štampač — a za mnoge naše vlasnike računara oba „stvarčica" su misaone imenica. Pa čak i kad ih imate, još uvek je problem kako to sve spojiti u harmoničnu celinu. (Jedno je sigurno: sa takvim problemima nikad neće biti dosadno u životu.)

Na žalost, broj programa koji se lako mogu koristiti kod nas prilično je ograničen. Strani komercijalni programi pomažu, ali ih ne treba precenjivati. Novopečeni vlasnik „spektruma" može steći utisak da je „sve već isprogramirano i da samo treba naći pravi program". U našim uslovima to zasigurno nije tačno. Nama naročitog smisla uzeli neki engleski program za tekući račun — naša bankarska pravila potpuno se razlikuju od njihovih. A da li je, možda, moguće promeniti nečiji tuđi program? Moguće jeste, ali ugodno nije. Uostalom, šta da se radi kada je program isporučen na mašinskom jeziku? Hakeri bi se radovali ovakvom problemu, jer to shvataju kao neku vrstu intelektualnog sporta. Za prosečnog korisnika intervencije u tuđem mašinskom jeziku samo su smetnja ka cilju, a nikako ne izvor razonode.

Stvar je pogoršana ponašanjem softverskih firmi koje sve čine da otežaju izmene u svojim programima. Naprotiv, njihova parola svodi se na: „Kupite naš program i rešite svoj problem pritiskom na dugme!" Cilj ovakve politike je da se korisnik dovede u krajnju zavisnost — praktično, kao da je kupio licencu za neki fabrički proizvod. Sve u svemu, postojeći programi rešavaju probleme koje su postavili njihovi autori, a (uslovnom) ne probleme kupaca! Pogledajte malo komercijalne programe za vaš računar — postoji li ijedan jedini čiji vam dizajn ne bi bar malo zasmetao? Naravno, nemoguće je efektivno koristiti računar bez ovakvih kupovnih programa. Mnogi vlasnici računara ostaju na ovom nivou, koristeći računare da urade poslove koji su ranije bili teško izvodljivi. Tako će jedan pisac znatno lakše i brže pisati na računaru nego da piše na klasičnoj pisaćoj mašini. Umesto dve ili tri revizije teksta, sada se može obaviti do desetak revizija! Krajnji rezultat je kvalitetniji tekst. Na sličan način računari pomažu i u projektovanju: firma „Westinghouse" koristi najbrži računar na svetu Cray-I da od miliona mogućnosti u projektu nuklearne centrale odabere optimalnu. Za kućni budžet dovoljno je da vam računar ponudi i samo dve-tri alternative. Računari korišćeni na ovaj način izrazito su korisne sprave.

Priča sa ovim ne završava. Cela buka oko računara ne bi ni postojala da su oni samo zgodne pisaće mašine ili jeftini surogati za sintisajzere. Ko se oduševljava novim modelima običnih pisaćih mašina? Računari nude i nešto više, a mi ćemo pokušati da u ovom napisu odgonetnemo šta. Naša teza je: treba programirati!

Profesija zvana programer

I pre nego što su kućni i lični računari osvojili svet, postojali su veliki (i skupi) poslovni računari. Programiranjem su se na samom početku (50-tih godina) bavili isključivo matematičari i elektroinženjeri. Tada niko nije mogao da pretpostavi da će se pojaviti potreba da skoro i znaju da programiraju, kao što danas skoro svi znaju da voze kola. Ubrzo se otkrilo da računari mogu da izvedu bilo kakvu operaciju nad kodiranim informacijama, a ne samo da računaju Beselova integrale. Protsalje programera postajale je sve brojnije, a sedamdesetih godina, dakle neposredno pre eksplozije kućnih računara, bilo je oko milion profesionalnih programera, među kojima su mnogi bili načisto zalutali u ovu profesiju. Programiralo se uglavnom u timovima, prosto zbog velikog obima posla. Tada je nastala sledeća podela procesa programiranja:

- Postavka problema
- Matematički model
- Algoritam
- Test-primer
- Pisanje programa (kodiranje)
- Izlazni rezultati
- Ocenjivanje izlaznih rezultata
- Dokumentacija

Specijalizacija je došla do vrhunca i za skoro svaki od ovih delova načinjene su posebne pod-profesije. Prva tri dela su daleko najprivlačnija u celom programiranju i njima su se zanimali tzv. sistem-analitičari, sa jedinim zadatkom da misle. Ostali su sve više postajali tehnička lica, a sa sve dosadnijim poslom.

Proces programiranja sastojao se iz ovih faza pre nego što su mikroračunari došli u milione domova širom sveta. Mikroračunari su promenili situaciju iz temelja a faze procesa programiranja su se stapale. Programerski timovi postoje i danas, ali cena programa polako teži ceni jedne tvrdo-ukoričene knjige, proizvođači softvera sebe počinju da nazivaju izdavačima — po ugledu na izdavača knjiga, a programiranje ponovo postaje čisto individualna aktivnost. Uostalom, knjige uglavnom piše jedan čovek, a ne tim autora.

Prosečan „kućni programer" radi otprilike ovako:

Konačno ste se domogli svog prvog kućnog računara. Kakve li radosti! Posle mnogo dana štednje i odricanja i strepnje „da li će proći", to malo čudo tehnike stiglo je u vaš dom. Sa svih strana ste slušali izjave poput „računari su naša budućnost", „ako zaostanemo u razvoju mikroračunarske tehnike, postaćemo kolonija tehnološki najrazvijenijih sila" itd. Na pitanje „a šta ta sprava može da radi?" sležete ramenima i neubedljivo pokazujete na gomilu kaseta sa pokradenim igrama. Jer, naravno, prvo ćete se igrati — to su jedini programi stvarno jednostavni za upotrebu. A kada prvi zanos prođe, i kada doživite i više od 32.5% avanture u Hobitu — šta onda? Sve je više razočaranih kupaca „spektruma" i „comodora": igre su potrošna roba baš kao i pop-pesme. Kako, zaista, dalje? Zar je to ta budućnost o kojoj svi pričaju?

• interaktivno kodiranje sa testiranjem tj napiše deo programa pa se testira itd
• Postavka problema

Faze su spojene u jednu, osim postavka problema, a dokumentacija se retko kad pravi Kako je moguće da se piše program a da postavka problema nije razjašnjena? Po svojoj prirodi, programiranje nas tera da budemo savršeni — što je izuzetno teško Programi se sastoje od hiljada znakova a svi moraju biti ispravni i osmišljeni Tokom pisanja programa u interaktivnom režimu, sam proces kodiranja navodi nas da bolje upoznajemo problem o kojem je reč Kada program jednom proradi, mi smo „uzgred" postali specijalisti i za objekat programiranja To naravno ne znači da ćemo bolje trčati ako smo napisali program koji analizira rezultate nekog atletičara Međutim, ako smo pisali program za simulaciju rada mozga — sasvim sigurno ćemo bolje znati kako mozak radi nego pre pisanja takvog programa Drugim rečima ako hoćete da postanete ekspert za neku oblast — počnite da o njoj pravite programe

Programiranje i programirano učenje

U jednom vrlo konkretnom smislu programiranje je najbolji metod programiranog učenja Ovde nam prati mala terminološka zbrka programirano učenje nije ni u kakvoj direktnoj vezi sa programiranjem računara Programirana nastava bila je hit-ideja 60-tih godina, ali je ubrzo propela Suština je bila da se učenik sam vraća na delove gradiva koje ne razume i to u svom sopstvenom tempu To je učenicima smrtno dosadno Vrati se na stranu 23 i ponovo proradi lekciju br 3 — takve zapovesti doista su odbojne Sličnost u procesu programiranja sa idejom programirane nastave je sledeća tokom razvoja programa pravimo neke greške Na neke nam ukazuje sam računar, a nekih nismo možda ni svesni Kada otkrijemo grešku tada se — isto kao u programiranom učenju — vraćamo na taj (prethodni) deo i ispravljamo ga Kroz ispravku, mi učimo kako je to trebalo uraditi na samom početku što je ekvivalentno ideji programiranog učenja da se vraćamo na „rupe" u svom ranijem znanju

Kako to da nije dosadno i odbojno ispravljati greške u programu, a jeste dosadno i odbojno učiti stare lekcije? Odgovor je vrlo prost mi smo pisali program, uložili smo u njega svoje vreme i znanje pa nam je stalo da program proradi i do sada su se računari koristili u nastavi, ali samo kao pomoćna verzija većeg ranije poznatih elektronskih učionica koje su radile po sledećem principu nastavnik postavi pitanja a učenici pritiskanjem tastera ispred sebe tipuju na tačan odgovor, elektronska učionica (ili računar) vodi evidenciju o svakom učeniku Od korišćenja računara kao administrativnog sredstva trebalo bi preći na korišćenje računara kao sredstva za razvijanje zaključivanja, opažanja, mišljenja Svaki program je esej i to u izvršnom obliku, tj u obliku u kojem ga računar može izvršiti Nije teško zamisliti da će u školi bliske budućnosti nastavnici učenicima zadavati — ne više domaće zadatke — već da pišu programe kod kuće To bi (donekle) pojednostavnilo i ocenjivanje prolaznu ocenu mogao bi dobiti samo učenik čiji program radi!

Matematičari posebnog kova

Opšte je poznato da su računari „genijalni idioti" Mogu se grubo porediti sa čovekom po dolasku na svet, odnosno po uključenju mašine i čovek i računar se moraju obrazovati Ljudi među životinjama, a računari među mašinama, jedina su nespecijalizovana vrsta! Shodno tome mogu se kasnije opredeliti i menjati „zanimanja" — svaki put kad računaru promenimo program Mi ga „naučimo" da radi nešto drugo Da bi se „naučio" treba mu „objasniti" šta treba da „radi", što podrazumeva da naša htenja izrazimo tako da ih računar može razumeti Konkretno, treba kodirati program na nekom programskom jeziku

S druge strane, računari su napravljeni kao determinističke sprave pod istim uslovima — isto rade Programer treba da anticipira sve moguće događaje u programu i da predloži tok akcija u svakom posebnom slučaju Paradoksalno, programiranje „hladnih i ne-emocionalnih računara zahteva kreativnost od programera To je strogo kontrolisana vrsta fantazije — precizna i objektivna isto vreme Programer mora da bude i vizionar i kritičar, a sve su to osobine koje krase vrhunske naučnike Misaone operacije koje su potrebne u programiranju su

• Apstrakcija — koristimo je svaki put kada izmislimo novu programsku varijablu
• Razlikovanje slučajeve — zamišljamo svaku mogućnost koja se može dogoditi pod razumnim pretpostavkama ova mentalna operacija efikasna je samo kada je broj slučajeva relativno mali
• Zaključivanje po indukciji — potrebno je da razumemo petije i situacije koje se programski ponavljaju

Programiranje je posebno dobar uvod u matematički način mišljenja Moguće je da neki novi klinci' koji su se u predškolskom dobu igrali i upoznali sa računarima iznedu da je matematika jedini lak predmet — jer ih podseća na računare (Za sada u SAD deca već počinju da se dele na ona koji su odrasli sa računarima i — na ona druga) Evo na koji način je programiranje slično matematici

• Matematička tvrđenja uvek su opšta odnoseći se na prebrojivo mnogo ili beskonačno mnogo slučajeva. Program je takođe definisan i radi za beskonačno mnogo slučajeva kombinacija ulaznih veličina.
• Matematička tvrđenja veoma su precizna (što je neobično jer se obično opštost postiže neodređenošću). Problem koji neki program rešava takođe je vrlo precizno formulisan jer se računarima sve potanko mora objasniti.
• Matematičko izlaganje je vrlo ubedljivo — stav, iskaz, dokaz itd. Slično se i programi mogu „dokazivati", tj. da se korisnik programa racionalnim rasuđivanjem ubedi u valjanost programa.

Nije, dakle, čudno što je po jednoj definiciji programiranje najteža grana primenjene matematike! Svaki programer je istovremeno i matematičar, doduše od jedne posebne vrste. To nipošto ne znači da će vaš sin bolje rešavati kvadratne jednačine ako stalno programira svemirske igre ili avanture. Da bi se rešila kvadratna jednačina, treba prvo videti formulu za njeno rešavanje, tj. znanje činjenica i u matematici je presudno. No zato bi vaš sin naučio kvadratnu jednačinu za sva vremena, ako bi napravio program koji radi za sve moguće vrednosti ulaznih podataka. (Napomena mladim programerima: ako hoćemo SVE moguće ulazne vrednosti, onda je ovo vrlo težak zadatak!)

Kraljevski put u nauku

Vaspitne vrednosti programiranja ovim se ne iscrpljuju. Pisanje programa zapravo predstavlja naučni čin, a programer je istovremeno i naučnik-istraživač. Rad sa računarom zahteva kristalno čisto i eksplicitno razmišljanje. U psihologiji je poznat termin pozitivni transfer. Učenje italijanskog je lakše ako ste prethodno učili francuski ili bilo koji iz grupe romanskih jezika. Prosto rečeno, ponašanje iz jedne oblasti nesvesno se prenosi u drugu. Veštine koje budete stekli kroz programiranje povoljno će se odraziti i u svim ostalim aktivnostima. Specijalno, vaše sposobnosti za rešavanje problema biće višestruko uvećane, a vaše mišljenje postaće zasnovano na činjenicama, na stvarnim podacima — a ne na željama i dobrim namerama. Jer programiranje pretpostavlja analitički pristup sopstvenim greškama, dakle, kritiku a ne kriticizam.

S druge strane, da bi napravio program, programer mora da ima viziju krajnjeg cilja, pa programiranje u sebi sadrži i postupak sinteze, ono je uvek svrsishodno. Programer zna tačno šta hoće u svakom trenutku, a ako hoće nemoguće — računar ga spušta na zemlju. Proces nastajanja programa je u suštini naučni čin, jer nauka nije ništa drugo nego naše stalno usaglašavanje sa postojećim, još neotkrivenim činjenicama. Naučnik svome problemu prilazi nizom hipoteza, programer konačnoj verziji programa prilazi kroz niz verzija programa. Baš kao što naučnik provodi eksperimente da bi potvrdio ili odbacio svoju trenutno aktuelnu hipotezu, tako i programer testira i eksperimentiše nad svojom trenutnom verzijom programa.

Ilustracija MIŠA MARKOVIĆ

Granice ove analogije potpuno se brišu ako je program model nekog sistema kojeg ispitujemo. U tom slučaju, nova verzija programa bukvalno je i nova hipoteza o radu sistema. I tu je možda najveća vrednost računara kojom su dopunili postojeći arsenal naučnih metoda: možemo napraviti netačnu hipotezu, proveriti je na računaru (tj. znatno brže nego bilo kojim klasičnim sredstvom eksperimentisanja), i odbaciti je ako računar tako odluči. Snage računara je jednostavna: oni materijalizuju naše misli — i kao u savršenom ogledalu — vraćaju odraz brzo i kristalno jasno. Na kraju procesa i programer i naučnik dolaze do jedne zadovoljavajuće verzije naučnog objašnjenja neke pojave odnosno programa na zadatu temu. Parafrazirajmo poznatu grčku repliku: Programiranje je kraljevski put u nauku! Računar je mašina koja je konačno oslobodila ljudsku kreativnost i približila je svakom vlasniku računara.

Sve to ima i svoju psihološku zasnovanost. Naučni (i programerski) pogled na svet polaze od realnih činjenica, što je preduslov da se taj isti svet može menjati. Naša kontrola nad spoljašnošću se povećava i postajemo moćniji i sigurniji. Često se čuju primedbe da se današnja deca isuviše zaluđuju računarima. To je tačno ako se period igranja raznim igrama poput pakmena prekomerno produži, recimo više od godinu-dve dana. Verovatno se još nismo navikli na nova vremena — niko se ne buni ako deca mnogo čitaju, mada je po sredi ista stvar: kroz knjige čitalac vodi unutrašnji dijalog sa piscem koji je vremenski i prostorno udaljen. Ali i preko računara (doduše elektronski realizovano) programer vodi dijalog sa ljudima koji su projektovali taj računar ili program. Računari su, naravno, privlačniji jer pružaju sliku, boju i ton delujući na naša čula mnogo konkretnije nego knjige kojima je mašta jedini put do prihvatanja.

Ako smo se „zaljubili" u računare samo zahvaljujući igrama, kako li će tek prihvatiti računare oni koji će pomoću njih menjati svet?

Duško Savić

pisanje bez muke

Računari u primeni

Obrada teksta

Nijedan tehnički pronalazak posle Gutenberga nije toliko unapredio mučni zanat zvani pisanje kao što to čine (kućni) računari opremljeni specijalnim programima za obradu teksta. Iako su oni još uvek daleko od savršenstva „sedi-i-piši-ne-razmišljajući-kako-se-sprava-koristi", računare prihvataju ne samo sekretarice, novinari i prevodioci, kojima je presudna lakoća i brzina pisanja, nego čak i pisci, možda najveći tehnološki tradicionalisti, kojima je, iznad svega, bitan kvalitet teksta i koji su koliko juče bili spremni da prezru svako štivo koje nije napisano rukom i guščjim perom. Pri tome magija računara nije u lakoći pisanja. Njihova glavna snaga dolazi do izražaja tek kada, nakon što tekst „odleži", počne „muka sa rečima" — kad se odmerava svaka nijansa u značenju, a pojedine stranice prekucavaju nebrojano puta. „Elektronske makaze" u računaru mogu u ovoj fazi da uštede i čitave mesece rada.

Uprkos tome što su se u toku svog postojanja računari neprekidno smanjivali po dimenzijama polje njihove primene se širilo kao da su nastojali da opravdaju postojanje izreke da se u malim bočicama drži otrov. Tako se prvobitna upotreba u obradi numeričkih podataka proširila na obradu slike, teksta, glasa, laboratorijskih signala itd

Jasno je šta predstavlja obrada numeričkih podataka i na kakve sve složene numeričke postupke možemo naići u rešavanju problema iz različitih konkretnih disciplina

Ali, šta je obrada teksta? Šta se njome postiže? Koji su to tipični problemi koje treba rešiti i koje operacije treba definisati da se pomoću njih ti problemi rešavaju?

Smatrajući da mnogi čitaoci nisu imali neposrednog iskustva u ovoj primeni računara ukratko ćemo opisati zahteve koje postavlja obrada teksta tipične karakteristike programa za obradu teksta koji odgovaraju postavljenim zahtevima i neke osnovne hardverske momente koje treba imati u vidu

Dopalo bi se i Šekspiru Od svih spisateljskih zanata računari možda najviše unapređuju stvaranje književnih dela jer se pisci po prirodi stvari, od svih ljudi koji drže pero u rukama, najviše muče sa rečima

Dijalog sa mašinom

Jasno je da pisanje na mikroračunaru mora da teče sa lakoćom kao kada koristimo oruđe naših predaka — papir i olovku Naravno od računara se očekuje i mnogo više

Za početak, olovku ćemo morati da zamenimo nešto skupljim uređajem, tastaturom Umesto papira koji smo do sada nemilice trošili, prelazimo na pisanje po ekranu Opet skuplje, ali nam je, srećom dovoljan samo jedan

Dakle tekst ćemo pomoću tastature unositi u računar Svaki uneti simbol biće prikazan na ekranu Da bismo mogli da određujemo gde želimo da upišemo pojedina slova ili reči na ekranu se prikazuje kursor obično kvadrat veličine polja za slova koji označava gde će se prikazati sledeći simbol koji otkucamo na tastaturi Kursor predstavlja vrh olovke

Kako se upravlja ovakvom olovkom? Vrlo jednostavno Na tastaturi postoje tasteri kojima pomeramo kursor po ekranu Pomeranje se može vršiti samo u četiri smera gore—dole po vertikali, ili levo—desno po horizontali sa koracima od najmanje jednog simbola Na taj način nam je svaka tačka na ekranu dostupna

Svakako da prostor jednog ekrana nije dovoljan za pisanje tekstova Najčešće je potreban nešto širi i daleko duži

Zamislite dugačku traku na kojoj ima mesta za upisivanje do recimo 240 simbola u jednom horizontalnom redu, i na koju može da stane jako mnogo redova jedan ispod drugog Ako se ekran zamisli kao „prozor" koji možemo pomerati gore—dole i levo—desno po traci i posmatrati pravougaoni sektor koji je u prozoru i u taj sektor upisivati neki tekst onda je to koncept kojim gotovo svi programi za obradu teksta rešavaju problem tesnog ekrana

Dugačka traka naravno, predstavlja unutrašnju memoriju u kojoj je tekst zapravo i smešten Predstava o statičnom tekstu i ekranu koji se pomera može se ravnopravno zameniti predstavom o statičnom ekranu i tekstu koji se pomera

Ovaj dosta jednostavan koncept, na sasvim zadovoljavajući način, omogućava lako unošenje teksta na proizvoljnom mestu jednostavnu „inspekciju" već unetog teksta, i ne ograničava veličinu teksta

Poslovni sistem Opremljen disk jedinicama i procesorom iz paketa „Torch", računar BBC B može da prihvati i profesionalni softver, uključujući i izvanredan program za obradu teksta „Wordstar", cena ovakvog sistema je međutim, veća od cene poslovnih sistema, ako se štampač zameni jeftinijim modelom, a pisac ne računaru zadovolji i programom „Perfect Writer", koji je uključen u cenu paketa „Torch", troškovi nabavke neće preći 1500 funti (oko 450.000 dinara)

Elektronska gumica

Kako se pri pisanju i greši, verovatno de je gumica za brisanje izmišljena istovremeno sa papirom i olovkom (a možda se čak i bolje prodavala). Pored brisanja gumicom, vrlo često se i precrtava, dopisuju slova, koriguju promašeni padeži, ubacuju zaboravljene reči.

Računar je dužan da nam obezbedi mogućnosti za osnovne, „ručne", korekcije teksta. Od njega se, međutim, može zahtevati i znatno inteligentnija pomoć.

Bolji programi za obradu teksta obezbeduju dva osnovna režima u kojima se izvodi ručno korigovanje teksta.

U prvom režimu postojeći tekst ne „reaguje" na promene. Ako se upisuje nov tekst, on će preklopiti stari koji se time uništava. Pri brisanju ostaju prazni prostori. Ovaj režim je naročito pogodan pri formiranju tabela.

U drugom režimu se postojeći tekst „adaptira" na naše korekcije. Ako se upisuju novi simboli, stari tekst desno od kursora se sa svakim unetim slovom automatski pomera udesno oslobađajući, tako mesto za novi tekst. Na taj način se ništa ne gubi. Pri ovom režimu umetanja računar obavlja i sve ostale radnje koje su neophodne (sukcesivno prenošenje nastalog viška iz jednog reda u sledeći, eventualno potrebno pomeranje prikaza na ekranu i sl.). Ako se u ovom režimu briše, tekst desno od kursora se pomera i popunjava nastalu prazninu.

Pored ovoga, najčešće su obezbeđene i komande za brisanje reči (od razmaka do razmaka), redova, paragrafa, teksta od kursora do kraja i celog teksta iz memorije.

Ali, u računarskoj obradi teksta pored ovog „ručnog" korigovanja možemo zahtevati i automatsko.

Tako gotovo svaki program za obradu obezbeđuje nalaženje određenog dela teksta, nalaženje i brisanje, i nalaženje i umetanje. Računaru se najpre zada simbol, reč ili neki manji deo teksta koji treba pronaći. Po komandi računar pretražuje tekst u memoriji i kada pronađe ono što mu je zadato, pomeri ekran na taj sektor u tekstu a kursor iza nađenog simbola ili reči. Sada se može intervenisati ručno. Na isti način se određuje i sledeća pozicija, ako se tražena reč ili simbol nalazi još negde u daljem tekstu.

Takođe se može zahtevati nalaženje, a zatim automatsko brisanje nekog dela teksta, ili nalaženje jednog dela i automatsko zamenjivanje nekim drugim zadatim sadržajem. Tako se na primer, može u celom tekstu reč „kompjutari" zameniti rečju „računari" jednom komandom, ili neprijatna činjenica „nema para", više optimističkom „biće para, mada ih u ovom momentu još nema".

Kada tekst ukucamo, pregledamo i otklonimo greške, moramo ga smestiti na spoljnu memoriju, jer bi ga inače, kada isključimo računar, nepovratno izgubili. Tekst nam je potreban ili radi dokumentacije ili treba da ga nastavimo ako ga nismo završili, ili smo rešili da ga kasnije prepravljamo, ili ćemo ga štampati naknadno. Bilo koji da je razlog, pored upisa, trebaće nam i naredba za učitavanje tekst datoteka sa diskete ili kasete. Ni jedan program za obradu teksta nije bez ovih mogućnosti.

Uređivanje teksta

Predpostavimo da smo tekst koji pišemo nekoliko puta dopunjavali i korigovali i da se na disketi (ili kaseti) nalazi poslednja verzija kojom smo zadovoljni. Sledeća etapa u radu na tekstu je njegova priprema za štampanje, odnosno formatizacija.

Formatizacija teksta je zapravo postupak njegovog oblikovanja prema našim zahtevima. Time se postiže da tekst u štampanju dobije oblik poslovnog pisma, stranice u knjizi ili završnog rada na kraju školovanja.

Formatizacija predstavlja „najubojitije oružje" programa za obradu teksta.

Koje su elementarne operacije dovoljne da se tekst može dovesti u bilo koju formu koja je potrebna u praktičnom radu? Evo najčešće korišćenih.

Definisanje leve i desne margine

Zadavanjem leve i desne margine postiže se da svaki odštampani red teksta leži unutar postavljena leva i desna granica, ali ne i obavezno na njima. Leva margina se najčešće bez posebne komande pri unošenju teksta automatski poravnava na zadatoj poziciji, a za desnu treba to posebno zahtevati.

Poravnavanje desne margine

To je postupak u kome se automatskim prebacivanjem reči iz nižih u više redova (grubo doterivanje) i dodavanjem potrebnog broja razmaka između reči u jednom redu (fino doterivanje), poslednji simboli svih redova teksta poravnavaju na istu vertikalnu kolonu.

Jeftino i kuso Oko popularnog „spektruma" može se izgraditi najjeftiniji sistem za pisanje na računaru, ali je i ta cena, s obzirom na ograničenja, prevelika — izuzetno loša tastatura i mikrodrajvi umesto disk jedinice

Ova operacija značajno doprinosi lepšem izgledu teksta i može se koristiti i na samo pojedinim delovima teksta, dok se ostali delovi, ako je to potrebno, mogu ostaviti u onoj formi u kojoj su i uneti.

Centriranje

Pojedine redove teksta treba centrirati na papiru. Time se korisnik oslobađa mučnog prebrojavanja slova kada se kucaju naslovi i drugi delovi teksta kojima je mesto na sredini reda.

Uvlačenje reda (ili redova)

Za nove odeljke u tekstu ili početke paragrafa koristi se uvlačenje prvog reda za određen broj simbola. Ova pogodnost doprinosi čitljivosti teksta i mora se nalaziti u repertoaru format operacija.

Prored

Prored je rastojanje između dva uzastopna reda teksta. Od njega zavisi koliko će redova biti odštampano na jednoj stranici. Najčešće su na raspolaganju jednostruki, dvostruki i trostruki prored (kao kod pisaćih mašina), ali se često prored može podešavati i sa finijim koracima.

Dužina teksta

Dužina teksta na jednoj štampanoj stranici meri se brojem redova. Može se zadati po želji, ali ne može biti veća od maksimalnog broja redova, koji zavisi od fizičke dužine korišćenog papira i proreda.

Straničenje i označavanje

Kako računar sam deli tekst na stranice prema formatu koji smo mu zadali, prirodno je da on vrši i obeležavanje stranica. Broj stranica možemo postaviti na vrh ili pri dnu. Ali to nije sve. Većina programa za obradu teksta daje i dodatnu mogućnost da se, pored broja stranica obeleži i nekim tekstom. To je mogao biti naziv teksta, mesto i datum kada je pisan, ime autora ili bilo šta drugo. Na taj način svaka stranica ima oznaku pomoću koje znamo kom tekstu pripada.

Ova korisna mogućnost upotrebljava se veoma jednostavno Tekst kojim želimo da označimo svaku stranicu i položaj tog teksta (na vrhu stranice, na dnu stranice ili jedna oznaka na vrhu a druga na dnu stranice) navodi se samo jednom na samom početku

Bezuslovna i uslovna sledeća stranica

Jasno je da je neophodno imati na raspolaganju mogućnost da se zahteva prelazak na početak sledeće stranice kada to želimo Ali šta je uslovna sledeća stranica? Veoma jednostavno to je stranica na čiji se početak prelazi ako na tekućoj stranici nije ostalo onoliko slobodnih redova koliko smo naveli Dakle ako nam u tekstu treba recimo 10 uzastopnih redova koje zaprema tabelu koju smo ukucali i koja ne sme da se deli na dve stranice onda se pre početka tabele traži sledeća stranica sa uslovom 10 Ako tabela ne može da stane računar sam započinje novu stranicu štampanjem tabele

Postoji još niz dodatnih mogućnosti formatizacije koje se mogu sresti To su podvlačenje vraćanje glave štampača unazad slanja komandnih sekvenci štampaču dvokolonsko štampanje itd

Formatizovanja se vrši ubacivanjem odgovarajućih naredbi u tekst Na taj način je tekst prošaren dodatnim simbolima naredbi ali se pri štampanju one ne pojavljuju Format naredbe se kod nekih programa za obradu teksta moraju upisivati u posebnom ubačenom redu ali se često mogu i mešati sa tekstom u istom redu

Štampanje teksta

Za štampanje teksta nije potrebno imati na raspolaganju veliki broj naredbi pošto je glavni deo posla već obavljen formatiranjem Ali, kako štampanje dugo traje i troši papir treba imati mogućnost pregleda formatiranog teksta pre nego što ga definitivno odštampamo To se postiže naredbom za izdavanje formatiranog teksta na ekranu

Ova naredba prikazuje na ekranu tekst u potpuno istom obliku u kome će se pojaviti na papiru Vrlo je podesna kao poslednja kontrola pri kojoj vidimo efekte svih naredbi formatizacija Ako smo zadovoljni, prelazimo na štampanje

Veoma je korisno ako program za obradu teksta omogućava da biramo hoćemo li neprekidno štampanje ili ćemo, pritiskom na dirku tastature, posle svake odštampane stranice zahtevati sledeću Ako pri tome još možemo interaktivno u toku štampe usmeravati tekst na ekran ili nazad na štampač, onda imamo mogućnost štampanja samo pojedinih stranica To je potrebno kada nam je jedna stranica, recimo zaprljana a neka druga nema sve otkucane simbole jer se traka na štampaču bila privremeno pomerila Tada štampanjem strana-po-strana i prelaženjem sa štampača na ekran i obrnuto ponovo odštampamo samo te dve stranice

Poželjno je na raspolaganju imati i komandu kojom određujemo broj primeraka teksta koje treba odštampati Tako, dok vi negde honorarno radite da biste isplatili kupljeni kućni računar, tekst će biti proizveden u željenom broju primeraka

Romani u nastavcima

Ako posebno izdvojimo sve podnaslove od početka ovog članka dobićemo tipičan redosled postupaka u obradi teksta, i grub opis osnovnih zahteva na koje programi za obradu teksta moraju da odgovore

Međutim postoji još čitav niz veoma korisnih i zanimljivih mogućnosti i operacija koje možemo očekivati od boljih programa Pre svega važna je mogućnost neposredne komunikacije sa onim delom operativnog sistema računara koji je zadužen za opsluživanje disk jedinice Ako nam program stavlja na raspolaganje ove naredbe, onda smo u stanju da pripremimo novu disketu za rad da pregledamo spisak imena svih programa i datoteka koji se nalaze na disketi kao i da menjamo pojedina imena da brišemo tekst datoteke ili neki drugi sadržaj sa disketa da kopiramo disketa ili njihove delove itd Svi ovi uzgredni poslovi „održavanja kuće" neobično su potrebni

Često je kapacitet unutrašnje memorije nedovoljan za tekst koji pišemo Radi toga treba imati na raspolaganju mehanizam povezivanja i štampanja više tekst datoteka kao jedna celina Time se tekst koji je prethodno upisan na disketu u porcijama koje odgovaraju kapacitetu unutrašnje memorije povezuje i može neprekidno štampati Ovaj koncept povezanih tekst datoteka koji se realizuje na različite konkretne načine daje korisniku celu disketu za smeštaj jednog teksta recimo knjige

Jedna mogućnost koju smatramo važnom može se nazvati prohodnost ka drugim softverskim sredinama To praktično znači da se tekst koji smo uneli može koristiti i iz programa za baze podataka na primer ili jednostavno iz bejzika To u najvećoj meri zavisi od načina kodiranja pri

Ipak samo kompromis iako u ovom času predstavlja možda najracionalniji izbor, računar „komodor 64" neće previše usrećiti pisce na kompjuteru — njegova disk jedinica je veoma spora, a kvalitet otiska štampača izuzetno loš

zapisu na spoljnu memoriju Ako je to ASCII standardni kod i tekst datoteka organizovana sekvencijalno onda je stvar jednostavna Takvim se tekstovima lako pristupa recimo iz bejzika, i nad njima vrše operacije koje ne možemo izvesti u okviru programa za obradu teksta To bi moglo biti azbučno sortiranje, kodiranje i dekodiranje teksta da bi se onemogućili neželjeni „čitaoci" i slično

Na kraju pomenimo još samo dve veoma moćne nadgradnje koje se sreću samo kod najozbiljnijih programa za obradu teksta To su tzv makro naredbe i čitavi doduše jednostavniji specijalizovaniji programski jezici kao delovi mogućnosti programa za obradu teksta Time se u pravom smislu reči postiže otvorenost prema korisniku ali detaljniji opis odlažemo za neku drugu priliku

Mašinska oprema

Hardver (ili, drugačije rečeno, mašinska oprema) neophodan za poslove obrade teksta sastoji se od računara sa tastaturom monitora ili kućnog televizora disk jedinice (mogao bi da posluži i kasetni magnetofon ali bi to trebalo izbeći ako se može) i na kraju, štampača

Ne vezujući se za konkretne mikroračunare ili štampače, navešćemo neke osnovne opšte zahteve i probleme koje treba imati u vidu pri procenjivanju hardverskih konfiguracija

Tastatura mora biti profesionalna sa standardnim rasporedom slova i kvalitetnim dirkama Ako taj uslov nije ispunjen unošenje tekstova se pretvara u pravo mučenje Oni koji su duže radili na „spektrumu" to vrlo dobro znaju

Računar mora imati dovoljno unutrašnje memorije da može da prihvati program za obradu teksta i da na raspolaganju ostane dovoljno slobodnog prostora za tekst Kapacitet od 2—3 kucane strane sigurno nije dovoljan Treba reći da jedna standardna kucana strana sa proredom ima $60 \times 30 = 1800$ simbola što zauzima 1800 bajtova Znači da 10 kucanih strana zahteva 18 K slobodne unutrašnje memorije

Za računar koji ste kupili mora postojati i program za obradu teksta koji zadovoljava vaše potrebe To je naravno stvar lične procene a u ovom broju časopisa se mogu

[illegible] nekih od najpopularnijih programa.

[illegible] je vezan i tipičan problem [illegible] nedovoljnog broja simbola u jednom redu na ekranu. Ako se uzme da je 80 [illegible] u redu dovoljan broj, onda je tipičnih 40 ili čak 32 simbola sigurno nedovoljno. Ali, ovo ne znači da je, recimo, komodor 64 sa svojih 40 slova u redu neupotrebljiv za obradu teksta. Ovaj problem se svodi na apsolutno zanemarljiv nivo pogodnim rešenjima u okviru programa, kao što je to učinjeno u Easy Script-u, verovatno najboljem programu za obradu teksta na računaru komodor.

Štampač je zavisna i možda najdelikatnija karika u lancu. U najširoj su upotrebi dve vrste štampača zasnovani na dva različita principa rada — matrični štampači i štampači sa lepezom.

Matrični štampači sa svojom matricom nezavisno pokretnih iglica koje formiraju slovo pomoću [illegible] tačaka rade na inteligentnijem principu od štampača sa lepezom. Zbog toga su fleksibilniji: mogu samo na osnovu programske podrške bez zamene mehaničkih delova da štampaju razne veličine slova, razne tipova slova ili čak da omoguće korisniku da programira sopstveni skup simbola. Oni su istovremeno veoma brzi i ne naročito bučni. Mana im je to što se vidi tačkasta struktura slova na odštampanom tekstu. Ali i ova mana se prevazilazi u novoj generaciji matričnih štampača sa velikom gustinom matrice za štampanje i visokim kvalitetom slova. Ovi NLQ (near letter quality) štampači ostaju i dalje prihvatljivi po ceni koja se kreće od 300 engleskih funti pa ne više.

Štampači sa lepezom daju veoma visok kvalitet štampe, ali su spori, skupi i bučni. Oni nemaju fleksibilnost matričnih štampača, već im se samo može ručno menjati lepeza sa ugraviranim simbolima.

Pomenimo i jedan specifičan problem vezan za obradu teksta na našem jeziku — latinična slova č, ć, ž i š koja računari i štampači iz uvoza ne poznaju. Ovaj problem, koji se proteže od tastature preko skupa karaktera u računaru do karakteristika štampača, može se lako rešiti pod uslovom da matrični štampač ima programabilne karaktere i da program za obradu teksta obezbeđuje njihovu upotrebu. Ali, ako koristimo štampač sa lepezom ili je program za obradu teksta „zatvoren", onda se ovi problemi rešavaju teže. Za neke tipove štampača sa lepezom čak se mora naručivati posebno graviranje traženih simbola. Da ne govorimo o ćiriličnoj azbuci.

Cilj ovog teksta nije bio da predlaže određeni program za obradu teksta, niti neki mikroračunarski sistem kao naročito pogodan. Opisane tipične karakteristike koje se mogu sresti kod ovih programa, kao i pomenuti hardverski detalji bitni u obradi teksta, mogu poslužiti za samostalno procenjivanje i odabiranje pri nabavci.

Veljko Spasić

Rečnik žargona

Ovaj sasvim kratak rečnik termina vezanih za oblast obrade teksta na računaru sadrži i kratka objašnjenja osnovnih pojmova. Njegov je cilj da olakša snalaženje u bujici engleskih izraza koji vladaju računarskim žargonom. Radi toga je uređen po engleskim rečima.

ALIGNED — PORAVNAT

Ivica teksta je ravna, tj. dodati su razmaci između reči u redu tako da se prvo i/ili poslednje slovo u svakom redu nalazi na istoj poziciji (koloni).

APPEND — DODATI

Učitati novi tekst iza kraja teksta koji je trenutno u memoriji. Na taj način se tekstovi nastavljaju.

COMMAND MODE — KOMANDNI REŽIM

Režim rada programa za obradu teksta u kome korisnik izdaje komande koje se izvršavaju.

CONDITIONAL FORCED PAGE — USLOVNA SLEDEĆA STRANICA

Ako pri izdanju teksta na tekućoj stranici nije preostao onaj broj slobodnih redova koji je tražen u format naredbi za uslovnu stranicu, prelazi se na sledeću stranicu.

CONTINUOUS PRINT — NEPREKIDNO ŠTAMPANJE

Tekst se štampa stranica za stranicom bez pauze.

CURSOR — KURSOR

Specijalan simbol (obično kvadrat) koji svojim položajem na ekranu ukazuje gde će se prikazati sledeći znak otkucan na tastaturi. Korisnik može menjati položaj kursora.

CURSOR CONTROL KEYS — DIRKE ZA KONTROLU KURSORA

Dirke kojima se kursor pomera po ekranu.

DAISY WHEEL PRINTER — ŠTAMPAČ SA LEPEZOM

Štampač koji koristi disk po čijem obodu su izgravirani simboli. Disk brzo rotira sve dok se traženi znak ne dovede u položaj ispred malog čekića koji udarom otiskuje slovo na papir.

DECIMAL TABS — DECIMALNA TABULACIJA

Način tabuliranja kojim se pri unošenju poravnavaju decimalne tačke tako da leže jedna ispod druge (u istoj koloni).

DEFAULT VALUES — VREDNOSTI KOJE NEDOSTAJU

Vrednosti parametara koje program za obradu teksta sam određuje ako korisnik nije drugačije odredio.

DELETE — PREBRISATI

Uklanjanje dela teksta bez ostavljanja praznog prostora. Ostatak teksta se pomera i popunjava prazninu.

DISK MODE — DISK REŽIM

Režim u kome se u okviru programa za obradu teksta izvršavaju operacije sa disketom.

DOT MATRIX PRINTER — MATRIČNI ŠTAMPAČ

Štampač koji koristi grupu pokretnih iglica da formira karaktere koji se štampaju.

EDIT MODE — REŽIM UREĐIVANJA

Režim u kome se neposredno vrše operacije sa tekstom. Ovaj režim je osnovni i najviše se koristi.

ERASE — OBRISATI

Uklanjanje dela teksta uz ostavljanje praznog prostora koji je tekst zauzimao.

ESCAPE SEQUENCE — ESCAPE (ISKEJP) SEKVENCA

Niz simbola koji započinje simbolom ESCAPE (27 ASCII) čijim se slanjem štampaču aktiviraju njegove dodatne mogućnosti.

FILL FILE — DATOTEKA ZA POPUNJAVANJE

Tekst datoteka čijim se sadržajem popunjavaju blokovi u tekstu koje je korisnik odredio.

FOOTING — DONJA OZNAKA STRANICA

Red uvek istog teksta koji se pojavljuje na dnu svake stranice. Može uključivati broj stranica.

FORCED PAGE — BEZUSLOVNA SLEDEĆA STRANICA

Kada program za obradu teksta naiđe na format komandu za bezuslovnu sledeću stranicu, onda se izdavanje teksta nastavlja na početku sledeće stranice.

FORMAT — FORMAT

Način na koji je tekst uređen kada je odštampan.

FREE FORMAT INPUT — UNOŠENJE U SLOBODNOM FORMATU

Unošenje teksta bez označavanja gde su krajevi redova.

HEADING — GORNJA OZNAKA STRANICA

Red uvek istog teksta koji se štampa na vrhu svake stranice. Može sadržati i broj stranice.

INSERT — UMETANJE

Postupak kojim se između dva susedna slova ili dva susedna reda unosi nov tekst.

JUSTIFICATION — IZRAVNAVANJE

Postupak kojim se leva i/ili desna ivica teksta dovodi u poravnat položaj. Program za obradu teksta sam vrši ovu operaciju.

KEYBOARD — TASTATURA

Ulazni uređaj računara preko koga se tekst unosi u unutrašnju memoriju.

LINKED FILES — POVEZANE TEKST DATOTEKE

Više tekst datoteka može se povezati u niz i za neke operacije tretirati kao jedan dokument. Time se prevazilazi ograničenje koje nameće kapacitet unutrašnje memorije.

LINKING SPACE — POVEZUJUĆI RAZMAK

Posebna vrsta razmaka između reči koji naznačuje programu za obradu teksta da se dve reči povezane ovim razmakom moraju štampati u istom redu.

PITCH — BROJ ZNAKOVA PO INČU

Pre štampanja teksta može se kod nekih štampača zadati broj karaktera koje treba smestiti na jedan inč. Time se reguliše horizontalna gustina odštampanog teksta.

RAGGED — NEPORAVNAT

Tekst kod koga je bar jedna ivica teksta ostala neuređena, tj. nije izvršeno poravnavanje margina.

SCROLL — POMERANJE (KLIZANJE)

Ako se tekst zamisli kao dugačka traka sastavljena od paralelnih redova poređanih jedan ispod drugog, onda se prikaz teksta na ekranu može zamišljati kao pomeranje (klizanje) ekrana po tekstu. Ovo pomeranje može biti kako vertikalno tako i horizontalno; na taj način se može pregledati ceo tekst.

SOFT HYPHEN — USLOVNI PRENOSNIK

Simbol koji se umeće između dva susedna slova jedne reči i naznačuje programu za obradu teksta da, ako se ta reč ne može cela odštampati na kraju reda, onda se njen deo desno od uslovnog prenosnika može preneti u sledeći red. Ova opcija se koristi za deljenje reči na slogove na kraju reda.

STATUS LINE — STATUSNI RED

Red na ekranu (obično najviši) rezervisan za prikaz važnijih informacija o stanju u kome je trenutno program za obradu teksta.

VDU — EKRAN

Skraćenica od Visual Display Unit — jedinica za vizuelni prikaz. Najčešće ekran televizora ili monitor.

WORDPROCESSING — OBRADA TEKSTA

Procedura u kojoj se tekst unet u računar obrađuje pomoću posebnog programa za obradu teksta.

Veljko Spasić

pirati trče počasni krug

Računari iz mog ugla

Pirati pirataju, hakeri hakiraju, a šta vi radite?

Pirati su nekad bili strah i trepet mora, banda ružnih prljavih i zlih što su otimali, silovali i ubijali — koncentrat kriminala na jednom brodu. Nije iznenađujuće da softverske firme sve one koji neovlašćeno kopiraju programe i time ih ometaju u zgrtanju profita pokušavaju da prikažu kao kriminalce. Čudno je kada neki domaći ljubitelji pravde počnu da se bore protiv sirotih malih pirata.

Svoju netrpeljivost prema piratima mogu da potkrepe varijacijama jednog istog argumenta: kopirajući programe, pirati rade protiv sebe jer više neće biti kvalitetnih programa, pošto će softverske firme propasti. Kratko rečeno, pirati rade sve u korist svoje štete.

Baš lepo što ima ko da vodi računa o sudbini kapitalističke privrede koja nas je toliko zadužila! Pruža nam se prilika za vrhunski mazohistički ugođaj: kad već plaćamo najskuplji hardver na svetu, zašto nas ne bi opljačkali i na softveru?

Društvo za ukidanje pirata prima članstvo sa svih strana i dobro im dođe svako ko može nešto da doprinese. Oni koji preterano brinu o usmeravanju omladine na pravi put postaće istaknuti članovi tog društva. Pošto nemaju dovoljno čvrste argumente, preporučujemo moralisanje u fazonu: „Hakeri i pirati? Peting sa kućnim ljubimcem! To je, ako ne gnusna perverzija, a ono bar opaka boleština koju treba ukinuti energičnom akcijom milicije."

A pirati pirataju, i ne slute šta im se sprema.

Već je na pomolu kampanja da se suzbiju male štetočine koje podrivaju veliku privredu. Donet je zakon o zabrani presnimavanja audio i video kaseta, a sada bi neki da iskoriste tu gužvu i podmetnu isto i za softver. Pozvaće se u pomoć i statistika koja će otkriti da već sada ima dva pirata po glavi stanovnika. Stvar se postavlja tako kao da su mali pirati otimači tuđeg dobra. Mali pirati — veliki lopovi.

Ovo nije ček ni zamena teze, već je u pitanju jedna od nižih vrsta logičkih podvala. Kod presnimavanja programa ne radi se o računskoj radnji ODUZIMANJA, kako bi to neki hteli da predstave, nego MNOŽENJA.

Mali pirati i hakeri lepo se zabavljaju dok razbijaju zaštitu i razmnožavaju programe. Skidanje mraka sa programa pruža im vrhunsko zadovoljstvo. To je izazov večitog nadmudrivanja između proizvođača i razbijača. Srećom, sigurno kontraceptivno sredstvo protiv razmnožavanja programa još nije pronađeno.

Oni koji brinu da u društvu sve funkcioniše kako treba znaju da je nekontrolisano zadovoljstvo opasno. Najbolje stvari su džaba, zato oni moraju pažljivo da motre. Oni se pojavljuju tamo gde ih najmanje očekujete i tamo gde im uopšte nije mesto. Zato pazite šta radite u spavaćoj sobi, kupatilu i dok se družite sa svojim kućnim ljubimcem.

Magičnu formulu sreće zadovoljstvo + korist, ipak nisu pronašli ni mali pirati ni hakeri. Taj obrazac odavno je poznat u kapitalizmu, gde se interpretira ovako: korist naša — radost vaša.

Nije neophodno dobro poznavati tajanstvene zakone kotrljanja novca da bi se shvatilo ko proždire najveći deo kolača. Dok gospodare tržištem zbog velike konkurencije, mali pirati se sigurno ne mogu obogatiti.

Nekada su najveću korist iz prohibicije alkohola izvlačili gangsteri. Sada su veliki

Ilustracija: Miša Marković

pirati najveći zagovornici opšte prohibicije piratije Oni to rade vatrenije čak i od samih proizvođača softvera U opštoj psihozi grabeža da se na kompjuterskoj groznici što više profitira veliki pirati su najglasniji u povicima Drž te lopova! Jedino je čudno što se još uvek nisu pojavili profesionalni kerberi koji će za šaku dolara kranuti u lov na ucenjene glave sirotih malih pirata Za Gargamela uvek ima posla

Ti preprodavci na veliko žele da drže tržište u svojim rukama Glavno zanimanje im je otimanje para deci pod parolom popularisanja računara među omladinom Ne propuštaju priliku da se ubace u sve mas-medije U sumnjivim novinama dele sumnjive savete gostuju na radiju i slikaju se za televiziju da bi narod mogao da prepozna svoje prosvetitelje Oni će vam uz ono što vam treba ladno uvaliti i žestoko naplatiti i ono što vam ne treba Njima je potrebna velika publika, koju će da zavlače Svoj zgrtački nagon pokušavaju da prikažu kao društveni interes Oni su kontrarevolucionari računarske revolucije

Trenutno velikim piratima najviše smetaju mali oglasi u kojima se programi nude u bescenje Međutim mali pirati ne daju se baš tako lako ukinuti U njima teče hajdučka krv Po najboljim tradicijama našeg naroda po ugledu na hajduk Stanka malog Radojicu i dijete Grujicu, pirati su kadri stići i uteći i na strašnome mestu postojati Oni otimaju od bogatih i vrše distribuciju softverskog blaga među sirotinjom rajom

Korist od piratije nije samo u preraspodeli programa, nego i u osposobljavanju prave vojske mladih ljudi koja će sa tim softverom da se nosi Strateški interes radnog naroda je pripremiti generaciju koja raste za 21 vek, gde će se kročiti smelo, a ne biti šlogiran i smrznut od straha pred trajvanima kompjuterima i ostalim čudesima koja ih tamo očekuju

P S

Od sada će kompjuterske novine umesto malih oglasa objavljivati poternice

Kad malo bolje razmislim, to presnimavanje softver programa stvarno nema smisla Ne dajte da vas zavedu ovakvi tekstovi Prekinite već jednom sa piratanjem softver programa kad vam lepo kažem

Jelena Rupnik

biblioteka programa

Spektrum

Pretraživanje (search)

*Dok pišemo neki program za računar obično smo unapred pripremljeni na to da nam prva verzija neće proraditi Tek posle startovanja programa kada postane očigledno da se ne dešava ono što smo hteli primetićemo da smo na primer u nekom potprogramu koristili promenljivu koja je već zauzeta u glavnom programu ili da smo svuda pogrešno pisali **GO TO 1000** umesto **GO TO 2000**, itd*

Spektrumov editor ne pruža bog zna kakve mogućnosti u tazi prepravljanja programa Nedostaju naredba za prenumeraciju izbacivanje pojedinih blokova programskih linija ili pretraživanje teksta u cilju zamene nekih delova Na korisniku ostaje ili da se pomiri sa ograničenjima editora ili da sistem dopuni kratkim mašinskim rutinama koje će obavljati željene operacije Program SEARCH koji ovde objavljujemo predstavlja jedno takvo proširenje pomoću koga se mogu pronalaziti proizvoljni nizovi znakova u bejzik listingu i po želji izbacivati ili zamenjivati Pretraživanje se vrši u unapred zadatom bloku programskih linija a svaka linija se posle izmena podvrgava kompletnoj proveri sintakse

Rutina je dugačka 440 bajtova e pisana je tako da se može startovati sa bilo koje adrese Posao oko generisanja mašinskog koda poveren je bejziku čiji listu objavljujemo Dvadesetak sekundi posle njegovog startovanja sa RUN pojaviće se poruka Start tape, then press any key a mašinski program će biti poslat na kasetu Odmah zatim će se obaviti i verifikacija snimka — samo treba premotati kasetu i ponovo je startovati

Kada budemo želeli da koristimo ovaj program uzećemo ga sa kasete i uneti negde u memoriju računara najbolje iza RAMTOP-A Iskusnim programerima tu više ne treba ništa objašnjavati Međutim pošto pretpostavljamo da ima više početnika koji se još ne snalaze sa terminima kao što su adresa memorija itd predlažemo sledeću proceduru za unošenje mašinskog programa sa trake

CLEAR 64927 LOAD CODE 64928 /48K/

odnosno

CLEAR 32159 LOAD CODE 32160 /16K/

Ovim postupkom će se 440 bajtova programa SEARCH smestiti u sam vrh memorije iznad RAMTOP-a a ispod grafičkih znakova

Rutina SEARCH zahteva na ulazu četiri podatka

1 Početnu liniju s bloka koji se pretražuje

2 Konačnu liniju e' bloka koji se pretražuje

3 Niz znakova ,a$ koji se traže.

4 Niz znakova b$ kojima se zamenjuje prethodni niz

Prosleđivanje ovih parametara vrši se metodom DEF FN funkcije, o čemu smo već pisali u Računarima 3 U ovom konkretnom slučaju funkcije će imati oblik

DEF FN f(s e a$ b$) – USR 64928

*Najjednostavnije je ubaciti ovu definiciju na sam početak programa recimo u liniju 10, mada je naravno sasvim svejedno gde će ona biti Negde u programu se ipak mora naći Ne treba posebno ni naglašavati da ime funkcije **f**, kao i imena parametara **s**, **e**, **a$** i **b$** uopšte nisu od značaja Jedino je bitno da funkcija ima četiri parametra odgovarajućeg tipa (dva numerička i dva alfanumerička) i to onim redosledom koji smo već dali Takođe adresa uz funkciju USR mora odgovarati početku samog programa u memoriji*

*Izvršenje rutine SEARCH uslediće kada god, na bilo koji način, računar bude naveden da izračuna vrednost funkcije FN f Međutim, treba imati u vidu sledeće mašinski program je napravljen tako da posle njegovog izvršenja a to znači posle obavljenog pretraživanja i izmena u bejzik listi računar jednostavno zaboravlja kako je u taj mašinski program ušao Niti će dakle funkcija FN f zaista biti izračunata (njen rezultat bi trebalo da bude neki broj) niti će biti dovršena naredba koja je zahtevala računanje funkcije Spektrum će se ponašati kao da je uspešno obavio celu naredbu i normalno preći na sledeću Međutim ne mogu se sve naredbe tako prekidati na pola izvršenja a da to ne izazove neke probleme Nama je ovde dovoljno da postoji bar jedna naredba koja ne pravi komplikacije kad se prekine a to je RANDOMIZE Tako na primer ako želimo da u bloku između linija **10** i **100**, sve naredbe **GO TO 1000** zamenimo sa **GO TO 2000**, otkucaćemo*

RANDOMIZE FN f(10 100 GO TO 1000 GO TO 2000)

Naravno ne dolazi u obzir kucanje GO TO slovo po slovo jer to računar neće prepoznati kao naredbu Međutim pravi GO TO simbol se ne može dobiti sa L kursorom Moraćemo privremeno da pritisnemo THEN koje ćemo kasnije lako ukloniti

Ako se naredba za pretraživanje nalazi u okviru programa i to baš u bloku koji se menja promene će se desiti i u samoj toj naredbi mada to nikako neće uticati na njeno dalje izvršenje

Na kraju treba nešto reći i o mogućim prekidima u toku izvršenja programa SEARCH

Pre svega obavlja se kontrola ulaznih podataka Do prekida sa raportom Q Parameter error doći će u sledećim slučajevima

1 Početna linija s je veća od konačne linije e

2 Niz a$ ima dužinu nula (prazan niz)

3 Zbir dužina nizova a$ i b$ je veći od 243

U svim ostalim slučajevima se pristupa pretraživanju teksta sa zadatim parametrima Ako linijski broj s ne postoji u programu uzima se prvi sledeći, a ako ni takav ne postoji smatraće se da je naredba za pretraživanje uspešno izvršena — sledi raport 0 OK inače tekst se pretražuje liniju po liniju sve dok linijski brojevi ne postanu veći od e ili se u međuvremenu ne stigne do kraja programa Svaka linija se prvo iskopira u editni prostor a onda se analizira Kad god se naiđe na niz , a$ on se izbacuje a umesto njega se ubacuje niz b$ ili se ne ubacuje ništa ako je niz ,b$ prazan Zatim se proverava sintaksa nove linije Prekid sa raportom ,C Nonsense in BASIC nastupa ako

```
10 REM +-----------------------+
20 REM |  Program "SEARCN"  :
30 REM +-----------------------+
40 REM
50 CLEAR 29999
60 LET a=30000
70 FOR n=0 TO 6: PRINT n+1
80 READ k,a$: LET s=LEN a$
90 FOR t=1 TO s-1 STEP 2
100 LET h=CODE a$(t)-48
110 LET l=CODE a$(t+1)-48
120 IF h>9 TNEN  LET h=h-39
130 IF l>9 TNEN  LET l=l-39
140 LET b=16*h+l
150 POKE a,b
160 LET s=s+b
170 LET a=a+1
180 NEXT t
190 IF s<>k TNEN  PRINT "ERROR
in line ",1000+10*n: STDP
200 BEEP 0.2,24  CLS : NEXT n
210 SAVE "search"CODE 30000,440
220 PRINT "VERIFY": VERIFY ""CO
DE 30000,440
1000 DATA 8078,"dd2a0b5cdd5e04dd
5605ed53fd5bdd6e0cdd660d22fb5ba7
ed32da8b28dd6e1fdd662022f75bdd4e
16dd4617ed43f55b76b1ca8b200911f4
00ed52d28b28dd6e"
1010 DATA 7595,"14dd661511005bed
b0ed53f95bdd6e1ddd661edd4e1f78b1
2802edb02a515ce53a475cf52a455ce5
3effcd01162afd5bcd6e19e57efe4030
3b46234e2afb5ba7"
1020 DATA 6562,"ed42387bed43455c
cd541f3076cdb016d1fdcbc5862a495c
e521000022495ceb22fd5bcd5516e122
495c2a595c232323180718bf18492af3
5b11005b237efe0d"
1030 DATA 8272,"28431abe20f622f3
3bfd46bb1abe20e6231310f0fdcbc5c6
fd360d012af35bed4bf55bcde8192b3a
f75ba728cc234fc5cd5516eb132af95b
c1edb21beb10ba18"
1040 DATA 7073,"7818af1872fdcbc5
4620532a595c23232323225d5cfdcb01
becd1e1bfdcb81fefdcb007eca8a1cfd
360d01ed5b595c131313132a615c37ed
527d3db4ca8a1ce5"
1050 DATA 8372,"2afd5b23234e2346
d1d5e5eba7ed42c5444dd4051fc1e1cd
e819c1c5cd5516132a615c2b2bc1c5ed
b0ebc1702b712afd5bcdb819eb100a16
29e1e122455ccb7c"
1060 DATA 6721,'202ccc6e19cdb019
ed53555c2bd1fd720d141e00cd8b19e1
cd1516ed7b3d5cc3761be1e122455cf1
32475cc35205d1fd720de1cd1516cfff
```

1 Nova linija ne sadrži ni jedan karakter

2 Sintaksa nove linije nije korektna

U oba slučaja zadržava se stara linija

Konačno prekid 4 Out of memory nastupa u slučaju da

1 Nedostaje memorija da bi se linija kopirala u editni prostor

2 Nedostaje memorija da bi se u liniju umetnuo niz b$

3 Nedostaje memorija u fazi sintaksne provere nove linije

Ponovo se u svakom od ovih slučajeva zadržava stara linija

U slučaju dužih programskih blokova proces pretraživanja može i da potraje Međutim program uvek možemo prekinuti uobičajenom komandom BREAK Do zaustavljanja sa raportom D BREAK —CONT repeats doći će čim se kompletira započeta linija

Treba još dodati i jednu napomenu u vezi sa linijskim brojevima , s i e Računar uopšte ne proverava da li je neki od njih veći od 9999 Čak ne proverava ni to da li su oba broja cela mada ih tretira isključivo kao cele brojeve Ako nekim slučajem unesemo parametre „s i „e kao decimalne brojeve, ili kao aritmetička izraze sa necelobrojnim rezultatom, računar će te vrednosti pogrešno pročitati

Jovan Skuljan

SPEKTRUM

PRIKAZ TEKSTA

Pisanje programa je lepa i zabavna stvar Međutim kada završimo neki program i poželimo da ga damo nekome na korišćenje postavlja se pitanje šta sa uputstvima? Možemo naravno da ih napišemo na hartiji ali je mnogo elegantnije da sam program na zahtev korisnika prikaže uputstva Na žalost tu tek počinju problemi Napisati program koji lepo i dopadljivo prikazuje uputstva nije ni malo jednostavan posao (pogotovo ne na „spektrumu") a uz to je i prilično dosadno ponavljati ga za svaki novi program Ova mašinska rutina bi trebalo da reši stvar Uputstva se pozivaju sa RANDOMIZE USR a povratak u glavni program vrši sa S (STOP)

Otkucajte program i snimite ga sa SAVE TEKST" CODE 60000 973 Program je potpuno relokatibilan dakle možete ga učitati bilo gde u memoriju Na adrese XXXX+825 i xxxx+826 treba poukovati koliko linija od po 32 slova ima tekst koji treba prikazati (minimum 16 inače program gubi smisao) a na XXXX+827 i XXXX+828 treba poukovati adresu teksta Posle toga sledi RANDOMIZE USR XXXX, XXXX je naravno adresa na koju je učitan program Evo kako sve to izgleda na primeru. Neka se tekst koji treba prikazati nalazi na adresi 50000 i neka je dugačak 1600 bajta dakle 50 linija (Ako vas mrzi da kucate toliki tekst otkucajte sledeću liniju FOR i=50000 TO 51599 POKE i INT(RND*50+32) NEXT i) Program učitajte na 40000 i kucajte

POKE 40825,50−256*INT(50/256)
POKE 40826 INT (50/256)
POKE 40827 50000−256*INT(50000/256)
POKE 40828 INT(50000/256)

Vladimir Kostić

```
10REM CTRL CODE HEX LOADER

 20 BORDER 1: PAPER 1: INK 7: P
OKE 23609,20
 30 CLEAR 26999: POKE 23658,8:
PRINT AT 20,0
 40 INPUT "START ADDR ";A
 50INPUT (A);": ";LINE A$:IF A$
=""THEN STOP
 60 LET C=0: IF LEN A$<>18 THEN
 GO TO 90
 70 FOR I=1 TO 17 STEP 2: LET X
=16*CODE A$(I)-768-112*(A$(I)>"9
")+CODE A$(I+1)-48-7*(A$(I+1)>"9
"): IF I<17 THEN  POKE A,X: LET
A=A+1: LET C=C+X
 80 NEXT I: LET A=A-8: IF C-256
*INT (C/256)=X THEN  PRINT A;"
";A$  LET A=A+8: GO TO 50
 90 PRINT #1; FLASH 1;"ERROR!":
 BEEP 1,1: GO TO 50
```

```
PRIKAZ TEKSTA
CTRL CODE NEX LIST

60000: DDE5213D0309E5DDEE
60008  E13E24DD5E00DD5681
60016: 01DD6E02DD6603099D
60024: EB09732372DD23DDD9
60032. 23DD23DD233D20E363
60040  DDE12A99ED7C85C867
60048: 3A6A5C3268ED3E08CD
60056. 326A5CCD680D21C01E
60064: 54062036FF2310F0DD
60072: 3E01CD0116216DED9E
60080: 062CCD3EE03E02CD35
60088: 0116210002269ED80
60096: 060FCD40E82823C525
60104  CDF2EAC110F421000F
60112: 00226BEDAF32085C8F
60120: FF3A085CFE36CC0FAC
60128: E8FE37CCF2EAFE5319
60136: 20EA3A60ED326A5C91
60144  1062CD40E0205DEDEC
60152  5A232269ED2168ED6E
60160: 34CD5EE03E0332B946
60168  5C2A69ED20181A2A63
60176  68ED7C85283E2B223C
60184  63ED2169ED35CD9667
60192  E83E1032B95C2A6BED
60200: ED3E2132065C292984
60208: 292929ED5B90ED1964
60216: 0620CD3EE8C97E2386
60224  C5E5D7E1C110F7C9F3
60232  2A69EDED5899EDED38
60240  527C05C911640021E2
60248  2602CD8503C911EA71
60256  E02102EC060EC53E11
60264: 06E5D5ED5371E8ED49
60272  5000002277EB2A0009
60280  00012000ED80D1E170
60288  131323233D20E201AC
60296: 0C00E009E809C110C5
60304: D5213AED1838212C0A
```

```
60312 ED1144ED060EC53E46
60320 06E5D5ED53A9E8ED81
60328 58000022AFE82A0041
60336 00012000ED80D1E170
60344 181B2B283D20E201CC
60352 0C00E8ED42E8ED4240
60360 C110D321EAE83E06DE
60368 E522D5E82A00005445
60376 5D13011F003600EDB3
60384 80E123233D20E9C9E6
60392 004000410042004306
60400 004400450046004716
60408 204020412042204386
60416 204420452046204796
60424 404040414042404306
60432 404440454046404716
60440 604060416042604386
60448 604460456046604796
60456 B0408041B042B04306
60464 B0448045B046B04716
60472 A040A041A042A043B6
60480 A044A045A046A04796
60488 C040C041C042C04306
60496 C044C045C046C04716
60504 E040E041E042E04386
60512 E044E045E046E04796
60520 00480049004A004826
60528 004C004D004E004F36
60536 20482049204A204BA6
60544 204C204D204E204F86
60552 40484049404A404826
60560 404C404D404E404F36
60568 60486049604A604BA6
60576 604C604D604E604F86
60584 80488049804A804826
60592 804C804D804E804F36
60600 A048A049A04AA048A6
60608 A04CA04DA04EA04F86
60616 C048C049C04AC04B26
60624 C04CC04DC04EC04F36
60632 E04BE049E04AE048A6
60640 E04CE04DE04EE04F86
60648 005000510052005346
60656 005400550056005756
60664 2050205120522053C6
60672 2054205520562057D6
60680 405040514052405346
60688 405440554056405756
60696 6050605160526053C6
60704 6054605560566057D6
60712 805080518052805346
60720 805480558056805756
60728 A050A051A052A053C6
60736 A054A055A056A057D6
60744 C050C051C052C05346
60752 C054C055C056C05756
60760 E050E051E052E053C6
60768 E054E055E056E057D6
60776 0000000000505245E7
60784 53533A20140136145F
60792 002C201401371400AC
60800 204F5220140153145D
60808 002E2028444F574EAE
60816 2F55502F53544F5049
60824 29000000002800398D
60832 03340000034E000D9D
60840 035300DE005E000998
60848 036300E80069009249
60856 00720008037F00AFAE
60864 006400920008000BA9
60872 039300E80098000922
60880 039E000803A200FE4F
60888 00AA000903B8000871
60896 03BB000B03B800098D
60904 038F003601C70006C8
60912 03D5003803D800DECF
60920 00E9000903ED003918
60928 03FF00BA010201A232
60936 010D01110114011174D
60944 013201DA023701CC14
60952 023A01E40245014982
60960 014C014F016C018A95
60968 0172017501000000EA
```

Spektrum

Kako ispisivati bitove

Kompjuteri, u osnovi, rade sa binarnim brojnim sistemom pa je često potrebno pretvoriti neki broj iz dekadnog u binarni oblik.

Program 1 to sasvim lepo radi (deli smo univerzalan program koji će raditi na svakoj mašini). Broj koji se prevodi stavlja se u N, a u X registar stavlja se 128. Sledeća naredba ispituje da li je N veće ili jednako od X. Ako jeste znači da je bit 7 jedinica, štampa se 1 i od N oduzme X, ako nije štampa se 0. Zatim se X podeli sa dva, dakle X je 64 i ceo ciklus se ponavlja ukupno osam puta. Za broj 123 na primer biće ispisano 01111011.

Svaki računar, pa i Spektrum, ima puno skrivenih mogućnosti. Otkrivanje tih malih tajni je dugotrajan i ne baš lak posao, ali se višestruko isplati. Program 2 je lepa ilustracija za tu tvrdnju. Radi isto što i program 1 ali je kraći, brži i na kraju krajeva mnogo elegantnije rešen. Osnovna ideja je sledeća: jedan deo memorije (tačno 6144 bajta) se na ekranu televizora prikazuje kao slika. Pri tome svaki bit odgovara jednoj tačkici na ekranu. Postoji i naredba POINT koja ispituje da li je neka tačkica osvetljena ili nije, drugim rečima, ispituje bitove u video memoriji. Zašto to ne iskoristiti?

Program je krajnje jednostavan. Uneti broj N se „pokuje" na adresu 22432 (to nije adresa početka VIDEO memorije već adresa početka koordinatnog sistema) a zatim se pomoću ciklusa koji ide od 0 do 7 ispituju pojedini bitovi. Pri tome POINT (0,0) ispituje sedmi bit, POINT (1,0) šesti, POINT (2,0) peti, i tako redom, sve do nultog bita.

Ako je potrebno prevesti šesnaestobitni broj onda u programu 1 broj 128 u liniji 20 treba zameniti sa 32768, a u programu 2 linije 10 i 20 sa 10 INPUT N: POKE 22432, INT (N/256): POKE 22433, N-256*INT (N/256) 20 FOR I=0 TO 15

Vladimir Kostić

```
0>REM PROGRAM 1

10 INPUT N
20 LET X=128
30 IF N>=X THEN GO TO 60
40 PRINT 0;
50 GO TO 80
60 PRINT 1;
70 LET N=N-X
80 LET X=X/2
90 IF X>=1 THEN GO TO 30
```

```
0>REM PROGRAM 2

10 INPUT N: POKE 22432,N
20 FOR I=0 TO 7
30 PRINT POINT (I,0);
40 NEXT I
```

Male tajne velikih majstora programiranja

Trikovi na „komodoru"

Vertikalna tabulacija *je moguća na „komodoru 64" uz pomoć instrukcije*

POKE 214, Y: PRINT "(cursor dole) VAŠ TEKST", gde Y predstavlja broj linije na kojoj treba štampati tekst.

Kombinovana sa TAB ova POKE instrukcija može da zameni instrukciju PRINT AT koju poseduju neki drugi računari:

POKE 214,Y: PRINT TAB (X) "(cursor dole) VAŠ TEKST", gde X predstavlja broj kolona od koje treba štampati tekst.

Kada uključite „komodor 64", neki tasteri imaju automatsko ponavljanje ***(autorepeat)*** *dok drugi nemaju. Postoje u stvari tri mogućnosti vezane za vrednost registra 650 (decimalno):*

1. 0—63: stanje kad uključite računar;

2. 64—127: nijedan taster nema automatsko ponavljanje;

3. 128—255: svi tasteri imaju autorepeat.

Ove pojedinosti pokazuju da su važna stanja bitova najveće težine adrese 650. Ako je stanje bitova 6 i 7 nula, funkcionisanje je normalno. Ako je samo bit 6 postavljen na 1, nijedan taster ne poseduje autorepeat. Ako je bit 7 postavljen na 1, svi tasteri imaju mogućnost automatskog ponavljanja.

Da biste ***onemogućili štampanje*** *na ekranu listinga nekog bejzik programa dovoljno je da tom programu dodate sledeću liniju:*

10 REM (shift/L)

Pazite na (shift/L) predstavlja znak koji se dobije pritiskom na dva tastera istovremeno. Prilikom pokušaja listanja programa računar će štampati:

10 REM

? SYNTAX ERROR

Možete, naravno, izabrati neki drugi broj za ovu liniju, najpametnije bi bilo staviti ovo REM za zaštitu na početak programa.

Drugi način zaštite bejzik programa bila bi i instrukcija POKE 775,200. POKE 775,167 neutrališe ovu zaštitu. Još efikasnije (za one koji ne znaju trik ...)

POKE 808 225 POKE 818 32
koje ne samo da zabranjuje listanje programa već i onemogućava korišćenje instrukcije SAVE. Pokušaj snimanja programa na kasetu bi doveo do blokiranja računara. POKE 808 237 POKE 818,237 vraće mašinu u normalno stanje.

Resetovanje komodora 64' koje izaziva razna reinicijalizacija sa gubljenjem podataka iz memorije (programa i promenljivih), može se dobiti instrukcijom SYS 58260. Ovo nije tako efikasno kao korišćenje instrukcije SYS 64738, koja je poznatija i vrši totalnu reinicijalizaciju sistema.

Vertikalno **„skrolovanje**' ekrana (kretanja linija prema gore) lako se dobija instrukcijom SYS 59626. Poziv ove rutine pomera ekran prema gore za jednu liniju. Uključivanje ove instrukcije u petlju omogućava vam da „skrolujete" po želji.

Bilo koju liniju ekrana možete **izbrisati** instrukcijom POKE 781 Y SYS 59903 gde Y (0–24) predstavlja broj linije.

(Prema L'ordinateur individuel)

Đorđe Janković

Komodor 64

Beepkey

Ovaj jednostavan program, dugaček svega 99 bajtova služi kao zvučna indikacija da je neki taster pritisnut. Koristi se prvenstvano kod ukucavanja dužih programa kada nije zgodno gledati u časopis, tastaturu i ekran u isto vreme. Kada pritisnemo bilo koji taster (izuzetak C= SHIFT, CRTL i RESTORE) čućemo zvučni signal. Ako ovo nekome smeta potrebno je nakon startovanja programa otkucati POKE 650 0 ili POKE 650 128.

Moguće je menjati boju tona sa POKE 49210 a, jačinu sa POKE 49205,b kao i vreme trajanje signala POKE 49225, a gde su a i b brojevi između 0 i 255, odnosno 0 i 15.

```
10 C=49152
15 FORI=1TO13 S=0
20 FORJ=1TO8
25 READA$ GOSUB70 POKEC,X C=C+1
30 S=S+X NEXTJ
35 READP IFS<>PTHEN60
40 NEXTI
45 PRINT"NEMA GRESAKA !" SYS49152
50 END
55 X=Y*16
60 PRINT"GRESKA U LINIJI
65 PRINTPEEK(63)+256*PEEK(64) END
70 X=0 G=ASC(A$)
75 X=(G<64)*(48-G)+(G>64)*(55-G)
80 X=Y*16
85 F=ASC(RIGHT$(A$,1))
90 X=X+(F<64)*(48-F)+(F>64)*(55-F)
95 RETURN
100 DATA A9 7F 8D 0A 02,A9 FF 85 1134
105 DATA FD 78 A9 16 8D 14 03 A9 697
110 DATA C0,8D 15 03 58 60 A6 C5 904
115 DATA E0 40 F0 09 A6 FD E0 00,1180
120 DATA F0 07,4C 2C C0,A2 FF 86 1110
125 DATA FD 4C,31 EA A9,0F 8D 06 943
130 DATA D4 8D 05 D4 A9 0F,8D 18 919
135 DATA D4 A9 AA 8D 01 D4 A9 AA 1245
140 DATA 8D 00 D4 A9,11,8D 04 D4 896
145 DATA A0 32,A2 00 CA,D0,FD 88 1171
150 DATA D0 F8 A9 20 8D,04 D4 A9 1163
155 DATA 00 8D,18,D4 A2 00 86 FD,926
160 DATA 4C 31 EA 00,00 00 00 00 353
```

Pošto se program koristi kao deo INTERRUPT REQUEST rutine, on nešto usporava rad bejzika. Isključuje se istovremenim pritiskom na tastere RUN/STOP i RESTORE ili sa POKE 50000.0 SYS50000 a ponovo uključuje sa SYS 49152.

Program je moguće koristiti u kombinaciji sa drugim mašinskim programima, pri čemu treba paziti da se ne koristi adresa $FD.

Amstrad

Rožete

Sledeći program je vizuelno dosta interesantan, a posebno za kompjutere sa većom grafičkom rezolucijom. Izborom dva parametra A i B, bira se oblik krive koju kompjuter crta. Kao što je dato u programu, broj A mora biti ceo a B ceo i uz to pozitivan. Treći parametar K određuje samo broj tačaka koji je K*B i ne utiče na oblik krive. Ako izaberete varijantu u kojoj se ne ucrtavaju dijagonale između tačaka bolje je uzeti veći broj K iako ćete za izračunavanje morati malo da sačekate — oko 1 minut. Ako izaberete varijantu sa ucrtavanjem dijagonala, najlepše slike ćete dobiti kada je K*B između 15 i 40. Program barata, u stvari, sa parametrom M koji je jednak A/B. Obratite pažnju na sledeće oblasti u kojima se kreće parametar M

$M \leqslant 1$	kriva je pericikloida
$-1 \leqslant M \leqslant 1/2$	hipocikloida
$-1/2 \leqslant M \leqslant 0$	hipocikloida
$0 \leqslant M \leqslant 1/2$	epicikloida
$1/2 \leqslant M \leqslant 1$	epicikloida
$1 \leqslant M$	pericikloida

Ivan Sajić

```
5 mode 2
8 print "program rozete
10 print "ovaj program može da vam demonstrira
   grafičke mogućnosti vašeg kompjutera
20 print "brojevi K i B koje je potrebno zadati
   kompjuteru moraju biti pozitivni a A može biti i
   negativan i sva tri moraju biti celi"
30 print "broj tačaka sa kojima se radi je K*B i
   mora biti manji od hiljadu
40 dim x(1000) y(1000)
50 input "k=" k
70 input "a=" a
80 input "b=" b
90 m=a/b
100 n=k*b
110 print "broj tačaka je" n
120 print "da li da se ucrtavaju dijagonale?"
130 input o$ if o$<>"da" and o$<>"ne" then 130
140 p=319/(abs(1+m)+abs(m))
150 q=199/(abs(1+m)+abs(m))
160 for j=0 to n-1
170 i=j*b*2*pi/n
180 x(j)=320+p*((1+m)*cos(m*i)+m*cos((1+m)*i))
190 y(j)=200+q*((1+m)*cos(m*i)+m*cos(1+m)*i))
200 next j
220 for i=0 to n-1
230 plot x(i) y(i)
240 next i
250 if o$="ne" then 50
260 for i=1 to n-1
270 for j=0 to i-1
280 plot x(i) y(i)
290 draw x(j), y(j)
300 next j
310 next i
320 goto 50
```

Računar „galaksija"

Ziul

Ziul je prva ozbiljnije avanturistička igra pisana za „galaksiju". Igara avantura jasno ima različitih ali su se kroz kratku istoriju razvoja računara pojavila dva osnovna tipa — u jednima je cilj rešiti neke probleme i ispuniti zadatak posle čega igra postaje potpuno neinteresantna. Kod drugih su pravila igre manje više unapred poznata, dok je značajna uloga dodeljena generatoru slučajnih brojeva. Posle prvih par partija upoznajete tajne igre i ona tek onda postaje pravi izazov — možete li da je uspešno završite u što manjem broju poteza ili da postignete što veći skor? ZIUL pripada ovoj drugoj vrsti igara što znači da ćemo vam, uz uputstvo za unošenje programa saopštiti i čitav scenario igre.

Glavni deo ZIUL-a je pisan na bejziku dok je jedan potprogram napisan na mašincu radi uštede vremena i prostora posebno ovoga drugoga — ZIUL, naime, zauzima 6 kilobajta galaksijinog RAM-a praktično do poslednjeg bajta. Da biste ga uneli najpre otkucajte NEW 200 a zatim, uz pomoć UTM-a ili nekog sličnog programa unesite heksadekadni sadržaj sa listinga 1. Ponovo otkucajte NEW 200 i otkucajte čitav bejzik program 2. Bitno je da, osim u slučaju da imate memorijsko proširenje, skraćujete naredbe na jedno slovo kako je učinjeno u listingu jer će samo na taj način program stati u memoriju. Nema, naravno, nikakve prepreke da koristite naša slova Ć Č Ž i Š koja u listingu nisu zastupljena zbog karakteristika štampača. Po upisivanju programa možete da ga snimite na traku sa SAVE i da počnete sa igrom.

Potrebno je da upravljate patuljkom Ziulom koji se neočekivano našao u lavirintu, domu strašnog čarobnjaka Marduka. Marduk, na svu sreću nije kod kuće ali mnoštvo zlih duhova koji žive u lavirintu sa nestrpljenjem očekuje njegov povratak svakoga trenutka. Jedini način da Ziul izvuče živu glavu je da nađe skriveni prsten koji će kada mu to bude naređeno, pokazati put ka izlazu. Marduku je naravno vrlo stalo do tako dragocenog prstena pa ga je dobro sakrio maskiravši ga u krivinu. On je međutim, naprasno i na brzinu napustio lavirint pa maska nije savršena — kada Ziul nagazi na lažnu krivinu biće upućen u sledeću sobu u smeru kretanja, a ne u fikanu sobu kao kod ostalih krivina. Ziul može da nađe prsten jedino ako pronađe način da uđe u maskiranu sobu u čemu će mu možda, pomoći amuleti, koje ne treba podcenjivati zbog njihovih smešnih imena. Po lavirintu je sakriveno i dosta novca koji može da posluži za potplaćivanje zlih duhova (svuda ta korupcija) a ne sumnjamo da će Ziul naći dobru upotrebu i za dukate koji mu preostanu po izlasku iz lavirinta.

Ziul razume sledeće komande (uvek možete da kucate punu reč ili samo njeno prvo slovo)

NORTH	ili	N
SOUTH	ili	S
EAST	ili	E
WEST	ili	W
MAPA	ili	M
FENJER	ili	F
LAMPA	ili	L
BORBA	ili	B
TELEPORT	ili	T
KRAJ	ili	K

Evo, na kraju i nekoliko završnih napomena koje će koristiti svime koji se u početku igre „zaglibe (nemojte ih čitati ako sami volite da otkrivate tajne avantura)

* *Ziul je preslab za borbu ukoliko ne poseduje amulet*
* *Amuleti se čestom upotrebom troše*
* *Zaliha sveća za fenjer nije neograničena*
* *Đavoli ne vole svetlost pošto se boje da će se na svetlosti videti njihovo blago*
* *Teleportovanje se ne preporučuje ciciiama*

Dejan Ristanović

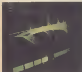
```
90 A=U.(&2C3A):S.&2002,10:A.(29)
100 T.0:F.I=0TO16:T.X$(I):N.I:F.I=20TO29:T.X$(I):N.I
110 H.:P."     OTKUCAJ NIVO IGRE:":P."(1 = POCETNIK, 6 = MAJSTOR)";:I.N:G=0
120 IF(N<1)+(N>6)G.110:E.H=0
125 M=110+1.(R.*(12-N)):S=10
130 F.I=1TO9:F.J=1TO9:MAT(I,J)=100:N.J:N.I:F.I=0TO9:MAT(0,I)=0:N.I
140 A=103:C.1500:A=101:C.1000
150 F.1=1TO10+A.*N
160 A=I.(AND*87+11):IFA/10=I.(A/10)G.160:E.C.1000:N.I:U=A
170 F.I=1TO7:A=I*100+100:C.1000:N.I
180 F.A=1TON+4:C.1000:N.A:A=104:C.1000
190 A=I.(R.*(N+4)+1)
200 H.:P."OK, ZIUL, STIGAO SI U LAVIRINT"
210 P."NALAZIS SE U SOBI";Y;X
220 P.:P."STA HOCES DA URADIS";:I.X$:P.
230 F.I=0TO9:IFEQX$,X$(I)G.1000*I+2000:E.IFS.(P.X$)=S.(P.X$(I))G.1000*I+2000
240 N.1:P."ZIULI SU GLUPI'?"
260 M=M-1:IFM>0G.220
300 P.:IFH=2E.P."VRATIO SE GLADNI CAROBNJAK,":IFH=1H=2:P."ALI TE PASTEN STITI":G.220:E.G.2220
310 P."NEKI ZIULI ZNAJU DA PREKINU;":P."OSTALE POJEDE CAROBNJAK.":G.2230
1000 X=1.(A.*9+1):Y=I.(A.*9+1):IFMAT(X,Y)=100E.G.1000
1010 IFA=I.(10*Y+X)G.1000:E.MAT(X,Y)=A:R.
1100 #"NORTH","SOUTH","EAST","WEST","MAPA","LAMPA","SOABA","KRAJ","TELEPORT","FENJER"
1110 #"PRLJAVO ZUTO","MEKA STENA","SJAJNA ZICA","OPALNO OKO","PLAVI PLAMEN","PALANTIR","SILMARIL"
1120 #"SCHLOCK","YNGVI","GOLLUM","MARDUK","LOKI","AZATOTH","DAGON","ABAACAX","SAURON","SATAN"
2000 Z=-1:T=0
2002 X=X+Z:Y=Y+T:IFX<1X=9:E.IFX>9X=1:E.IFY<1Y=9:E.IFY>9Y=1
2010 P."DOSAO SI U SOBU ";Y;X
2020 A=MAT(X,Y):IFA<0A=-A
2021 IFA=103MAT(X,Y)=-A:G.2002
2025 IFA<200G.2100
2030 P."TU JE ";X$(8+A/100)
2040 MAT(0,A/100-2)=2+I.(R.*2)
2050 MAT(X,Y)=104:A=104:G.260
2100 IFA=101P."I NASAO SVECE":S=S+10:G.2050
2110 IFA=104P."I NAISAO NA SVOJE TRAGOVE'":G.260
2120 IFA>10G.2310
2125 IFA=RP."I TU NASAO CAROBNI STAP'":R=10:G.2050
2130 P."OH, NE'":P."TU JE ";X$(A+19):I=0
2140 IFMAT(0,I)>0P."ALI TE ";X$(10+I);" STITI'":MAT(X,Y)=-A:G.260
2150 I=I+1:IFI<7 G.2140
2160 P.X$(A+19);" JE VEOMA PODMITLJIV;"
2170 P."KOLKO DUKATA OCES DA MU DAS";:I.P:IFP>GP.:P.X$(A+19);" UVEK JEDE VARALICE,":G.2220
2180 IFP<10+R.*5P.:P.X$(A+19);" TE JE SMAVIO'":G.2230
2190 P.X$(A+19);" TE OSTAVLJA NA MIAU -":P."...ZA SADA'":G=G-P:MAT(X,Y)=-A:G.260
2220 P."PA TE JE POJEO'"
2230 P.:P."I TAKO SI IZGUBIO'"
2240 P.:P."OCES OPET";:1.X$:IFS.(P.X$)=69P.:P."NEKI ZIULI NIKADA NE UCE'":F.I=1TO1000:N.I:G.100
2250 P."DOBRO DA SI SE OPAMETIO":S.
2310 IFA<100MAT(X,Y)=-A:Y=I.(I.(A/10)+.5):X=I.(10*(A/10-Y)+.5):G.2010
2320 P=I.(R.*5+1):G=G+P:P."I TU NASAO";P;" ZLATNIKA":P."IMAS";G;" ZLATNIKA":G.2050
3000 Z=1:T=0:G.2002
3010 G.2010
4000 Z=0:T=1:G.2002
5000 Z=0:T=-1:G.2002
5010 G.2010
6000 P=U.(14):H.:F.I=1TO9:F.J=1TO9
6010 B=MAT(I,J):IFB<0B=-B
6020 IFB=104P."  T";:G.6500
6030 IFMAT(I,J)>-1P." ??";:G.6500
6035 IFB=100P." **";:G.6500
6040 IFB>10G.6100E.P." D";
6050 S.W.(&2A68),B+47:W.&2A68,W.(&2A68)+1:G.6500
6100 IFB>199B=B/100-1;P." A";:G.6050
6110 IFB=101P."  S";:G.6500
6120 IFB=103B=U
6130 P.B;
6500 N.J:P.:N.I:P=U.(22):G.210
7000 P."NA KOJU STRANU GLEDAS";:I.X$:Z=0:T=0:S=S.(P.X$)
7010 IFB=78Z=-1:E.IFB=83Z=1:E.IFB=69T=1:E.IFB=87T=-1:E.P." SVASTA":G.7000
7020 I=X+Z:J=Y+T:IFI=0I=9:E.IFI=10I=1:E.IFJ=0J=9:E.IFJ=10J=1
7022 B=MAT(I,J):IFB<0B=-B
7025 MAT(I,J)=-B:IFB<10P.:P."PA OBUDIO SI DJAVOLA'":P."I ON TE JE POVUKAO...":X=I:Y=J:G.2010
7030 P."VIDIS ";:IFB>199P."AMULET":E.IFB=101P."SVECE":E.IFB=100P."PRAE":E.IFB=104P."SVOJ TRAG':E.P."KRIVINU"
7040 G.260
8000 IFA<11E.P."PRVO NADJI DJAVOLA PA SE BORI'":G.260
8005 P."OTKUCAJ BROJ AMAJLIJE KOJOM SI":P."DA NAPADAS";:1.P:IFMAT(0,P)<1P." DA - SAMO STO JE NEMAS":G.260
8010 P.X$(P+10);" NAPADA I":P.X$(A+19);" STRADA OSTAVLJAJUCI":MAT(0,P)=MAT(0,P)-1
8015 P=I.(RND*40+10):P.P;" ZLATNIKA.":G=G+P:G.2050
9000 IFH=0P.:P."IGRU SI,NARAVNO,IZGUBIO'":E.P.:P."IGRU SI (ZACUDO) DOBIO'''":P."I OSTAJE TI";G;" DUKATA"
9020 G.2240
10000 IFR<10P."LUDACKI JE TELEPORTOVATI SE BEZ":P."CAROBNOG STAPA'''":G.260
10005 P."GDE HOCES DA SE TELEPORTUJES?":P."X KOORDINATA";:I.Y:P."Y KOORDINATA";:I.X:G=0:F.I=0TO6:MAT(0,1)=0:N.I
10010 IF(MAT(X,Y)=103)+(MAT(X,Y)=-103)P."***** PROTEN *****":H=1:G.2050
10020 G.2010
11000 S=S-1:IFS<0P."NEMAS SVECA":G.260:E.F.I=X-1TOX+1:F.J=Y-1TOY+1:IF(I<1)+(I>9)G.6500
11010 IF(J<1)+(J>9)G.6500:E.B=MAT(I,J):IFB<0B=-B
11020 MAT(I,J)=-B:G.6020
```

```
&2C3A: 3E 0C E7 21 A9 28 CD 6D
&2C42: 2C 21 76 2C 11 C9 28 01
&2C4A: 0D 00 ED B0 21 E9 20 CD
&2C52: 6D 2C 11 27 29 21 83 2C
&2C5A: 01 10 00 ED 00 3E C3 32
&2C62: A9 28 21 94 2C 22 AA 20
&2C6A: C3 F5 0C 06 0D 3E 2A 77
&2C72: 23 10 FA C9 2A 20 20 5A
&2C7A: 20 49 20 55 20 4C 20 20
&2C82: 2A 44 2E 20 52 49 53 54
&2C8A: 41 4E 4F 56 49 5C 20 30
&2C92: 34 2E E3 D5 11 77 07 D7
&2C9A: 28 0B 11 5B 07 D7 D1 28
&2CA2: 0B E3 C3 C2 2C D1 21 0A
&2CAA: 2C C3 9A 03 21 03 2C C3
&2CB2: 9A 03 4D 41 54 AC C3 AC
&2CBA: C2 4D 41 54 AC CC AC C2
&2CC2: C9 F1 CD D3 2C AF C3 60
&2CCA: 07 F7 F1 CD D3 2C C3 45
&2CD2: 0A EF 3A 02 20 F5 6F CD
&2CDA: 0C 0A DF 28 0F CF CD 8C
&2CE2: 0A C0 E6 0A CD 05 00 F1
&2CEA: 3D BD 30 03 C3 8F 07 C0
&2CF2: 8C 0A CD 32 0B CD 6D 0A
&2CFA: C3 37 01 C3 01 00 21 0D
```

tako će govoriti računari

Sedam načina komuniciranja sa kompjuterom

Palice, „miš", optičko pero, senzorski ekran, sistem za prepoznavanje glasa i drugi domišljati uređaji olakšavaju razgovor sa ličnim računarom. Krajem ove decenije korisnik će moći da se obrati kompjuteru rečima: „Hoću da oformim svoju dokumentaciju". A računar će odgovoriti: „U redu, pričaj mi o tome".

GRAFIKA NA DODIR

1. Dodir prstom stvara na sezorskom ekranu paučinasti crtež. Specijalni grafički program povezuje tačke koje prst dodirne formirajući mrežu linija. Umetnik kontroliše program dodirujući okvire u dnu ekrana koji predstavljaju naredbe

JAGODA SA GRAFIČKE TABLE

2. Plastično pero na površini osetljivoj na pritisak na grafičkoj tabli pomaže umetniku da skicira crtež. Dugme na vrhu table kontroliše mnoštvo naredbi od izbora boje do dubljine linija koja se iscrtava. Ono može takođe da bude korišćeno za memorisanje slike u kompjuteru i njen poziv radi kasnijih promena

BIRANJE UZ POMOĆ MIŠA

3. Klizanjem miša preko table pomera se strelica zvana kursor u bilo koji položaj na ekranu. Miš ima elektronske senzore koji zapisuju kretanja valjka na njegovom stomaku. Kada kursor dovede na željenu naredbu, operater pritiska dugme na mišu da bi otpočeo akciju

CRTANJE OPTIČKIM PEROM

4. Sa optičkim perom kompjuterski operater iscrtava poruku jednako lako kao što grafiti-umetnik crta uz pomoć spreja u boji. Specijalna kola u peru saopštavaju kompjuteru u koju tačku na ekranu je pero usmereno. Kompjuter zatim iscrtava liniju koja odgovara kretanju pera

U romanu i filmu „Odiseja u svemiru 2001" Artur Klark (Arthur Clarke) stvorio je superkompjuter nazvan „Hal 9000", koji je razgovarao na engleskom jeziku. Kada je „Hal" odbio da izvrši jednu naredbu, to nije bilo zbog toga što je nije razumeo, nego zato što se pobunio protiv svojih ljudskih gospodara.

Stvarni kompjuteri današnjice obično su sasvim voljni da izvrše zadatak, ali samo ako im se on saopšti na jeziku koji mogu da shvate. Većina računara zahteva da im se naredba otkuca na tastaturi. Sa pratinjanošću svojstvenom mašini, oni očekuju da svaka komanda sadrži prave reči u pravilnom rasporedu, razdvojene jasnim znacima interpunkcije. Ako nedostaje samo jedan zarez, mašina može da se blokira usled neodlučnosti.

Kako zaobići tastaturu

U poslednje vreme projektanti ličnih računara počeli su mašine da prave više „prijateljskim", omogućujući da se sa njima „razgovara" uz minimalnu upotrebu tastature i bez dobrog poznavanja veštine kucanja. Neki od ovih maštovitih novih uređaja izvedeni su iz sistema već korišćenih u većim skupljim kompjuterima. Drugi su prilagođeni delovi vojne ili industrijske opreme, ili čak kompjuterskih akcionih igara.

Cena uređaja znatno varira — od pedeset dolara za palice do sistema za prepoznavanje glasa koji košta najmanje 2 600 dolara. Sa ovim i drugim uređajima — „mišem", optičkim perom, grafičkom tablom i senzorskim ekranom — čak i novajlija može da pokrene kompjuter govorom, na primer, ili dodirom komandi ispisanih na ekranu.

Ali tastatura ipak ne može sasvim da se izostavi. Često nema drugog načina da se memoriji računara dodaju nove informacije. Projektanti kompjutera međutim nastoje da tastaturu zaobiđu bar kod izdavanja naredbi. Razlog: ljudi mogu da se zbune kada tastaturu koriste i za unošenje novih podataka i za saopštavanje naredbi o postupku sa tim podacima.

Klasičan primer ove zabune desio se u laboratorijama „Xerox" u Palo Altou u Kaliforniji, gde je jedan istraživač koristio eksperimentalni program za obradu teksta. Misleći da u istraživački izveštaj unosi tekst, otkucao je reč „edit". Na nevolju, računar je očekivao naredbu, pa je reč protumačio kao sledeći niz komandi

DETE ZA TASTATUROM

5. Specijalna tastatura sa plastičnim poklopčićima prikazuje životinje i raznu opremu koji objašnjavaju osnove zemljoradnje. Dete pritiska kamion na primer i ovaj se pojavljuje na ekranu. Pritiskom na taster dete može da dobije informacije o vozilu koje se pojavljuju odštampane ispod ekrana. Na raspolaganju su i razni drugi poklopčići.

RAZGOVOR SA RAČUNAROM

6. Operater upravlja računarom opremljenim uređajem za prepoznavanje glasa. Elektronska kola mašine beleže glas i pretvaraju ga u digitalni obrazac jedinica i nula. Kompjuter poredi ovaj zapis sa spiskom od 50 izgovorenih naredbi koje se nalaze u njegovoj memoriji, donosi sud o tome kojoj odgovara i izvršava naredbu.

PROGRAMIRANJE PALICAMA

7. Kao što pilot koristi palice da bi upravljao avionom, operater na računaru koristi palice da bi vodio likove gore, dole i preko ekrana. Dugme na vrhu koje se kod video igara koristi kao okidač izvršava željenu naredbu.

E(verything)	Sve
D(elete)	Izbriši
I(nsert)	Unesi tekst
T	Otkucaj T

Kompjuter je ukratko izbrisao čitav sadržaj i zamenio ga jednim jedinim slovom T.

Kornjača na ekranu

Novi uređaji pomažu da se spreče ovakve nezgode. Mnogi među njima omogućuju osobi da pomeri elektronski pokazivač (pointer) do jedne ili više naredbi koje su se pojavile na ekranu, izbegavajući na taj način rizik tipografskih grešaka koje mogu da zbune računar. Neki izdavači softvera za obrazovanje su za vođenje pointera adaptirali palice koje se koriste za popularne video igre. Na primer, disk nazvan „Turtle-Toyland Jr." od 35 dolara nudi deci palice za kontrolu položaja pointera na ekranu — ovog puta je to jedan lik koji podseća na kornjaču. Pomerajući kornjaču od jedne ilustrovane naredbe do sledeće i pritiskajući dugme „select" na palici, dete navodi računar da sklopi program — skup naredbi koje mu saopštavaju da nešto uradi.

Jedan od uređaja za pointiranje zove se „miš", a koristi ga „Apple" za svoje računare „liza" i „makintoš" — da bi se odabrao položaj kursora odnosno elektronskog pointera na ekranu. Klizeći mišem preko ravne površine, kao što je površina stola, plastični valjak na dnu rotira kao kuglični ležaj. Elektronski senzori u mišu registruju kretanja valjka i prenose ga u kompjuter. Osoba koja kompjuter koristi postavlja kursor preko simbola za željenu naredbu na ekranu i pritiska dugme na mišu da bi pokrenula izvršenje komande.

Na sve privlačnijem području kompjuterska grafika, dva naročita uređaja za pointiranja primoravaju budućeg umetnika da koristi tastaturu. Jedan od njih nazvan grafička tabla — ravna elektro-senzitivna ploča za crtanje — može da se koristi za crtanje noktom ili perom (vidi str. 16 do 19). Žicama povezana sa kompjuterom tabla beleži svaku tačku kontakta i trenutno prenosi sliku na ekran.

Drugi, optičko pero, potiče iz industrijskih biroa ali je sada na raspolaganju i za kućnu upotrebu. To je instrument u obliku olovke koji kada se prevuče preko ekrana navodi računar da po istom tragu iscrta liniju. (U programima za projektovanje sa tastaturom operator treba da ukucava naredbe koje kompjuteru saopštavaju gde mora da iscrta koju liniju.)

Preraspodela tereta

Optička pera se zasnivaju na postupku kojim se formira lik na ekranu računara, ili bilo kom televizijskom ekranu. Snop elektrona prelazi preko ekrana 30 puta u sekundi, izazivajući svetljenja njegove fosforescentne prevlake. Pero sadrži električno kolo osetljivo na svetlost koje detektuje prolazak ovog snopa i istog trena šalje kompjuteru signal. Računar, zatim, određuje položaj pera na osnovu pozicije snopa na ekranu kada je pristigao signal.

Na ekranu svako može da crta lako kao na papiru, pa čak i da pero koristi kao elektronsku gumicu za brisanje, vraćajući je unatrag po liniji. Direktor za projekte firme „Henry Dreyfuss Associates" Alan Frank (Frank), jedan od tvoraca popularnog telefona i „polaroid" kamere, kaže o tome: „Optičko pero skida teret sa čoveka i prebacuje ga na kompjuter, gde ovaj i pripada."

I sama tradicionalna tastatura pretrpela je promene: mnogi kućni računari prošireni su tasterima za specijalne funkcije koji na običnoj pisaćoj mašini ne postoje. Ovi tasteri izvršavaju zadatke poput kretanja kursora ili aktiviranja često korišćenih naredbi. Jedna nova tastatura firme „Polytel Computer Products", velika 26 × 60 cm, ima 717 tastera koji funkcije menjaju u zavisnosti od toga koji program kompjuter izvršava. Za svaki program upotrebljavaju se drugačiji plastični poklopčići koji označavaju nove funkcije tastera.

Još suptilniji su senzorski ekrani koji se već koriste u centrima za lansiranje projektila i kontrolnim prostorijama elektrana gde su delići sekunde od suštinskog značaja. Kao i sa mišom ili palicama, kompjuter prikazuje veliki broj naredbi na ekranu — koje se na primer sastoje od naziva naredbe nacrtane u okvir. Operater jednostavno treba da dodirne okvir prstom i na taj način pokrene komandu.

Senzorski ekran firme „Hewlett-Packard" koristi dva skupa infracrvenih zraka koja se projektuju iz okružujućeg rama ukrštena tačno ispred ekrana. Kada se prstom ili nekim predmetom dodirne ekran par svetlosnih zraka se poremeti slično kao što provalnikov prolazak omete alarmni uređaj osetljiv na svetlost. Kompjuter zatim ove prekinute zrake koristi kao x i y koordinate na grafikonu da bi odredio položaj prsta.

Nova komunikaciona alatka koja najviše podseća na izmaštani kompjuter „Hal" je sistem za prepoznavanje glasa koji po ceni od 2 600 dolara nudi firma „Texas Instruments". Za razliku od „Hala" ovaj sistem ne shvata doslovno ono što mu je rečeno, ali kada osoba govori u mikrofon kompjuter prevodi njene naredbe u skup jedinica i nula koje sačinjava digitalnu sliku njegovog glasa. Zatim ovu sliku poredi sa bibliotekom od preko 50 drugih slika uskladištenih u njegovoj memoriji da bi otkrio šta je govornik rekao. Međutim uređaj može da prepozna samo jednog govornika u jednom trenutku. Svaki novi govornik mora da prvo preobuči kompjuter da bi ovaj prepoznavao njegov glas.

Kompjuteri koji će doista razumevati govor kao što je „Hal" činio u „Odiseji u svemiru" ostaju primamljiv ali neostvaren san. Međutim neki stručnjaci smatraju da bi računari već uskoro mogli da postignu sledeću dobru stvar: razgovaraju na izgled prirodnim glasovima. Krajem ove decenije — prognozira kompjuterski istraživač iz Njujorka Čarls Leht (Charles Lecht) — osoba bi mogla da se obrati kompjuteru sledećim rečima: „Hoću da oformim svoju dokumentaciju, a kompjuter da joj odgovori: ’U redu, pričaj mi o tome.’" Osoba će zatim saopštiti računaru kako bi dokumentacija trebalo da bude oformljena, i tako dalje. Kompjuter će na kraju reći: "Razumeo sam." Tako će govoriti računari.

strogo kontrolisani diskovi

Računari u akciji

U „Računarima 3" i „Računarima 4" posvetili smo paznju izboru disk jedinica i problamima vezanim za njihovo povazivanje sa kompjuterom. Kada rešite sve probleme ovoga tipa, preostaje vam da mirno uživate blagodeti opreme u koju ste ulozili dosta novca i truda. No, da disk jadinica ne bi služila samo kao brzi kasetofon, treba naučiti dosta novih stvari!

Uz disk jednicu se po pravilu daje i uputstvo bez koga se ne može ni zamisliti korišćenje njenih potencijala. Uputstva za upotrebu disk jedinica su na žalost, obično prilično kratka i lakonski pisana — početnik će se naći u čudu kada se od njegu bude tražilo da zna šta je formatiranje, šta direktorijum, šta biblioteka. Zeto je korisno na samom početku upoznati strukturu diskete i njene delove.

Logička podela

Fizički posmatrano disketa se sastoji od 40 (80) koncentričnih tragova, pri čemu je svaki podeljen na desetak sektora. Korisnik međutim ne mora da zna ništa o ovoj podeli — za njega se disketa sastoji od dve strane, svaka strana se sastoji od tridesetak direktorijuma, a u svakom direktorijumu su smešteni programi koje on imenuje. Obratimo malo više pažnje na ovu takozvanu logičku podelu diskete.

Jedna strana disketa obično se naziva drajvom, što izgleda prilično čudno do sada smo smatrali da je drajv zapravo jedna disk jedinica. Nekada su međutim disk jedinice bile jednostrana (single side) pa su sa računarom bile neprakidno povazana dva drajva. Onda je „izmišljena" dvostrana disk jedinica — jedan uređej koji zamanjuje dva ranija. Da se na bi postavljelo praviše probleme sa kompatibilnošću softvera i literature, usvojeno je da se prve strana diskete naziva „Drive 0", a druga — Drive 2.

Ukoliko se pri navođenju imena programa ne navede na kojoj se strani diskete nalazi, podrazumeva se drajv nula. Ukoliko duže vreme treba da radite sa nekim drugim drajvom, otkucaćete nešto poput DRIVE 2, pa će se sve buduće operacije, ukoliko eksplicitno ne naglasite nešto drugo, izvršavati sa programima na poledini diskete.

Na svaku stranu diskete (svaki drajv) staje po 100, 200 ili čak 360 K podataka. Vrlo je zgodno da ti podaci budu logički povezani (na primer da svi budu igre). U tom slučaju možete i da dodelite ime čitavoj disketi. Ime disketa je bilo koje reč koja ime do 10 ili 12 slova odnceno brojeva, i dodeljuje se naredbom koja se obično zove TITLE. Pošto otkucate TITLE IGRE disketa je nazvana IGRE pa ćete je ubuduće tako razlikovati i pronalaziti. Uz malo pažnje, vaša diskoteka može da bude savršeno sređena!

Direktorijum i biblioteka

Često se dešava da je tristotinak kilobajta previše za jednu oblast. U tom se slučaju obično odlučujete da na jednu disketu stavljate podatke nekoliko vrsta. Ukoliko, na primer, vodite evidenciju nekog kluba programera, biće vam potreban spisak članova, zatim odvojeni spiskovi članova za svaku od sekcija kluba, pristupno pismo i katalog programa. To je idealna situacija da dođe do zbrke: šta ako na primer pripremate pismo koje ćete slati članovima koji imaju „spektrum" a zatim dobijen tekst nazovete PISMO brišući tako juče napisano pismo za vlasnike „komodora"? Da bi se izbegli problemi ovoga tipa, izmišljeni su direktorijumi. Naziv svake datoteke (programa, teksta, podataka...) se sastoji od naziva direktorijuma (obično bilo koje slovo abecede) i imena samog programa u okviru direktorijuma. Vlasnicima spectruma u našem primeru može da bude dodeljen direktorijum S a vlasnicima komodora direktorijum C. Posle ovakvog dodeljivanja datoteke C PISMO i S PISMO će biti nezavisne jedna od druge i svakoj ćemo moći da pristupamo navođenjem njenog punog imena.

Znajući da je teško neprekidno pamtiti sa kojim direktorijumom radimo, autori DOS programa obično uvode pojam radnog direktorijuma. Na početku rada možemo, na primer, da otkucamo DIR C, pa će slovo 'C' biti proglašeno za ime radnog direktorijuma. Ukoliko docnije otkucamo SAVE „PISMO" tekući tekst će biti snimljen pod imenom C PISMO, dok ćemo za učitavanje teksta S PISMO morati da otkucamo LOAD „S PISMO" ili da pređemo u direktorijum S (komandom DIR S) i otkucamo LOAD „PISMO". Ukoliko ne otkucamo komandu DIR smatraće se da radimo sa nekim nedefinisanim direktorijumom koji se obično obeležava znakom $. Ukoliko dakle otkucamo SAVE „PISMO", program koji snimamo će se zvati $ PISMO.

U radu sa računarom često se aktiviraju raznorazni uslužni programi: ako radimo na bejziku potreban nam je program za ispisivanje sadržaja svih promenljivih, pronalaženje nekog stringa i njegova eventualna zamena nekim drugim i slične stvari. Ovakve programe možemo da izdvojimo na posebnu (tzv. "utility") disketu koja će se najčešće nalaziti u drajvu 1 (drajv nula je, naravno, rezervisan za disketu sa programom koji razvijamo i podacima za njega). Kada nam je potreban uslužni program koji se zove XYZ, možemo da otkucamo RUN 1 XYZ i tako ga izvršimo. Primećujemo da smo morali da kucamo 1 da bi označili da se program koji izvršavamo nalazi na disku čiji je broj 1, što nije mnogo prijatno ukoliko često pozivamo uslužne programe. Problem ne možemo da rešimo tako što ćemo otkucati DRIVE 1, jer ćemo tada morati da naglašavamo da se program koji razvijamo nalazi na drajvu 0 kada god poželimo da snimimo ili učitamo neku njegovu radnu verziju. Zato ćemo otkucati LIB 1 i tako naglasiti da se uslužna biblioteka (library=biblioteka) nalazi na drajvu 1. Kada, ubuduće, otkucamo XYZ računar će primetiti da ne postoji ni jedna bejzik naredba koja se zove XYZ i pokušaće da izvrši program iz tekuće biblioteke koji nosi to ime, tek ukoliko tog programa nema biće prijavljena sintaksna greška. Ponekad se navodi i ime direktorijuma kao ime biblioteke (npr. LIB 1 X što znači da pre prijavljivanja sintaksne greške treba proveriti da li postoji odgovarajući program u direktorijumu X na drajvu 1) ali početnik ne mora o tome mnogo da razmišlja.

Neki DOS sistemi omogućavaju i definisanje radnog programa. U toku razvoja nekog programa iskusni programeri neprekidno snimaju radne verzije na disketu i tako se obezbeđuju od nestanka struje ili neke druge neprijatne situacije. Višestruko kucanje imena istog programa, pogotovu ako ono ima pet-šest slova, može da bude neprijatan posao kada se, na primer, pomnoži sa faktorom deset. Zato ćemo otkucati WORK „IME" pa ćemo, umesto SAVE „IME" kucati jednostavno SAVE "", a umesto LOAD „IME" — LOAD "" (ovako se pomalo podsećamo „starih" vremena kada smo radili sa kasetofonom). Ponegde je, čak, moguće zahtevati od računara da numeriše sukcesivne verzije programa, pa da posle IME01 snime program IME02, IME03 itd. Na taj način ćemo posle svake greške imati i prethodnu verziju programa što je, inače, odlika velikih kompjuterskih sistema. Ukoliko ne želimo da nam diskete budu pune starih verzija neophodno je povremeno „veliko spremanje".

Formatiranje . . .

Pre nego što počnemo da snimamo svoja programerska remek-dela na disketu potrebno je, pre svega, da naučimo da pripremimo diskete za rad, tj. da ih formatiramo. Smisao formatiranja smo objasnili još u „Računarima 3" — sada nam ostaje samo da objasnimo tehnički deo posla.

Program za formatiranje disketa se nalazi u ROM-u ili na disketi koju smo dobili zajedno sa našom opremom. U prvom slučaju pozivamo ga nekom komandom, a u drugom ga treba posebno učitati. Formatiranje je strahovito destruktivna operacija

BBC B

Opšti format naredbe za pristup disku je

<komanda> <drajv>.<direktorijum>.<ime programa>

*Ovde je <drajv> broj između 0 i 3, <direktorijum> bilo koje veliko slovo abecede ili specijalni znak '$' a <ime programa> niz od maksimalno sedam slova, brojeva i specijalnih znakova u kome ne smeju da se nalaze simboli . : * ? džoker znaci.*

*Neki elementi opšteg formata mogu da se izostave. Ukoliko ne napišemo broj drajva biće podrazumevan drajv nula ukoliko naredbom *DRIVE nije drugačije specificirano. Izostavljanje direktorijuma izaziva referenciranje direktorijuma $ ukoliko ova konvencija nije promenjena naredbom *DIR. U okviru imena programa u nekim slučajevima mogu da se koriste džoker znaci pri čemu zvezdica zamenjuje proizvoljan broj slova a povisilica jedan znak.*

Osim standardnih komandi za rad sa kasetofonom DFS ROM dodaje sledeće komande i naredbe:

***FORM40, *FORM80** — *naredbe za formatiranje diskova na 40 odnosno 80 traka. Kod Acornovog disk interfejsa ove naredbe zamenjuju programi na uslužnoj disketi.*

***VERIFY** — *verifikuje ispravnost formatirane diskete. Kod Acornovog DFS ova naredba predstavlja poziv programa sa uslužne diskete.*

***ACCESS** — *omogućava zaštitu od neželjenog brisanja programa.*

***ACCESS PROGRAM** — *L zaključava PROGRAM dok *ACCESS PROGRAM ponovo omogućava njegovo brisanje i modifikovanje. *ACCESS = 1 L će „zaključiti" sve programe u svim direktorijumima tekućeg drajva.*

***BACKUP** *m n izaziva kopiranje drajva m na drajv n. Ne kopiraju se jasno posebno zaštićene diskete.*

***DELETE** *omogućava brisanje bilo kog nezaključanog programa.*

***DESTROY** *radi isto kao *DELETE ali omogućava korišćenje džoker znakova u imenu programa i, na taj način uništavanje sadržaja većeg dela diskete.*

***ENABLE** — *omogućava primenu destruktivnih naredbi kao što su *FORM, *BACKUP i *DESTROY. Podaci na disketi su tako zaštićeni od ruku nestručnog korisnika.*

***BUILD** *startuje sirotinjski tekst editor. Uz njegovu pomoć možemo da prenesemo bilo koji ASCII tekst na disketu.*

***CAT D** *izdaje spisak programa i datoteka na drajvu D.*

***COMPACT D** *sabija programe na drajvu D kako bi se oslobodio što veći povezan prostor. Preporučljivo je koristiti ovu naredbu samo kada računar prijavi grešku Disc full.*

***COPY D1 D2** *<ime> — omogućava kopiranje jednog ili više (uz džoker znake) programa sa drajva D1 na drajv D2.*

***DIR X** — *specificira X za radni direktorijum.*

***DRIVE D** — *specificira D za radni drajv.*

***DUMP** *<ime> prikazuje na ekranu heksadekadni i ASCII sadržaj imenovane datoteke.*

***INFO** *<ime> daje relevantne podatke (početna i izvršna adresa, dužina i lokacija na disku) o datoteci.*

***LIB L** *omogućava imenovanje radne biblioteke u kojoj će računar pokušavati da nađe programe pre nego što prijavi grešku zbog nepostojeće naredbe.*

***OPT 4** *specificira postupak sa !BOOT programom. *OPT 4,0 zahteva njegovo ignorisanje, *OPT 4 1 njegovo unošenje u memoriju, *OPT 4 2 njegovo izvršavanje sa *RUN a *OPT 4 3 sa *EXEC. !BOOT program se startuje kada korisnik pritisne SHIFT BREAK.*

***RENAME** — *ime 1 ime 2 — omogućava preimenovanje jednog ili (kod nekih disk interfejsa) više programa.*

***TITLE** *ime — dodeljuje ime drajvu. Ime se sastoji od najviše 12 znakova i predstavlja jedino pogodnost za korisnika: računar ga ne ispituje ni u jednoj prilici!*

***TYPE** *ime izdaje datoteku sa tekstom na ekranu. U datoteci ne smeju da postoje kontrolni karakteri!*

***WIPE** *omogućava selektivno brisanje sadržaja diskete pri kome računar konsultuje korisnika pre nego što obriše bilo koji nezaključani program. *ENABLE nije neophodno.*

Dejan Ristanović

koja nepovratno uništave sadrzaj čitave diskete — ne postoji nikakav programerski trik koji će povratiti ono što se nalazilo na disketi koju smo preformatirali! Ukoliko se program za formatiranje nalazi u ROM-u obično je zaštićen na neki način — računar zahteva da najpre otkucamo ENABLE a zatim FORMAT jer se na taj način sprečava da neko ko ne zna mnogo o računaru uništi sadrzaj diskete Posle komande FORMAT ili startovanja programa za formatiranje stupamo u komunikaciju sa kompjuterom i odgovaramo u kome se drajvu nalazi disketa koju treba formatirati, da li želimo 40 ili 80 traka (za drajv i za disketu je pogubno formatiranje na 80 traka ukoliko je drajv predviđen samo za 40 obrnuta operacije je sasvim dopustiva i često se koristi) želimo li jednostruku ili dvostruku gustinu upisa Posle svih ovih podataka računar još jednom postavlja pitanje poput O K to format drive 0?" To je ujedno i poslednja prilika da se predomislite — ukoliko odgovorite sa Y (od yes) ulaz u proceduru formatiranja je neminovan

U toku formatiranja računar vrši automatsku verifikaciju Kada se traka ispravno odazove biva ispisan njen broj Ako verifikacija uspe tek posle nekoliko pokušaja uz broj trake obično biva ispisan upitnik Ukoliko najzad verifikacija ne uspe i posle 10 pokušaja računar ispisuje dva upitnika posle broja neposlušne trake Neki disk kontroleri će tada zapisati broj neispravne trake u neki interni katalog pa je neće koristiti Naš je, međutim savet da svakoj disketi koja se neispravno formatira (pa makar se pojavio samo jedan upitnik na jednoj strani) pokažete put do kante za smeće — iako je ovakvo ponašanje naizgled neracionalno Diskete su danas izuzetno jeftine a programerski rad pa makar to bio i rad nekog početnika izuzetno skup

… i kopiranje disketa

Nakon formatiranja nekoliko praznih disketa treba napraviti bar jednu kopiju osnovne, sistemske diskete Na taj način se obezbeđujemo od gubitka ovih fundamentalno važnih programa i ujedno vežbamo rad sa disk jedinicama Disketa koju kopiramo ide u drajv 0 a disketa na koju kopiramo u drajv 1 uz komandu BACKUP0 1 BACKUP je naredba po destruktivnosti slična naredbi FORMAT pa će verovatno biti potrebno da prethodno otkucamo ENABLE da bismo je omogućili Pošto je zahtevao konačnu dozvolu da napravi kopiju računar će prepisati kompletan sadržaj diskete 0 na disketu 1 (ukoliko želimo da kopiramo i pojedine ovih diketa, moraćemo da otkucamo i BACKUP 2 4)

Pravljenje kopija diskete je daleko mučnije ako posedujemo samo jednu disk jedinicu Treba da otkucamo BASKUP 0 0 I računar će neizmenično zahtevati da umećemo disketu koju kopiramo (source disc) i disketu na koju se kopira (object disc) Posle svakog ovog umetanja moramo da pritisnemo neki taster kako bismo računaru stavili do znanja da smo obavili ono što se tražilo od nas Broj neizmeničnih umetanja direktno zavisi od kapaciteta RAM-a našeg kompjutera i od kapaciteta diska Ukoliko naš računar ima 48 K memorije od kojih je 40 K slobodno a kapacitet jedne strane diskete iznosi 200 K biće potrebno desat promena

Tek kada napravimo jednu ili dva kopije sistemske diskete (ukoliko umemo nije loše napraviti i jednu kopiju na traci) možemo da počnemo eksploataciju nove opreme

Umesto kasetofona

Svaki vlasnik disk jedinice će novi dodatak najpre koristiti kao ultrabrzi kasetofon Za to se koriste standardne naredbe SAVE i LOAD iza kojih se obavezno navodi ime programa koji treba snimiti ili učitati Ukoliko je potrebno u okviru ovoga imena može da se nađe i specifikacija drajva sa kojim se opšti, kao i direktorijuma u njemu

Osim naredbi SAVE i LOAD početnik će brzo upoznati i naredbe DIR i DELETE Prva od njih prikazuje imena svih programa koji su snimljeni u radnom direktorijumu (ili na čitavoj disketi) dok druga omogućava brisanje nepotrebnih programa — DELETE PROG će obrisati PROG Sa naredbom DELETE treba biti prilično oprezan ako jednom obrišemo neki program biće vrlo teško vratiti ga u prethodno stanje Sam program primenom naredba DELETE, naime ne briše se sam program nego samo podaci o njemu koji su se nalaziti u katalogu na početku diskete stradaju Pomoću posebnih programa ovi podaci bi mogli da se restauriraju ali je za to neophodno znati lokaciju početka obrisanog programa i njegovu dužinu osim toga brljanje po katalogu diskete može da izazova gubitak svih programa na njoj U svakom slučaju PEEK i POKE naredbe kojima se direktno utiče na sadržaj diskete treba prepustiti

Mini podsetnik
„Komodor 64"
Sporo ali dostižno

Zahvaljujući operativnom sistemu smeštenom u 16 K ROM-a u disku i baferu od 2 K RAM-a disk jedinica VC 1541 predstavlja inteligentan uređaj To podrazumeva mogućnost paralelnog rada diska i računara — centralni procesor se može rasteretiti pojedinih U/I instrukcija kao i povezati sa drugim računarima

Neosporno je da se, radeći sa diskom prvo nauči snimanje i učitavanje programa tj naredbe LOAD i SAVE

Pomoću džokar znaka * (zvezdica) moguće je skratiti ime a sa ? se može zameniti slovo u imenu programa Program koji se zova „Demonstracije može se učitati na sledeće načine

```
LOAD ,DEMONSTRACIJA , 8 ili

LOAD „DEMO" , 8
```

Program sa diskete može se učitati na ono mesto sa koga je snimljen sa

```
LOAD ,DEMO' 8, 1
```

Za naredbu SAVE važe ista pravila kao i za LOAD samo ovde nema smisla koristiti* Program se može snimiti sa proizvoljnog mesta u memoriji na primer

```
SAVE .DEMONSTRACIJA ' 8,1
```

Ukoliko je potrebno snimiti na mesto starog programa koristi se naredba SAVE REPLACE (snimi i zameni) a njen sintaksni oblik je SAVE @ 0 < IME PROGRAMA > 8

Međutim ova olakšica ima jedan neprijatan bag Na disketama koje su skoro pune SAVE REPLACE može da ošteti postojeće programe ili datoteke

Programi se mogu i verifikovati pomoću naredba VERIFY koja se zadaje sa

```
VERIFY <IME PROGRAMA> , 8
```

Za slanje komande disku neophodno je prethodno otvoriti komandni kanal sa

```
OPEN <BROJ DATOTEKE>, 8, 15
```

Komanda se prosleđuje naredbom PRINT#. Broj datoteke je proizvoljan i može da varira od 1 do 127

Za formiranje diskete treba posleti komandu NEW

```
OPEN 1 8, 15
PRINT # 1, "NEW DISKETA-1 00
```

NEW se može skratiti na N kao i svaka druga komanda Proces će biti gotovo kada se ugasi crveno svetlo ili pak počna da treperi u slučaju greške

Ako se formira već korišćena disketa dovoljno je izostaviti identifikaciju diskete — izvršavanje će biti mnogo brže

Za brisanje datoteka i programa koristi se komanda

```
SCRATCH PRINT#1 SCRATCH
IME DATOTEKE>
```

Program izbrisan sa SCRATCH može se povratiti uz pomoć posebnog programa

Pored brisanja moguće je i promeniti ime datoteci i programu ili ih kopirati pod drugčijim imenom komandama

```
RENAME I COPY
PRINT # 1 RENAME NOVO IME =
=staro ime
PRINT # 1, 'COPY <NOVA DATOTEKA>= <STARA DATOTEKA>
```

Uzastopna brisanja i snimanja disketa dovode do stvaranja malih džepova od po nekoliko blokova VALIDATE će reorganizovati njihov raspored na disketi

```
PRINT#1 VALIDATE
```

Komanda INITIALIZE je predviđena da u slučaju poremećaja diska izvrši njegovo ponovno startovanje

Posle zadavanja komandi, poželjno je zatvoriti komandni kanal pomoću CLOSE naredbe

```
CLOSE <BROJ DATOTEKE
```

Pomoću komandnog kanala moguće je i očitati grešku Posle nastajanja greške otkuca se sledeći program

```
1 OPEN15,8,15
2 INPUT#15 A$ B$ C$ D$
3 PRINTA$ B$ C$ D$
```

A sadrži broj greške (popis grešaka) B sadrži opis greške C broj staze na kojoj je došlo do greške a D broj sektora

Bogdan Petrović

Mini podsetnik

Spektrum

Strujama i kanalima po belom svetu

Sa mikrodrajvom I uopšte sa spoljašnjim svetom spektrum komunicira preko kanala i tokova podataka (streams) Tokovi podataka se označavaju sa # n. gde je n broj od 1 do 15 Tokove 1 2 i 3 obično koristi sam bejzik sistem Znak # je deo same naredbe za OPEN # I CLOSE #

U proširenom bejziku postoji sedam tipove kanala

1 tastatura	(k)
2 ekran	(s)
3 ZX štempač	(p)
4 RS232 za tekst	(t)
5 RS232 binarni	(b)
6 mreža	(n)
7 mikrodrajv	(m)

Svaki od navedenih tipova kanala određen je svojim slovom i nije važno da li je otkucano veliko ili malo Mreža i mikrodrajv zahtevaju dodatna indormacija za kompletnu definiciju kanala

Kanal za mrežu zahteva i dodajivanja broja stanice vašem „spektrumu", tako da je sintaksa za njegovu potpunu definiciju „n" x gde je x broj stanice, a kreće se u rasponu 0 do 64

Kanal za mikrodrajv zahteva da navedemo broj sama mikrodrajv jedinice i naziv datoteka, tako da je za potpunu definiciju kanala potrebno pratiti sledeću sintaksu „m"; y. „naziv gde je y broj mikrodrajv jedinice od 1 do 8, a „naziv" je slovni niz od 1 do 10 znakova.

CAT y

Daje spisak svih datoteka na kartidžu u mikrodrajv jedinici y Spisak je sortiran po abecedi i predhodi joj naziv samog kartidža, na kraju je naveden preostali kapacitet kartidža u kilobajtima

CAT # z y

Šalje spisak — katalog kartidža u mikrodrajv jedinici y na tok (stream) označen brojem z.

CLOSE # stream

Raskida vezu bilo kog kanala sa navedenim tokom Ako postoji bilo kakav sadržaj u baferu tada se ti podaci ili šalju (na mrežu) ili snimaju (na mikrodrajv)

ERASE „m", y naziv'

Briše datoteku navedanog naziva sa kartidža u mikrodrajvu y.

FORMAT „m", y „naziv

Priprema za upotrebu prazan kartidž u mikrodrajvu y Ime koja se navodi u „naziv"-u kasnije će se pojavljivati u katalogu

FORMAT n' x

Proglašava dati „spektrum" u okviru mreža jedinicom x.

FORMAT „t" , x
FORMAT „b" , x

Definiše brzinu pranosa (baud rate) za RS232 interface u skladu sa navedenom vrednošću x. (X treba da bude jedna od sledećih standardnih brzina pranosa 50 110, 300 600, 1200, 2400, 4800 9600, 19200)

INKEY $# stream

Hvata iz niza samo jedan znak ako takav postoji na datom toku (stream), inače vraća prazan niz " " ako ni jedan znak ne postoji na navedenom toku

Ova instrukcija ima smisla samo ako je dati tok vezan za mrežu ili RS232 interface

INPUT # stream , promenljiva

Uzima navedanu promenljivu sa navedenog toka (stream) Tok prethodno mora biti otvoren i dodaljen nekom od ulaznih kanala.

LOAD ' opcija kanala

Učitava program podatke ili CODE datoteku sa datog kanala Mogu biti upotrebljeni samo kanali m" n i b Sve opcija koje prihvate sintaksa naredbe LOAD prihvata i naredba LOAD*

MARGE * opcije kanala

Važi sve što je navedeno i za naredbu LOAD*, izuzev što ne briše program ili varijabila koje se nalaze u memoriji osim što pravi mesto za linija novog programa i njegove varijabile

MOYE Izvor TO odredište

Usmerava tok podataka sa izvora na odredišta izvor ili odredišta mogu biti ili kanali ili tokovi Dejstvo ova komanda prestaje tek kada se na izvoru pojavi oznaka za kraj datoteka ili podataka Ovo se može desiti samo ako je izvor ili mreža ili mikrodrajv kanal ili tok (stream) povezan sa mikrodrajv kanalom

Ako su izvor iii odredište kanali, tada se obavlja i njihovo otvaranje za prenos podataka, kao i zatvaranje posle pranosa

OPEN # stream, kanal

Povezuje navedani kanal sa datim tokom (stream) da bi omogućio vezu bejzika sa navedanim kanalom radi obavljanja ulaza i izlaza podataka preko tog kanala Tok mora biti pradhodno zatvoran ili otvoran za kanale „k „s ili , p

PRINT # stream

Šalje navedeni niz elemenata PRINT naredba ( ) na dati tok (stream) Tok mora predhodno biti otvoren i dodaljen nekom izlaznom kanalu Niz u PRINT naredbi ima istu sintaksu kao i ranije a može sadržati još naredbi sa , znakom

SAVE = ' opcija kanala

Snima program, podatke ili CODE datoteku na dati nakal Mogu biti upotrabljani samo kanali b n ili „m'

YERIFY * opcija kanala

Isto kao i kod instrukcija LOAD, osim što se podaci ne učitavaju već samo porede sa podacima u memoriji

Borivoj Perzić

---

odličnim poznavaocima računara za početnika je dovoljno da tri puta razmisli pre nego što obriše programl

Osim komande DELETE vaš DOS verovatno poznaje i naredbe DESTROY ili WIPE Pomoću ovih naredbi može da se briše veća grupa programa uz korišćenja takozvanih džoker znakova Džoker znaci (u stranoj literaturi wild search characters — obično zvezdica ili povisilica) zamenjuju bilo koja slovo ili grupu slova u nekom imenu Naredba DESTROY PR*M će na primer obrisati datoteke čija su imena PROGRAM, PROM PRM PR12340M i slične Slično tome DESTROY A * će obrisati sve programe koji se nalaze u direktorijumu A, dok bi DESTROY 2 * *obrisalo sva programe iz svih direktorijuma drajva 2 Naredbe poput DESTROY su kako im i ima kaže, strahovito destruktivne pa će računar obično zahtevati od korisnika da još jednom razmisli Možda će, na primer biti potrebno da se otkuca ENABLE pre DESTROY a zatim će biti ispisan spisak programa koji će biti obrisani i biti zahteveno da korisnik pritisne Y (od Yes)

Naredbe poput WIPE su daleko zgodnije otkucajmo WIPE * i računar će pokušati da obriše sve programe na disketi Pre svakog brisanja na ekranu će međutim, biti ispisano ime programa i zatraženo da korisnik pritisne Y ili N Ukoliko pritisne Y, program se briše a ukoliko pritisne N — ostaje neizmenjen Na taj način možemo da obrišemo samo one programa koji nam nisu potrebni

Da bi se sprećio nekontrolisano brisenja programa obično je ostavljene mogućnost da se neki od njih „zaključaju Kada je neki program zaključan, nije moguće obrisati ga komandama DELETE DESTROY ili WIPE niti preko njega snimiti drugi program istog imena — zaključani program je nepromenjiv Zaključavanja programa nije vrste njihove zaštite jer postoji naredba za otključavanje programa zaključavanjem jedino privremeno sprečavamo nehotičnu promenu programe Da „zaključamo sva programa obično kucamo nešto poput ACCESS * LOCKED pri čemu je zvezdica džoker znak koji pokazuje da se naredba ACCESS odnosi na sve programe u radnom direktorijumu Zaključavanje programa nas neće spasti od nehotičnog formatiranja disketa

Džoker znaci mogu da se koriste kod mnogih naredbi — ukoliko na primer otkucamo LOAD PR* računar će učitati prvi program sa diskete čije ime počinje sa Pr nema nikakve potrebe da kucamo čitavo ime ako prva dva slova jedinstvano određuju program Kod nekih posebno dobro zamišljenih DOS programa džoker znaci su inteligentni naredba RENAME *COMP *RACUN će preimenovati program 1COMP u program 1RACUN, program 2COMP u 2RACUN a program COMCOMP u COMRACUN!

Dejan Ristanović

Škola sistematskog softvera
Put u središte ROM-a
raspodela memorije

U prvom nastavku naša škola sistemskog softvera smo govorili o organizaciji bejzik interpretatora i operativnog sistema i posvetili posebnu pažnju procesima koji se izvršavaju u trenutku uključenja računara. Rekli smo da operativni sistem ispituje kapacitet priključene RAM memorije i vrši njenu raspodelu. Raspodela memorije je, međutim, daleko složenija nego što smo, govoreći u globalu, u stanju da razumemo. Dovoljan razlog da joj posvetimo posebnu pažnju!

Da bi uopšte bio u stanju da proveri kapacitet priključenog RAM-a, mikroprocesor mora da poseduje minimalan radni memorijski prostor. Za docnije operacije ovaj radni prostor mora da bude daleko veći, pri čemu je njegov kapacitet obično srazmeran mogućnostima računara — jednostavniji računari rezervišu manje RAM-a za rad operativnog sistema, dok će IBM PC utrošiti na njega i dvadesetak kilobajta. Obzirom da veći radni prostor operativnog sistema efektivno smanjuje veličinu programa koji će korisnik razvijati, rekło bi se da treba uložiti mnogo napora u njegovo sabijanje. No, tako ne mora uvek da bude: korišćenje istih memorijskih ćelija za smeštanje različitih podataka nije u duhu struktuiranog programiranja, što nikako nije rezultat nekih besmislenih standarda: ako je memorijska mapa jasno podeljena na celine, korisniku će biti lakše da menja sadržaje sistemskih promenljivih koje mu pomažu da prestrukturira sistem tako da odgovara njegovim potrebama. Ukoliko se neka sistemska promenljiva koristi za pet raznih stvari u različitim fazama rada računara, korisnik neće moći da je menja bez neželjenih posledica!

Privilegije nulte strane

Pri raspodeli radnog prostora i sistemskih promenljivih treba biti vrlo pažljiv i poznavati karakteristike mikroprocesora. Većina modernih mikroprocesora je, naime, usvojila koncepciju starih „Motorolinih" serija koja je zasnovana na takozvanom Zero page adresiranju. O čemu se radi? Pri radu sa podacima treba utrošiti dva ili čak četiri bajta da bi se navela adresa nekog podatka: instrukcija LDA &2000, na primer, zauzima tri bajta od kojih prvi „čuva" kod instrukcije LDA, a preostala dva adresu &2000. S obzirom da se radni prostor operativnog sistema izuzetno često adresira, bilo bi zgodno da se za ovakve operacije troši manje memorije jer se time nezamislivo mnogo štedi na kapacitetu ROM-a. Zato će mnogi mikroprocesori odvojiti jednu privilegovanu stranu memorije (256 bajta) na koju će se odnositi sve instrukcije u skraćenom formatu. Ta privilegovana strana je obično ona koja nosi broj 0 (adrese &00-&FF) pa će, na primer, instrukcija LDA &20 zauzimati samo dva bajta — prvi sadrži kod

instrukcije, a drugi adresu &20. Odakle mikroprocesor može da zna da je &20 adresa na nultoj strani, a ne niži bajt neke „kompletne adrese"? Jednostavno, kod operacije LDA ima u svom sastavu jedan bit koji govori o tome da li je argument smešten na nultoj strani ili nije. Kod mikroprocesora 6502 naredba LDA &2000 će biti kodirana kao AD 00 20, a instrukcija LDA &20 kao A5 20: primetite da &AD možemo da predstavimo kao 10101101 a &A5 kao 10100101.

S obzirom na njenu privilegovanu pozi-

ciju nultu stranu traba dobro iskoristiti — u njene celije ćemo smeštati podatke koji se najčešće čitaju i menjaju. Koji su to podaci? Dobri kandidati za nultu stranu memorije su raznorazni ukazivači: ukoliko formiramo aritmetički stek (mnogo više o njemu docnije) stalno će nam trebati adresa njegovog kraja; ukoliko formiramo stek za instrukcije GOTO i GOSUB, moraćemo da imamo obaveštenje o njegovoj trenutnoj dužini; ako pretendujemo na dobar bejzik, biće nam potrebne tabele imena promenljivih pa i njihove adrese u memoriji. Osim ukazivača, na nultoj strani memorije će se naći radni prostor koji koriste razni moduli operativnog sistema kao pomoć pri adresiranju: neki mikroprocesori omogućavaju daleko jednostavnije indirektno adresiranje kada se indirektne adrese nalaze negde na nultoj strani. Dobro strukturirana nulta strana predstavlja, da to ponovimo još jednom, ključ za racionalno napisan ROM.

Rezerva za programere

Iako je memorijski prostor na nultoj strani tesan, ne smemo sebi da dopustimo luksuz da ga potpuno popunimo: bar dva desetak bajta mora da bude stavljeno na raspolaganje korisniku računara. Kao što mi želimo da sastavimo sistemski softver uz utrošak najmanjeg mogućeg ROM-a, korisnici našeg računara će želeti da pišu programe uz utrošak najmanjeg mogućeg RAM-a, pa će sa zadovoljstvom iskoristiti deo nulte strane koji im je stavljen na raspolaganje. Ukoliko ovaj prostor ne postoji, programer neće imati nikakvog izbora: moraće da koristi neke već upotrebljene memorijske ćelije za rad svog programa, pa će u operativnom sistemu nastati konfuzija i krah od koga će se računar oporaviti jedino posle 'hard reseta' i brisanja kompletne memorije!

Ukoliko želimo da naš računar koristi više ROM-ova koji zauzimaju isti adresni prostor (po koncepciji koja je izložena u prošlim „Računarima"), raspodela memorije na nultoj strani postaje daleko osetljiviji problem. Svaki od ROM-ova sadrži relativno složen program kome će, svakako, biti potrebno mnogo prostora na nultoj strani. Fer rešenje je da se pola nulte strane (&80 bajta) odvoji za operativni sistem a pola za priključene ROM-ove. Obzirom da je bejzik interpretator samo jedan od tih priključenih ROM-ova, operativni sistem ne mora da rezerviše prostor za razne aritmetičke stekove i bejzik promenljive, pa će mu i 128 bajtova verovatno biti dovoljno za normalan rad. U ovom slučaju se obično ne odvaja prostor za korisnikove potrebe već se smatra da će bejzik interpretator i interpretatori drugih programskih jezika odvojiti deo svojih memorijskih ćelija za korisnika. Tekst procesori i slični u ROM-u smešteni uslužni programi mogu da koriste čitav slobodni deo nulte strane s obzirom da neko ko radi sa njim ne može u isto vreme da piše mašinske programe.

Neki mikroprocesori ne podržavaju adresiranje uz korišćenje nulte strane: popularni Z80 je, na primer, koncipiran tako da je ROM na početku memorijske mape pa su od specijalnog adresiranja ostale jedino RST (ReSTart) instrukcije. Da podsetimo, instrukcija RST je jednaka instrukciji CALL osim u jednoj sitnici: CALL, zajedno sa adresom, zauzima tri bajta a RST, opet zajedno sa adresom, samo jedan! Za uzvrat, sa RST se može „skočiti" samo na jednu od osam strogo fiksiranih lokacija u ROM-u, pa ovu naredbu treba čuvati za izuzetno važne i često korišćene potprograme. Pri izboru ovih potprograma treba, ako je ikako moguće, voditi računa i o budućim autorima mašinskih programa: ukoliko očekujemo da će neki potprogram biti veoma često pozivan iz korisničkih programa (kao što je, na primer, „spectrumov" kalkulator) dodelićemo mu neku restart adresu bez obzira na činjenicu da se on ne poziva prečesto iz samoga ROM-a. Ovakva koncepcija će, jasno, biti neostvarljiva ukoliko je kapacitet ROM-a krajnje oskudan ali se takva situacija, s obzirom na cenu EPROM-a, danas javlja relativno retko.

Kuda sa stekom?

Sledeća zona koju treba izdvojiti je mašinski stek. Neki mikroprocesori, poput već pomenutog 6502, za stek rezervišu fiksan memorijski prostor, obično stranu 1. Stek na taj način može da ima najviše 256 bajta što je, zavisno od primene, manje ili više ozbiljno ograničenje. Smeštanjem steka na fiksnu stranu tvorci mikroprocesora štede jedan registar (kod Z80 stek može da se nađe u bilo kojem području memorije, pa je za njega rezervisan ***šesnaestobitni*** registar SP; 6502 za stek rezerviše stranu 1, pa je za pokazivač steka dovoljan ***osmobitni*** registar S), što sa aspekta korisnika nije vredno pažnje. Za programera je, međutim, zanimljivo što fiksiranje steka u neverovatnoj meri smanjuje opasnost od kraha njegovih programa: ukoliko se u nekoj petlji nađe neka PUSH naredba viška, Z80 će u trenu popuniti stek, a zatim „izbombardovati" i uništiti sve što se nalazi u memoriji. Nasuprot tome, 6502 će popunjavati stek počevši od lokacije &1FF i, bajt po bajt, stići do lokacije &100. Posle sledećeg dekrementovanja S registar će dobiti vrednost &FF pa će se ponovo popunjavati memorijska ćelija &1FF i tako u krug, sve dok korisnik ne iskoristi taster

povezao sa NM1 nožicom mikroprocesora. Program u memoriji će, posle toga, ostati nedirnut.

Moderni šesnaestobitni mikroprocesori, kao što je Motorola 68000 i National Semiconductors 32016, mogu da smeštaju stek bilo gde u memorijskoj mapi, što je i neophodno kada se uzme u obzir da njihova memorijska mapa obuhvata 16 megabajta lokacija od kojih će, u većini primena, relativno mali procenat biti fizički popunjen RAM-om. Problem „bombardovanja" programa se rešava hardverskim maskama: u toku definisanja radnih uslova mikroprocesora korisnik (ili program u ROM-u umesto njega) proglašava komadić RAM-a ispred (kod većine procesora stek raste prema nižim adresama) steka zabranjenim za upis. Kada se god stek prepuni i mikroprocesor pokuša da upiše nešto u ovo područje, biće generisan takozvani softverski interapt a zatim izvršena odgovarajuća servisna rutina iz ROM-a.

Bilo kako bilo, lokacija steka je tesno povezana sa osobinama mikroprocesora. Određivanje maksimalne moguće veličine steka je, međutim, isključiv problem autora ROM-a i to problem kome treba posvetiti mnogo pažnje. Stek se koristi za mnogo što-šta u ROM-u, pa njegova veličina u mnogome zavisi od organizacija operativnog sistema. Iako ćete u listingu ROM-a nekog računara naići na stotine PUSH i PULL instrukcija, dubina steka koja se na ovaj način iscrpljuje je relativno mala — vrhunac vaših potreba je čuvanje svih registara mikroprocesora na steku, što kod osmobitnih mikroprocesora ne zauzima više od petnaestak bajta. Druga upotreba steka su potprogrami: svaka mašinska CALL instrukcija smešta dva bajta na stek. Stek će se, jasno, dalje puniti ukoliko potprogram pozove sledeći potprogram. Ako ste pristalica strukturiranog programiranja, CALL će biti čest gost u programu koji pišete, pa ćete za stek morati da izdvojite još petnaestak bajtova (možda ćete pomisliti da se neće događati da istovremeno pozovete nekoliko potprograma i da čuvate sve registre, ali je ovakva tvrdnja diskutabilna — moguće je da svaki nivo potprograma poželi da sačuva sve registre!). Obzirom da pri pisanju sistemskih programa ne treba mnogo prepuštati slučaju i da treba biti tolerantan prema budućim potrebama korisnika, reklo bi se da je stotinak (ili 150) bajtova sasvim dovoljan prostor za stek. Postoji, međutim, jedan faktor koji kvari računicu koju smo izveli: interapti.

Gužva na steku

Interapt, kao što mu ime govori, prekida neki posao koji docnije mora da bude nastavljen. Da bi to bilo moguće, rutina koja ga obrađuje mora da sačuva stanja svih registara mikroprocesora koje ima nameru da menja i stanje svih flegova. Reč je, dakle, o desetak bajtova koje bismo mogli da upišemo u neku fiksnu memorijsku zonu ali koje uvek smeštamo na stek. Zašto? Ukoliko je kompletno funkcionisanje našeg računara zasnovano na korišćenju prekida (a videli smo da je to koncepcija kako velikih sistema tako i modernih kućnih računara), vrlo je neoprezno zabranjivati interapt u iole dužem vremenskom intervalu. Po prelasku na rutinu za obradu prekida, dalji interapti su automatski onemogućeni. Zamislimo da smo smestili registre u neke fiksne memorijske lokacije a zatim izvršili instrukciju poput EI (Enable Interrupt). Pretpostavimo da uređaj koji je izazvao interapt koji upravo obrađujemo zatraži novi prekid. Jasno je da će novi sadržaji registara zauzeti mesto ranije sačuvanih i da neće postojati nikakav trag o tome da je posao koji se izvršavao pre prvog interapta uopšte postojao. Posmatrajmo, kao suprotnost, situaciju u kojoj se registri (računajući i statusni registar koji obuhvata sve flegove) čuvaju na steku. Po njihovom smeštanju na stek omogućen je, kao i u prethodnom primeru, interapt. Ako novi prekid nastupi pre nego što je tekući obrađen, novi sadržaji registara će biti ponovo bačeni na stek bez gubitka prethodnih. Nema nikakve prepreka da dozvolimo nastupanje daljih prekida. Čim računar bude imao malo mira, završiće obradu poslednjeg prekida i sa steka pokupiti sadržaje registara koji su bili aktuelni kada je pretposlednji prekid prekinut. Prekid po prekid mikroprocesor će obraditi sve „pozadinske poslove" i preći na dalje izvršavanje glavnog programa.

Znajući da se po nastupanju interapta registri smeštaju na stek, neki mikroprocesori (npr. Motorola 6809) će ovu operaciju izvršiti automatski (čitaj hardverski) što štedi prostor u ROM-u (neznatan dobitak) i ne sasvim beznačajno ubrzava obradu prekida. Po završetku obrade prekida treba mikroprocesoru staviti do znanja da obnovi sadržaje registara za šta koristimo instrukcije poput RTI (ReTurn from Interrupt). Neki drugi mikroprocesori (npr. 6502) će na stek smestiti samo sadržaj statusnog registra, dok ćemo sami morati da čuvamo sadržaj akumulatora i indeks registara ukoliko nameravamo da koristimo neke od njih (u obilju registara koje 6502 ima prilično je neverovatno da ćemo moći da izbegnemo korišćenje makar jednog od njih!). Iz čitave ove priče vidimo da nastupanje prekida teži da velikom brzinom puni stek i to, da stvar bude posebno neprijatna, na nepredvidljiv način.

Nepredvidljivi događaji stvaraju posebne probleme pri dizajniranju ROM-a nekog računara. Sve naše PUSH i PULL instrukcije su prebrojive baš kao i CALL i RET naredbe: kada bi nas neko naterao, mogli bismo da simuliramo razne sekvence i egzaktno utvrdimo potrebnu veličinu steka. Ne možemo, međutim, da predvidimo koliko će brzo korisnik kucati i koliko će, samim tim, biti česti interapti sa tastature. Poseban problem nastaje pri korišćenju nemaskiranih prekida koje mikroprocesor ne može da izbegne instrukcijama poput DI (Disable Interrupt). Komunikacije sa brzim periferijskim jedinicama kao što su flopi i masivni disk i (posebno) računarska mreža je za mikroprocesor vanredno stanje u kome maskirani i nemaskirani interapti nastupaju u nepredvidljivim situacijama i sa nepredvidljivom frekvencijom, pa treba predvideti stek dovoljno veliki da se ni po koju cenu ne prepuni. Ako se stek prepuni za vreme obrade prekida, čak i Motorola 68000 ima dobru šansu da krahira sistem obzirom da će prepunjavanja steka izazivati softverska interapta koji neće biti pravilno obrađivani. Zbog svega toga, za mašine koje počivaju na interaptima stek od 256 bajta predstavlja sigurnosnu granicu pri čemu ni daleko veći stek (npr. 1 K) neće nikome smetati ukoliko nismo kritični sa RAM-om.

Proglasivši nultu stranu memorije za radnu zonu i odredivši prostor za stek rešili smo egzistencijalne potrebe mikroprocesora i možemo da počnemo sa raspodelom memorije za potrebe operativnog sistema. Potrebno je, pre svega, da se pobrinemo za sistemske promenljive, linkove i vektore.

Sistemske promenljive

Nije lako definisati promenljive operativnog sistema tako da se u definiciju uklope operativni sistemi raznih kućnih računara. Posebno je teško odvojiti promenljive operativnog sistema od sistemskih promenljivih koje su ekskluzivno vlasništvo bejzik interpretatora. Bitno je, međutim, shvatiti da se pojam sistemske promenljive bitno razlikuje od pojma radnog prostora: radni prostor se koristi za privremeno odlaganje nekih podataka koji će tren docnije biti ponovo pozvani, dok sistemske promenljive čuvaju neke podatke koji se ne menjaju ili se vrlo retko menjaju u toku rada računara.

Postoje, u osnovi, dva razloga za uvođenje sistemskih promenljivih. Neke od njih čuvaju informacije koje je operativni sistem u nekom trenutku generisao uz utrošak značajnog procesorskog vremena i koje će docnije koristiti. Dobar primer ovakve sistemske promenljive je čuveni RAMTOP, memorijska reč u kojoj se čuva adresa poslednjeg memorijskog bajta. Već smo rekli da mikroprocesor po uključivanju računara proverava kapacitet priključenog RAM-a i o njemu obaveštava korisnika. Osim obaveštavanja korisnika, adresa zadnje raspoložive lokacija (ili prve neraspoložive) će biti upisana u RAMTOP. Kada, docnije, bejzik interpretator bude želeo da dimenzioniše neki niz, neće biti neophodno da se ponovo pretražuje memorija — operativni sistem će jednostavno naći razliku sadržaja sistemske promenljive RAMTOP i sistemske promenljive koja čuva podatak o zadnjoj bejzikom zauzetoj memorijskoj ćeliji i, ukoliko je tražena dimenzija veća, prijaviti grešku.

Drugi tip sistemskih promenljivih omogućava korisniku da utiče na rad operativnog sistema. Računar, na primer, može da ima sistemsku promenljivu ESCEFC u koju je upisan broj 0 ili 255. Ukoliko je upisan broj 0 taster Escape nema nikakvog dejstva, dok za bilo koju drugu vrednost pritisak na Escape prekida izvršavanje programa. Jasno je da bi kompjuter sasvim lepo funkcionisao i da nema ove promenljive — Escape bi stalno prekidao program. Uvođenje ESCEFC je, međutim, učinilo računar fleksibilnijim utoliko što je korisniku omogućeno da piše programe koji neće moći da budu prekinuti nehotičnim pritiskom na jedan taster uz eventualni gubitak unesenih podataka.

Dok je asortiman i broj sistemskih promenljivih prvog tipa ograničen, sistemskih promenljivih drugog tipa može da bude neverovatno mnogo. Dobar konstruktor ROM-a treba da se potrudi da predvidi što više želja korisnika i uvede sistemske promenljive koje će ih omogućiti (ukoliko, jasno, prostor u ROM-u ili RAM-u nije stešnjen). Ako u nekoj fazi projektovanja sistemskog softvera osetite dilemu da li da to uradim ovako ili onako (a takve dileme ćete osećati gotovo u svakom trenutku rada), nećete pogrešiti ako uvedete jednu novu sistemsku promenljivu: 90% korisnika je neće primetiti ali će preostalih 10% osetiti neverovatno poštovanje prema svo

me računaru kada je iskoriste i tako reše neki softverski ili, još bolje, hardverski problem. Ono što razlikuje dobro projektovan računar iz srednje ili više klase od lošeg nisu samo memorija i grafička rezolucija, već i fleksibilnost, odnosno prilagođavanje karakteristika operativnog sistema specifičnim potrebama korisnika.

Logička imena

Problem pristupa sistemskim promenljivima je evidentan kod svih kućnih računara. Jasno je da će svaka od njih imati svoje ime (npr. RAMTOP, OSHWM ili ESCEFC) i memorijsku adresu u koju je smeštena. Imena, adrese i funkcije sistemskih promenljivih će biti objavljena u okviru Uputstva za upotrebu pa će korisnik moći da ih čita naredbom PEEK i da menja njihov sadržaj naredbom POKE. Ovakvo pristupanje sistemskim promenljivima neće, naravno, ni malo doprineti boljoj čitljivosti programa. Koliko ste puta pokušali da vašem računaru prilagodite neki program pisan za ZX81 i zastali kada ste videli nešto poput POKE 16416,3? Verujete da ova naredba ne radi ništa od posebno opšteg značaja (ona, u stvari, povećava broj linija koje korisnik može da koristi u toku kucanja podataka posle INPUT-a) pa je izostavljate. Program po prvom startovanju, ne radi kako da znate da li je to posledica neke greške ili izostavljanja naredbe POKE?

Bilo bi idealno da se u okviru operativnog sistema definišu logička imena svih sistemskih promenljivih, pa bi autor programa umesto POKE 16416,3 koristio DFSZ=3. Takvo bi rešenje, na žalost, zauzelo doste prostora u ROM-u (duplo više nego što mislite: svako od imena sistemskih promenljivih mora da figuriše u dve tabele, jednom za slučaj da se nalazi sa leve a drugi put za slučaj da se nalazi sa desne strane znaka jednakosti). Druga mogućnost je da se nekim sistemskim promenljivima dodele logička imena i da se kreira neka opšta naredba koja omogućava pristup ostalima, tako da taj pristup izgleda više strukturirano od naredbe POKE. Kod BBC i Electrona su, na primer, uvedene sistemske promenljive PAGE, TOP, HIMEM, LOMEM i par drugih kojima su dodeljena logička imena, a zatim je kreirana naredba *FX koja prosleđuje podatke operativnom sistemu kako bi ovi bili upisani u neku sistemsku promenljivu. Tako je, na primer, *FX 214,3 ekvivalentno sa POKE &266, 10; ova naredba menja sadržaj sistemske promenljive u koju je smeštena dužina tona koji se čuje kada pritisnete CTRL G. Iako ovakvo žongliranje liči na jednostavno preimenovanje naredbe POKE i potvrđivanje onog poznatog programerskog vica o „struktuiranom đubretu”, Acornovi konstruktori su imali dobrih razloga za njega: naredba *FX je omogućila kompatibilnost softvera sa 6502 dodatnim procesorom na način u koji se ovde nećemo upuštati.

Već smo rekli da sistemske promenljive mogu odlično da posluže za promenu nekih procedura operativnog sistema; za ove promene se, međutim, mnogo više koriste linkovi i vektori kojima posvećujemo sledeća poglavlja.

Dejan Ristanović

Spektrum interapti u bejziku

Rešenje za koje smo se mi opredelili, veoma je slično rešenju Ričarda Tejlora, objavljenom u časopisu „Your Computer” a omogućuje šest novih naredbi: ON ERROR, ON BREAK, AFTER, EVERY, DISABLE i ENABLE.

Neke od ovih naredbi se mogu kombinovati sa standardnim naredbama CONTINUE, STOP, GO SUB i GO TO. Mi ćemo posebno govoriti o svakoj od ovih naredbi, ali pre svega treba da se posvetimo samom programu.

To je, u stvari, niz mašinskih rutina ukupne dužine 1220 bajtova, sa početkom na adresi 64059. Glavni deo predstavlja bejzik interpretator, praktično prepisan iz ROM-a i dopunjen novim naredbama, a jedna posebna rutina (65161) izvršava se pri svakom mašinskom interaptu (procesor je postavljen u interapt mod 2). Grafički simboli u vrhu memorije su sačuvani, a RAMTOP je spušten na 64058.

Formiranje mašinskog koda povereno je bejzik programu čiju listu dajemo. Treba je pažljivo uneti u računar i onda izvršiti RUN. Kroz otprilike jedan minut posle startovanja pojaviće se poruka „Start tape then press any key”, pod uslovom da ni u jednoj DATA liniji nije otkrivena greška. Posle snimanja program će od nas očekivati da kasetu premotamo radi verifikacije. Ako sve bude u redu, kasnije ćemo učitavati program sa

CLEAR 64058: LOAD "" CODE

Interapti

Postoje tri vrste interapta koji se ovde mogu kontrolisati. To su:

1. Greška u interpretaciji bejzika
2. BREAK taster
3. Vremenski prekidi

U međuvremenu između interpretacije dve bejzik naredbe, tačnije *neposredno pred izvršenjem* svake naredbe, računar ispituje da li je možda došlo do nekog od navedenih prekida, tj.

1. Da li je u prethodnoj naredbi bilo grešaka
2. Da li je upravo pritisnut taster BREAK
3. Da li je istekao neki zadati vremenski period

Ako se ništa od svega toga nije desilo, prelazi se na izvršenje predstojeće naredbe. A ako je do interapta došlo, program se obustavlja i preduzimaju se odgovarajuće mere, naznačene naredbama ON ERROR, ON BREAK itd. Recimo, interapt se prosto može ignorisati, i odmah nastaviti izvršenje programa, ili se program zaista može prekinuti sa uobičajenim raportom. A moguće je u interaptu izvršiti neki potprogram na potpuno isti način kao da je tu umetnuta GO SUB naredba. Po povratku iz takve rutine, nastavak se vrši od naredbe koja je i inače bila na redu da se interpretira. I konačno, umesto GO SUB, akcija može se obaviti i GO TO prelaz, čime se bespovratno prelazi na neki drugi deo programa i odatle nastavlja njegovo izvršavanje.

```
10 REM +-----------------------+
15 REM |    MULTITASKING       |
20 REM |   BASIC EXTENSION     |
40 REM +-----------------------+
50 REM
60 CLEAR 64058
70 LET a=64059
80 FOR n=0 TO 19: PRINT n+1
90 READ k,a$: LET s=LEN a$
100 FOR t=1 TO s-1 STEP 2
110 LET h=CODE a$(t)-48
120 LET l=CODE a$(t+1)-40
130 IF h>9 THEN LET h=h-39
140 IF l>9 THEN LET l=l-39
150 LET b=16*h+l
160 POKE a,b
170 LET s=s+b
180 LET a=a+1
190 NEXT t
200 IF s<>k THEN PRINT "ERROR
in line ";1000+10*n: STOP
210 BEEP 0.2,24: CLS : NEXT n
220 SAVE "multi-task"CODE 64059
,1220
230 PRINT "VERIFY": VERIFY ""CO
DE 64059,1220
1000 DATA 0353,"f32ab25c363e2bf9
2127fce5ed733d5c2101ff1102ff0137
0036002233ffedb02100ff223bff223d
ff2240ff2242ff2109fe22fffe3efeed
47ed5efbc3e4fbe7"
1010 DATA 7676,"cdbf16fd340ddf06
00fe0dca11fbfe3a28ed3a3a5c3c2858
fe09ca04fc3a3fff2a3bff4404ca04fc
04ca63fb0100ffed433bff22425cfd36
0a00fa3600ff17a2"
1020 DATA 8438,"e4fbfd660de333ed
4b455cc5ed4b7d5cc5ed4b845cc5ed4b
885cc5ed4b575cc50100ffc5e5ed733d
5c21e4fbe5c3021fcd541f381d3a44ff
2a40fffd36001401"
1030 DATA 7690,"00feed4340ff4404
ca04fc04ca63fbc3aefa0608110700dd
2a03ffad7e02cb47203cc04f2839ddcb
028ecb572831cb5f2004ddcb0296cb67
c204fcdd6e05dd66"
1040 DATA 10622,"06cd46fbdd2239f
fc3aefadd19e5dde5e1c50139ffed42c
1e1d8dd2101ffc9cd46fb10b7dd2239f
f21e4fbe3af2249ff4fe7fd3600ff79f
e^eca61fcfe&ca5c
1050 DATA 7751,"fcfefac2441oc1cd
321c2a455c226e5c3a475c32705cdffe
```

Iako računari nisu u stanju da istovremeno obavljaju dva posla, ipak je moguće postići efekat multiprogramskog rada, korišćenjem tehnika interapta (prekida). Međutim, kontrola interapta se može vršiti jedino iz mašinskog jezika, tako da je korisnicima bejzika na taj način uskraćeno jedno široko polje mogućnosti. Sve što se od interapta može videti na „spektrumu", jesu uobičajeni prekidi rada prilikom neke greška ili pri pritisku tastera BREAK. Čak nije ostavljena ni mogućnost da se ovakvi prekidi programski analiziraju i r...

Postoje načini da se o... teškoće potpuno prevaziđu. Mašinska rutina koju ovde objavljujemo proširuje „spektrumov" bejzik sa n... novih naredbi za kontrolu interapta.

Kontrola grešaka

Da li je nastuplo interapt ili ne proverava se upravo onim redom koji smo naveli. Prvo se ispituje sadržaj sistemske varijable ERR_NR čime se testiraju eventualne greške nastale pri interpretaciji prethodne bejzik naredba. Naredba ON ERROR omogućuje kontrolu ovakvih prekida. Na njenom primeru ćemo ujedno pokazati kako se koriste i sve ostale nove naredbe.

Računar će uopšte razmatrati interapte i prepoznavati nove naredba samo ako je prethodno izvršeno *RANDOMIZE USR 64059* čime se procesor postavlja u interapt mod 2 a interpretacija bejzika pranosi u RAM. Međutim nema nikakvog smisla uraditi to neposredno iz editora u obliku direktne naredbe jer će se odmah po izvršenju te linije i povratku radi izdavanja reporta procesor vratiti u mod 1 a kontrola preneti nazad u ROM. Dobićemo report „0 OK" i sve će biti kao da ništa nismo ni radili.

Umesto toga startovanje mašinske rutine treba vršiti u okviru bajzik programa. Na primer, na samom početku

```
10 RANDOMIZE USR 64059
20 PRINT a
30 STOP
```

Izvršenje ovog programa (sa RUN) daće sasvim očekivan rezultat „2 variable not found", pošto je računar neposredno pred izvršenje naredba STOP video da je u prethodnoj naredbi (PRINT a) bilo problema, a kako nigde pre toga nismo naznačili *šta* želimo da se u takvim situacijama preduzme, doći će do standardnog prekida.

Ubacićemo zato na liniji 15 naredbu kojom zahtevamo ignorisanje bilo kakve greške u interpretaciji programa. Želimo dakle da računar izvrši naredbu STOP bez obzira što je pre toga bilo problema sa PRINT a

```
15 REM ON EROR  CONTINUE
```

Naredba ON ERROR, a isto važi i za sve ostale, ukucava se slovo po slovo, u okviru *REM* linije. Sasvim je svejedno da li se koriste mala ili velika slova a i razmak između ON i ERROR nije obavezan. Problema neće biti čak i ako se razmaci ubace potpuno bez reda ili se na nekim mestima koriste komandni simboli (CHR$ 16 — CHR$ 23). Međutim, prvi važeći karakter iza ON ERROR mora biti (CHR$ 58). Što se tiče naredbe CONTINUE, koje iza toga sledi to je standardna spektrumova naredba i kao takvu je treba i uneti (kursor će ionako automatski preći u K, čim se otkucaju dve tačke).

Naravno u fazi kucanja programe, pod kontrolom ROM-a može se iza REM naredbe uneti bilo šta. Tek kada računar bude pokušao da to interpretira greške će biti otkrivene i normalno prijavljene recimo sa „C Nonsense in BASIC".

Prisustvo karaktere „:" ne treba da zavara. Ne radi se tu o dve odvojene naredbe već o jednoj jedinoj. Iza REM naredbe *nikada* se ne može dodati još nešto a da to bude protumačeno kao sledeća naredba u istoj liniji. Međutim razume se linija ne mora početi sa REM. Sasvim bi bilo isto i da smo umesto linije 15 dopunili liniju 10

```
10 RANDOMIZE USR 64059  REM ON ERROR  CONTINUE
```

A može se koristiti i IF naredbe kao recimo

```
100 IF u$="y" THEN REM ON ERROR CONTINUE
```

Kako god da se naredba ON ERROR CONTINUE izvrši rezultat će biti isti računar se tako ubedi da ignoriše greške. Međutim to jedino neće važiti ako je greška otkrivena u poslednjoj naredbi programe neposredno pred povratak u editor. Recimo, ako se iz našeg primera ukloni linija *30 STOP* opet ćemo imati raport „2 Variable not found" bez obzira na ON ERROR naredbu. To je zato što se interapti *uopšte ne proveravaju* ako ne predstoji više nijedna bejzik naredba za izvršenje.

Ipak bilo da je greška bila u poslednjoj naredbi ili ne i bilo da smo zahtevali ignorisanje grešaka ili ne desiće se sledeće stvari

1 Programski kursor se automatski dovodi na liniju sa greškom (to je veoma korisno jer se tako sumnjiva linije odmah može uzeti pomoću naredbe EDIT bez dosadne procedure sa naredbom LIST)

2 Linijski broj linije sa greškom smešta

```
cbc28a1cef0238ebcde934d27afa2a55
5c3ec0a6205bfe01ce0056235eed5345
5c235e2356eb1923"
1060 DATA 7555,"22555ceb225d5c57
1e00fd360aff15fd720dca7afa14cd8b
19c2ec1bdffe0d28c5fe3aca7afac38a
1c2a455c225e5c3a475c32705cfdcb0a
7e20e12a425ccd6e"
1070 DATA 6713,"197ee6c03a445c26
a5f32ab25c363e2bf92b2b223d5c2a6e
5c22455c3a705c32475c3e3fed47ed56
fbc3031  2a49ff7ee6effeea28092b
110002cd8b191807"
1080 DATA 7746,"2a555c2b225d5c21
27fce53a3a5cfe082897S245ff2a455c
2246ff22495c3a475c3246ff1883c1e1
o17a3cca361fc3261fc1dffe2acaa1fb
fe3a2046e7fefec2"
1090 DATA 8789,"8a1ce7fe0dc28a1c
e1o17a3c2605o5e5c3e4fbc1ed435?5c
c1eo43085cc1ed43645cc1ed437d5cd1
3be3eo733d5ced53425cfd740a2a42ff
2240ff2a3off223b"
1102 DATA 8566,"ffc3e4fb11c7fee5
225d5c1a3c28183dca8a1c46cbe8o608
13e72828ee1a133c20fb1313e118e0e1
eb235e2356ebe9113fffcd3ffeed433b
ffeo433dffc3a1fb"
1110 DATA 8065,"1144ffcd3ffeeo43
40ffed4342ffc3a1fb2a0b5c2323cdb4
33cd941efe0bd2f924fe08300ccd30fe
f3dd4e00dd4601fbc92005ed4b46ffc9
0600fe0920053a40"
1120 DATA 9841,"ff4fc93a45f^c631
4ffe3ad8c6074fc9f3cdcefoddcb029e
fee2200ce7fe0dc28a1cddcb02e61825
fee32616feecc28a1cddcb02be180df3
cdcefoodcb02defe"
1130 DATA 11203,"edc28a1ccd67fed
o7125dd7006ddcb028eddcb02d6fbc3a
1fbf3dffe0d280bcdeafdddcb02c6fbc
3a1fbcdf1fdcbc61910fbfbc3e4fbf3d
ffe0d280ocdeafddd"
1140 DATA 8812, cb0266fbc3a1fbcd
f1fdcb861910fbfbc3e4fbcd0ffeco99
1edd7100dd7001dd7103dd7004ddcb02
feodcb02a6e7c9eb2a555c2o18340608
2103ff112720c9df"
1150 DATA 9521,"ebed4b555ce7ed42
d28a1cdffe2cc8fe3a20f2c9cofafdcd
7cfedffe3a3e002814e7cdfafofe3ac2
8a1ccd7cfecd941efe08d2f9244f8787
87914f0600dd2101"
1160 DATA 9280,"ffdd09c9dffe3ac2
8a1ce7eb36fffeed261a34feec28154f
e7fe0cc28a1c790100fefee8c804fee2
c28a1cc9e7eb2a555c2bcd7cfecd991e
210f27ed42daf924"
1170 DATA 7966,"c9a7ed52444dcob2
2a351dc3de35fff3dde5e5d5c5f50606
dd2101ff110700dd6e00dd66012bdd75
00do74017co52010ddcb02cedd6e03dd
6604oo7502do7401"
1180 DATA 9672,"dd1910dbf1c1d1e1
ddeifbc96f6e6572726f72ffeafc6f6e
527265616bfffofc6166746572ff4bfd
6576657273ff72fo64697361626c65ff
34fd656e61626c65'
1190 DATA 693, ffb1fd00"
```

se na adresu 65350 (dva bajta), a broj naredbe na 65352 (jedan bajt)

3 Kodirana oznaka greške smešta se na 65349

Na primar, u našem programu će se programski kursor prabacitı na linıju 20 bez obzira gde se pre toga nalazio PRINT PEEK 65350+256 PEEK 65351 daće linijski broj 20 PRINT PEEK 65352 daće broj naredbe 1, a PRINT PEEK 65349 daće redni broj greške u tabeli raporta, umanjan za jedinicu

Postoji i jednostavniji način da sa ovi podaci prikupe Jednostavno treba definisati funkciju

```
5 DEF FN e(n)=USR 64780
```

Vrednosti funkcija su sledeće

FN e(8)=linijski broj naredbe se greškom
FN a(9)=broj naredba sa greškom
FN e(10)=ASCII kod koji odgovara raportu

Naravno sasvim je nevažno kojim slovom se funkcija označava Mi smo koristili „a" da bi nas asociralo na „error

Naredba ON ERROR CONTINUE nije svakako naročito korisna Veoma retko smo u situaciji da nas baš na interesuja do kakve je greške u programu došio ipak dajemo primar koji tu naredbu uspešno koristi za crtanje grafika nepoznata funkcija Svaka tačka koja pada van akrana se i na uzima u obzir

```
10 RANDOMIZE USR 64059
20 REM ON ERROR  CONTINUE
30 FOR n=o TO 255
40 PLOT n, 120+80*SIN (n*PI/128)
50 NEXT n
```

Druga naredba ON ERROR STOP, vratiće računar u uobičejani režim rada kada će svaka greška izazvati prakid programa sa raportom Na primar

```
10 RANDOMIZE USR 64059
20 REM ON ERROR  CONTINUE
30 PRINT a
40 REM ON ERROR  STOP
50 PRINT a
60 STOP
```

U ovom programu semo će linija 30 PRINT a biti ignorisana dok se *50 PRINT a* neća tolerisati

Ako nigde u programu ne koristimo ON ERROR naredbu, podrazumeva sa ON ERROR STOP

Dalako više mogućnosti od prathodna dve pruža naredba ON ERROR GO TO kao racimo u primaru

```
10 DEF FN e(n)=USR 64780
20 RANDOMIZE USR 64059
30 REM ON ERROR  GO TO 100
40 INPUT a
50 STOP
1000 REM ON ERROR  GO TO 1000
1010 GO TO FN e(8)
```

Ovaj program se nikako ne moža zaustaviti unošenjam STOP u INPUT liniju 40 To je zato što sa raport „H STOP in INPUT tratira kao greška i izaziva skok na liniju 1000

Ono što se iz semog programa na vidi, a što traba znati jeste da se naposredno pra skoka izazovnog graškom automatski obevija ON ERROR STOP tako da bi prva sledeća greška dovela do konačnog prekida Zato na liniji 1000 još jednom stoji ON ERROR naredbe, da bi *se* obnovilo prethodno stanje

Naredbe GO TO FN a(8) na kraju programa izazvača ponovo skok na liniju 40 I sve će se to ponavljati dok se u verijabiu a ne unese korektna brojna vrednost

Ostaje nam još da nešto kažemo o poslednjoj ON ERROR naredbi a to je ON ERROR GO SUB Kao što i traba očekivati ona dovodi do pozivanja odgovarajuće „Interapt rutine" (potprograma), prilikom svake greške Sledeći program formira slučajne koordinate x i y a zatim crta odgovarajuću tačku na akranu Ako je to namoguće („B Integer out of range") izvršiće se potprogram 9000, koji semo štampa poruku o grešci a onda čeka unošenje bilo kog tastera (PAUSE o) da bi izbrisao akran i vretio sa ponovo u prekinut program

```
10 DEF FN e(n)=USR 64780
20 RANDOMIZE USR 64059
30 REM ON ERROR  GO SUB 9000
40 LET n=1
50 PRINT AT 21, 25 n
60 LET x=RND*300
70 LET y=RND*200
80 PLOT x,y
90 LET n=n=n+1  GO TO 50
9000 PRINT „REPORT    CHR$ FN e(10)
";FN a(8)       FN a (9)  PAUSE O CLS
9010 REM  RETURN
```

Naredba REM RETURN koristi se ovde za povratak iz interapta Kada bi stajalo samo RETURN imali bismo „7 RETURN without GO SUB jer zapravo nigda i nismo pozvali nikakav potprogram (skok je usledio zbog greške na liniji 80)

Pra samog skoka baš kao i u slučeju GO TO naredba automatski sa obavije ON ERROR STOP To znači da bi svaka greška unutar interapt rutine izazvala prekid sa raportom Ali zato naredba REM RETURN *obnavlja* prathodno stanje, bez potrabe da mi intarvenišeno Jedino u slučaju da smo u okviru potprograma izmenili ON ERROR stanje recimo se ON ERROR GO TO 7000 naredba REM RETURN bi zadržala *to* stanje a ono pre interapta bi bilo izgubljano

Pri pozivu interapt rutine računar normalno koristi GO SUB stek za smeštanje linijskog broja i broja naredbe na koju će se obaviti povratak. Medutim, pored toga u stak se smeštaju i vrednosti sistemskih varijabli COORDS, DF_CC S_POSN i DATADD, sto znači da sa za vrame interapta čuvaju vrednosti PLOT i PRINT pozicije, kao i adrase u DATA listi, koju koristi naredbe READ Po povratku iz potprograma te vrednosti se vraćaju na svoja mesta, tako da se naredbe PRINT DRAW i READ mogu koristiti nezavisno u glavnom programu i u interapt rutini

Dodatno koršćenje GO SUB staka semo po sebi isključuje mogućnost povratka pomoću obične RETURN naredba Računar prepoznaje podatke u staku i neće dopustiti korišćenja RETURN ako se radi o interaptu S druga strane ako naida na REM RETURN a u staku nema podataka za povratak iz interapta već se tamo racimo nalaze samo linijski broj i broj naredbe spremni za običnu naredbu RETURN ništa

sa neće ni dogoditi Na postoji nikakva opsanost da doda do zabune

Kontrola BREAK tastera

Naredba ON BREAK ima potpuno istu sintaksu kao i ON ERROR samo što se odnosi na prakida izazvana pritiskom na BREAK Tako su moguća kombinacija

```
ON BREAK  CONTINUE
ON BREAK  STOP
ON BREAK  GO SUB
ON BREAK  GO TO
```

Prva od ova četiri naredba će izazvati ignorisanja tastera BREAK (što je jedino korisno za one koji vole da zaštićuju svoja programe), druga će vratiti mogućnost prekida programa, a preostale dve će usloviti skok na naznačenu rutinu Za razliku od naredbe ON ERROR ovde će se naposredno pre skoka izvršiti *ON BREAK CONTINUE* što znači da će nadalje BREK biti ignorisen Međutim, ako je skok usledio zbog ON BREAK GO SUB, stanje će biti sačuvano i vraćeno prilikom nastavka programa, tj prilikom izvršenja REM RETURN Izuzev ako se u toku potprograma to stanje na izmani u kom slučaju sa ono i zadržava (potpuno isto kao i kod ON ERROR)

Ako nigda u programu nije korišćena ON BREAK naredba podrazumeva se ON BREAK STOP

U jednostavnom primaru koji dajamo, program se nikako na može zaustaviti sve dok ne pritisnemo taster „a" Tek tada se izvršava ON BREAK GO TO 1000, čime je omogućen prakid

```
  10 RANDOMIZE USR 64059
  20 REM ON BREAK  CONTINUE
  30 IF  INKEY$=„A"  THEN REM ON
BREAK  TO TO 1000
  40 GO TO 30
1000 PRINT  „braek
```

Treba imati u vidu da naredba ON BREAK kontroliše *samo* prakide programa između dve naredbe, tj one prakide koji bi inače izazvali raport „L BREAK into program" To na važi ako se BREAK pritisne u toku izvršavanja naredbi SAVE, LOAD itd , ili kao odgovor na pitanje scroll? (za vrame naredbi PRINT LIST itd) Ovakvi slučajevi inače izazivaju raport D BREAK — CONT repeats i spadaju pod kontrolu naredba ON ERROR

Vremenski interapti

Prekidi koji nastupaju posle isteka određenog vremena, omogućeni su zahvaljujući prisustvu *osam nezavisnih brojača* ili „tajmera" Svaki od tih brojača za sebe broji unazad po jedan, prilikom svakog mašinskog interapta. Da bi se tako izbrojalo do 50, potrebno je, dakle, da nastupi 50 mašinskih interapta, a to znači da protekne jedna sekunda vremena (jer se interapti dešavaju svakih 20 ms) Međutim, ne treba preterano biti siguran u vreme koje protekne između dva interapta. Pojedine bejzik naredbe isključuju mašinske interapte (pomoću mašinske naredbe DI), tako da brojači stoje, a vreme ipak prolazi Zato ne treba da nas iznenadi ako utvrdimo da spektrumov časovnik zaostaje To unapred i treba očekivati

Naredbe *AFTER* i *EVERY* mogu raditi sa bilo kojim od osam brojača Oni su označeni brojevima između 0 i 7, a ako ne navedemo oznaku, podrazumeva se brojač 0. Tako recimo, naredba AFTER 100 STOP znači da će program biti zaustavljen čim brojač 0 odbroji sto jedinica Zapravo, brojač će u početku biti postavljen na vrednost 100, a onda će, pre izvršenja svake bejzik naredbe, kada se i inače testiraju svi interapti, biti provereno da li je brojač stigao do nule dok se izvršavala prethodna naredba Ako jeste, doći će do interapta

Sledeći primer koristi naredbu AFTER da bi prekinuo nizanje slučajnih brojeva posle otprilike 10 sekundi od početka, merano brojačem 7 Oznaka brojača uvek se navodi iza početne vrednosti brojača odvojena zarezom

```
10 RANDOMIZE USR 64059
20 REM AFTER 500,7  STOP
30 PRINT INT (RND*100)
40 POKE 23692,255
50 GO TO 30
```

Sam prekid će se u stvari obaviti kao da je prethodno izvršena naredba ujedno bila i poslednja naredba programa pa sledi raport „0 OK" a ne 9 STOP statement

Osim AFTER a, b STOP, moguće su i konstrukcije

```
AFTER a, b  GO SUB n
AFTER a, b  GO TO n
```

gde je „a" početna vrednost brojača, „b" njegova oznaka (nije obavezna) a „n" linijski broj Umesto bilo kog od ovih brojeva mogu se koristiti varijable ili čak aritmetički izrazi To važi ujedno i *za sve naredbe*, a ne samo za AFTER

Nije moguća kombinacija AFTER a b CONTINUE jer ona i inače nema naročitog smisla nastaviti program kada brojač „b" odbroji a jedinica — to će se svakako dogoditi i bez naredbe AFTER

Ako se koristi konstrukcija sa GO SUB, onda se povratak iz potprograma vrši kao i inače sa REM RETURN, a ostaće sačuvane PRINT PLOT i DATA pozicija Sve interapt rutine bez obzira kojoj vrsti interapta odgovaraju *potpuno se isto tretiraju* Kada se jednom obavi skok, računar doslovno više ne zna zbog čega je skok usledio Program se nastavlja kao da se ništa nije desilo, a tek ako usledi naredba RETURN ili REM RETURN, biće proveran sadržaj GO SUB steka i izvršen povratak ako je to uopšte moguće

Za razliku od naredbe AFTER, naredba EVERY može samo imati konstrukciju sa GO SUB Brojač koji se nalazi pod kontrolom naredbe EVERY, takođe će usloviti prekid kada dostigne nulu, ali će odmah *obnoviti svoju vrednost* i nastaviti brojanje iz početka To znači da će interapti nastupati u pravilnim vremenskim razmacima, što je ujedno i najsličnije samim mašinskim interaptima na spektrumu Tako se na primer može stalno u uglu ekrana imati časovnik koji će raditi nezavisno od onoga što se dešava u samom programu Jedino će vreme koje pokazuje takav časovnik biti prilično problematično pogotovo ako se radi o dužim intervalima Primer koji mi dajemo još i nije tako loš

```
  10 RANDOMIZE USR 64059
  20 LET m=0: LET s=0
  30 REM EVERY 50  GO SUB 9000
  40 LET s=0
  50 PRINT AT 21,0;s
  60 LET s=s+1  GO TO 50
9000 LET s=s+1
9010 IF s>59 THEN LET s=0  LET m=m+1
9020 IF m>59 THEN LET m=0
9030 PRINT AT 0,0;"0" AND m<10;m,"  ";"0"
AND s<10, s
9040 REM  RETURN
```

Bez obzira što se u okviru glavnog programa (linija 40—60) obavlja posao apsolutno nevezan za merenje vremena (rezultat toga se vidi u dnu ekrana), u vrhu ekrana je stalno prisutan časovnik koji odbrojava minute i sekunde koristeći brojač 0

Pri kreiranju interapt rutine za naredbu EVERY treba voditi računa da izvršenje potprograma ne traje duže od samog intervala između dva interapta, jer se inače nikada neće izvršiti povratak u glavni program To je zbog toga što se za razliku od ON ERROR i ON BREAK prekida, ovde pri skoku na interapt rutinu, vremenski prekidi *ne isključuju* Ako, na primer, u naš časovnik ubacimo liniju

```
9035 FOR n=1 TO 200  NEXT n
```

videćemo da će se vreme i dalje lepo odbrojavati, ali posao u dnu ekrana stoji U međuvremenu se svake sekunde GO SUB stek puni podacima za povratak koji nikada neće biti ostvaren

Najduži vremenski interval, koji se može ostvariti naredbama AFTER i EVERY, iznosi oko 200 minuta i odgovara maksimalnoj vrednosti šesnaestobitnih brojača (65535) Duži intervali se mogu dobiti brojanjem interapta u bejziku Recimo, neku varijablu „time" postavimo na nulu, a onda, koristeći naredbu EVERY svakih 10 minuta uvećavamo tu varijablu za jedan Kada se dostigne šest protekao je jedan sat.

Trenutno stanje bilo kog od osam brojača može se uzeti pomoću iste one funkcije s(n) koju smo uveli razmatrajući greške u interpretaciji bejzika Za vrednosti argumenta *n* između 0 i 7, dobićemo brojno stanje odgovarajućeg brojača u trenutku čitanja

Naredbe *DISABLE* i *ENABLE* isključuju, odnosno uključuju pojedine brojače Striktno govoreći brojač se nikako ne može zaista „isključiti" Efekat naredbe DISABLE je samo taj da računar prestaje da uzima u obzir stanje naznačenog brojača pri proveri interapta, dok sam brojač i dalje nastavlja da radi To je sasvim suprotno od mašinske naredbe DI, koja zaista zaustavlja brojanje

Naredba ENABLE, s druge strane, nalaže računaru da nadalje uzima u obzir stanje navedenog brojača

Ako se iza DISABLE ili ENABLE ne stavi ništa podrazumeva se da se naredbe odnose *na sve brojače* istovremeno (a ne na brojač 0, kao što je to bio slučaj sa naredbama AFTER i EVERY) inače sve drugo što sledi iza naredbe (osim karaktera ENTER), biće protumačeno kao oznaka brojača

Ako u prethodni program sa časovnikom ubacimo, recimo liniju

```
35 REM DISABLE 0
```

videćemo da do interapta neće dolaziti Brojač 0 će neprestano brojati po 50 (zbog naredbe EVERY), ali to nikako neće uticati na red programa (izostaće vremenski prekidi)

Prema tome, naredba DISABLE je podesna ako treba neki blok poštedeti od vremenskih interapta Na kraju takvog bloka ćemo upotrebiti naredbu ENABLE i tako obnoviti prekide

Prekidi koji su izazvani stanjima osam brojača, potpuno su nezavisni jedan od drugog U fazi testiranja interapta (između dve bejzik naredbe), proverava se prvo onaj brojač do koga se stiglo pri prethodnoj proveri Ako se, na primer, neposredno pre izvršenja neke bejzik naredbe ustanovi da je brojač 5 dostigao nulu, onda će računar upamtiti da je poslednji provereni brojač bio 5 izvršiće se odgovarajući skok ako je potrebno a u narednom ciklusu počeće se sa čitanjem brojača 6

Takođe interapti uslovljeni greškama ili tasterom BREAK su nezavisni i međusobno i u odnosu na vremenske prekide Sve ih po volji možemo mešati, a da računaru time ne priredimo nikakve teškoće Jedino ćemo se mi sami naći u prilično neprijatnoj situaciji ako treba razplesti sve to i dokučiti zašto se program na nekom mestu zaustavio

Na kraju bi trebalo reći i to da pri bilo kom zaustavljanju programa i povratku radi izdavanja raporta pored već pomenutog postavljanja procesora u interapt mod 1 dolazi i do potpunog brisanja mašinskog steka To znači da korišćenje naredbe CONTINUE u uobičajenom smislu posle prekida neće biti uvek uspešno Izgubljene su sve GO SUB adrese a, osim toga da bi program bio kompletan, mora se izvršiti ponovo RANDOMIZE USR 64059, što CONTINUE verovatno neće učiniti Ovo ograničenje zaista nije preterano, pogotovo ako se imaju u vidu ostale prednosti koje program pruža

Naredba REM može se upotrebljavati i u svom standardnom značenju, za ubacivanje komentara i slično, ali tada prvi znak iza REM (mora biti zvezdica (CHR$ 42) Čim nema zvezdice računar očekuje novu naredbu, pa ako je ne prepozna, prijavljuje grešku

Jovan Skuljan

na svoju sliku i priliku

Najbolji YU programer 1984. Majstorije na računaru Nove naredbe na „spektrumu"

Kako prevariti bejzik

U normalnim uvjetima kad naiđe na grešku u sintaksi „spektrum" će to naznačiti flešujućim upitnikom ako je greška nastala prilikom unošenja naredbe, odnosno porukom C Nonsense in BASIC ako je greška u programu. Nama je, međutim, cilj da prije prijavljivanja greške natjeramo računar da provjeri ne radi li se slučajno o nekoj našoj naredbi. Da bismo to postigli, bit će najbolje da upoznamo strukturu spektrumovog editora. Dok unosimo naredbu „spectrum" ne kontrolira njenu ispravnost, to čini tek kada stisnemo ENTER. Od tog časa mogu se dešavati različite stvari:

- ako primjeti grešku, ispituje bit 4 sistemske varijable FLAG 32, koji mu govori treba li prijaviti poruku greške ili flešujući upitnik
- ako treba ispisati upitnik, ispisuje ga
- ako treba ispisati poruku, skače na adresu 1303H, na toj adresi nalazi se naredba HALT koja ga prisiljava da sačeka na interapt
- kad interapt stigne, ispisuje se poruka

U slučaju da se greška pojavi pri izvršavanju programa odmah se skače na 1303H.

Da bismo prevarili računar, treba ga prvo natjerati da i kad greška nastupi pri utipkavanju naredbe skoči na 1303H, a odatle na našu rutinu za ispitivanje sintakse. To nam omogućava interapt mod 2. U tom modu računar će nakon svakog nailaska interapta skočiti na adresu koju mi odredimo. Na toj se adresi treba nalaziti naša interapt rutina. U njoj prvo treba resetirati bit 4 od FLAGS2, čime navodimo računar da pri svakoj pojavi greške skače na 1303H. S obzirom da se tamo nalazi naredba HALT, računar će prvo sačekati interapt, a kad on stigne skočiti na našu interapt rutinu. Međutim interapt može nastupiti i u bilo kojem drugom trenutku, pa stoga u našoj rutini treba da provjerimo je li interapt nastupio na adresi 1303H. Ako je, očito je da računar želi prijaviti grešku, pa treba ispitati je li do nje došlo zato što je naišao na neku našu naredbu. To ćemo postići tako što ćemo utvrditi je li do nje došlo kod nekog karakterističnog znaka za koji smo odlučili da prethodi svim našim naredbama, npr. uskličnika.

Izvršavanje naredbe

Ovisno o tome je li računar naišao na nju za vrijeme izvršavanja programa ili utipkavanja s tastature, skočit ćemo na rutinu izvršenja ili nastavljanja linije u programu. U oba slučaja treba pronaći u našoj tabeli o kojoj se naredbi radi. Tabela je organizirana tako da je svako slovo naredbe predstavljeno velikim slovom, a zadnje slovo je uvećano za 128. Iza njega se nalaze dva bajta koji kazuju na kojoj se adresi izvršava naredba. Na kraju čitave tabele nalazi se broj 0 koji označava kraj. Rutina koja obavlja to traženje po tabeli je SEARCH. Ako ne nađe zadanu naredbu u tabeli indicirati će to Z (zero) flegom. Inače rutina ne pravi razliku između velikih i malih slova i ignorira sve razmake u naredbi.

Svaka naredba može imati parametre. Budući da bi bilo dosta komplicirano saopćiti računaru koje parametre treba svaka pojedina naredba, koristit ćemo jednostavniji sistem: uz svaku naredbu može biti zadano do 32 brojevna i 6 znakovnih (string) parametara koji će biti smješteni na stek, a prilikom izvršavanja svaka će naredba s njega uzeti onoliko parametara koliko joj treba.

Nakon utipkavanja naredbe svaki brojčani parametar treba prevesti u aritmetiku kliznog zareza. To ćemo najlakše izvesti ako pozovemo iz ROM-a DATA rutinu.

Prije izvršavanja neke naše naredbe treba sve parametre staviti na posebne stekove. Taj posao obavlja rutina PARAMS s pripadnim podrutinama PUSH za brojčane i PH-STR za string parametre. Brojčani parametri se mogu skinuti sa steka rutinom POP a stringovni pomoću POP-ST.

Nakon stavljanja parametara na stekove može se pristupiti izvršavanju naredbe.

Definiranje naredbi

Program čiji je listing priložen sadrži sve rutine potrebne za rad. On vam, međutim, neće biti od koristi ako ne definirate vlastite naredbe. Kako se to radi objasnit ću na jednom jednostavnom primjeru.

Pretpostavimo da želimo definirati naredbu koja će obojiti ekran u zadanu boju ne mijenjajući pri tom njegov sadržaj. Nazovimo tu naredbu PAINT. Prvo trebamo u tabelu naredbi upisati tu naredbu i adresu izvršavanja. S obzirom da je tabela smještena na 60 500 treba (naravno koristeći neki asembler) napisati:

```
        ORG 60 500
početak tabele
        DEFM „PAIN'
naredba (velikim slovima)
        DEFB „T + =60
zadnje slovo uvećano za 126
        DEFW PAINT
adresa izvršavanja
        DEFB #00
kraj tabele
```

Zatim treba na neko slobodno mjesto u memoriji, na primjer 61000 smjestiti samu rutinu PAINT. Za to će nam ponovo trebati asembler.

```
        ORG 61000
PAINT   CALL POP
uzmi parametar
        RET Z
vrati se ako nije zadan
        LD (#5800) 0BC
stavi parametar u prvi atribut
        LD HL, #5800 0
i prenesi ga na
```

```
        ORG   60010
START   LD    HL,I_RUPT      Smjesti u memoriju
        LD    (#FDFF),HL     adresu interapt
        LD    A,#FD          rutine i postavi
        LD    I,A            IM 2 tako da sva-
        IM    2              kih 20 ms nastupi
        RET                  skok na I_RUPT
I_RUPT  RES   4,(IY+#30)     Svake greške mora
                             ...
                             adresu 1303
        LD    (HL_SAV),HL    ...
        POP   HL             ...
        PUSH  AF             ...
        LD    A,H            ...
        CP    #13            interapt nastupio
        JR    NZ,IRPT_E      na adresi 1303
        LD    A,L            Ako je, računar
        CP    #03            ... poruku.
        JR    NZ,IRPT_E      U suprotnom izađi
                             iz interapta
        LD    A,(IY+#00)     ... greške.
        INC   A              Ako ne postoji is-
        JR    Z,IRPT_E       kočnik iz interapta
        RST   #18            Uzmi adresu na ko-
        DEC   HL             joj je nastala
        LD    A,(HL)         greška. Ako se ne
        LD    HL,SEARCH      radi o us-
        CP    #21            kličniku, skoči di-
        JR    Z,IRPT_E       rektno na SEARCH
        LD    HL,(23641)     Ako je greška nas-
        LD    DE,(23649)     tala izvan E_LINE
        AND   A              ili za vrijeme iz-
        SBC   HL,DE          vršavanja programa
        LD    HL,#1204       onda ispiši poruku
        JR    NC,IRPT_E      greške
        CALL  #2530
        JR    NZ,IRPT_E
        LD    HL,#12C3       U protivnom ispiši
                             flešujući upitnik
IRPT_E  POP   AF             Vrati AF i stavi
        PUSH  HL             na stek adresu
                             skoka
        LD    HL,(HL_SAV)    Vrati HL, skeniraj
        RST   #38            i skoči na zadanu
        RET                  adresu
SEARCH  LD    DE,60500       Početak tabele na-
                             redbi u DE
        RST   #18            Adresa prije prvog
        DEC   HL             znaka naredbe u HL
        XOR   A              0 u brojač ispravnih
        LD    (COR_CH),A     nih znakova
S_RPTI  LD    (23645),HL     HL u CH_ADD
        LD    C,#00          C je pomoćni bro-
                             jač točnih znakova
S_REPT  CALL  SPC_IG         Zanemari razmake
```

Vjerovatno nema programera kojem nije ni jednom zatrebala bar jedna naredba koju njegov računar ne poznaje. Mnogim komodorovcima je zasmetalo što njihov ljubimac nema baš nikakve naredbe za grafiku, a „spektrumovcima" nedostatak naredbe za brisanje većih blokova programa ili nešto slično. Ponekad se rješenje nalazi u obliku nekakvog „sajmonovog" ili „beta bejzika", no sigurno je mogućnost definiranja vlastitih naredbi najprimamljivija. Svaki programer ima svoja viđenja i želi bejzik „na svoju sliku i priliku". Ovaj tekst je namijenjen vlasnicima „spektruma" koji već poznaju mašinski jezik i žele da definiraju vlastite naredbe, ali im nije poznata metoda koja se pri tom koristi. U njemu je, u najgrubljim crtama, opisana tehnika primjenjena u radu koji je na nedavno završenom konkursu „Galaksije" za najbolji YU program osvojio prvu nagradu.

```
        CALL  CAPS          Pretvori malo slo-
                            vo u veliko
        EX    DE,HL         Tabela u HL, adre-
                            sa znaka u DE
        LD    B,(HL)        Uzmi znak iz tabele
        RES   7,B           i zanemari indika-
                            tor kraja naredbe
        CP    B             Uporedi ga sa zadanim znakom
        JR    NZ,NEXT       Ako su različiti
                            traži slijedeću
                            naredbu u tabeli
        INC   C             Uvećaj brojač toč-
                            nih znakova
        BIT   7,(HL)        Zadnji znak?
        JR    Z,SRC_NX      Ako nije, pređi na
                            slijedeći
        LD    A,(COR_CH)    Da li se radi o
                            naredbi najbolje
                            slična zadanoj?
        CP    C
        JR    NC,NEXT       Ako ne, traži drugu
        LD    a,c           Spremi brojač toč-
        LD    (cor_ch),a    nih znakova i ad-
        LD    (COR_CH),A    resu zadnjeg znaka
                            zadane naredbe
        INC   HL            Uzmi adresu izvr-
        LD    E,(HL)        šavanja naredbe i
        INC   HL            spremi ju u JUMP
        LD    D,(HL)        i pređi na slje-
        LD    (JUMP),DE     deću naredbu u
        JR    NEXT_1        tabeli
SRC_NX  EX    DE,HL         Zamijeni HL i DE
        INC   DE            i pređi na slje-
        JR    S_REPT        deći znak
NEXT    XOR   A             Da li si stigao do
        CP    (HL)          kraja tabele? Ako
        JR    Z,FOUND       jesi, završi
NEXT_2  BIT   7,(HL)        Traži početak sli-
        INC   HL            jedeće naredbe u
        JR    Z,NEXT_2      tabeli
        INC   HL
NEXT_   INC   HL
        EX    DE,HL         Zamijeni DE i HL
        POP   HL            Uzmi adresu zadane
                            naredbe
        JR    S_RPT         Nastavi traženje
FOUND   POP   HL            Isprazni stek
        LD    HL,(CHAR_A)   Adresu zadnjeg
        LD    (23645),HL    znaka zadane naredbe
                            be stavi u CH_ADD
        LD    A,(COR_CH)    Jesi li prepoznao
        OR    A             zadanu naredbu?
        JP    Z,#1304       Ako nisi, javi
                            grešku C
        LD    (IY+#00),#FF  Indiciraj „nema
                            greške
```

```
        CALL  #2530         Ako izvodiš prog
        JR    NZ RUN        ram izvrši naredbu
        LD    HL,#FFFE      Indiciraj „direkt-
        LD    (23621),HL    na naredba
        CALL  SPC_IG        Zanemari razmake
        CP    #0D           Kraj linije?
        JP    Z,#12CF       Izađi ako je
        LD    HL,#1287      Postavi stek kao
        PUSH  HL            što je normalno
        CP    #3A           Kraj naredbe?
        JP    Z #1B20       Izađi ako je
        RST   #18           U protivnom, izađi
        DEC   HL            kroz DATA rutinu
        LD    (23645),HL    da pokupiš sve pa-
        LD    A,#E4         rametre zadane uz
        JP    #1B83         naredbu
RUN     LD    HL,#1303      Postavi stek kao
        PUSH  HL            što je uobičajeno
        LD    HL,#1B32      prilikom izvršava-
        PUSH  HL            nja programa
PARAMS  LD    HL,#FF00      Stek za brojeve
        LD    (STACK),HL    stavi na   FF00
        LD    L,#40         a stek za stringo-
        LD    (STR_ST),HL   ve na adresu   FF40
RX_PRM  CALL  SPC_IG        Zanemari razmake
        CP    #0D           Kraj linije?
        JR    Z,RUN_1       Izađi ako je
        CP    #3A
        JR    Z,RUN_[illegible]
        CALL  #2[illegible]                  rutinu iz
[illegible]
P_CONT  RST   #18
        CP    #2C
        [illegible] RX_PRM
        [illegible] RUN_1
[illegible]
        JR    P_CONT              na stek
PUSH_I  LD    HL,(JUMP)
        JP    (HL)                naredbi i
                                  na nju
PUSH    LD    HL,(STACK)          steka u HL
        LD    A,L           Ako više nema mje-
        CP    #40           sta na steku javi
        JR    Z,ERR_4       grešku 4
        LD    (HL),C        Stavi broj iz BC
        INC   HL            registarskog para
```

```
        LD    (HL),B        na stek i uvećaj
        INC   HL            HL za dva
        LD    (STACK),HL    To je nova adresa
        RET                 steka
POP     LD    HL,(STACK)    Adresa steka u HL
        XOR   A
        OR    L             Ako je stek prazan
        RET   Z             vrati se
        DEC   HL
        LD    B,(HL)        Broj sa steka sta
        DEC   HL            vi u BC i smanji
        LD    C,(HL)        HL za dva
        LD    (STACK),HL    To je nova adresa
        RET                 steka
PH_STR  LD    HL,(STR_ST)   Adresa steka u HL
        LD    A,#5B         Ako je stek popu-
        CP    L             njen, javi
        JR    Z,ERR_4       grešku 4
        LD    (HL),E        Na stek prvo sta
        INC   HL            vi početnu adresu
        LD    (HL),D        stringa (iz DE)
        INC   HL
        LD    (HL),C        A zatim i njegovu
        INC   HL            dužinu koja se
        LD    (HL),B        nalazi u BC
        INC   HL            Nova adresa steka
        LD    (STR_ST),HL   je za 4 veća od
        RET                 stare
POP_ST  LD    HL,(STR_ST)   Adresa steka u HL
        LD    A,#40
        CP    L             [illegible] je stek prazan
        RET   Z             vrati se
        DEC   HL
        LD    B,(HL)        Dužina stringa
        DEC   HL            ide u BC
        LD    C,(HL)
        DEC   HL
        LD    D,(HL)        [illegible] adresa
        DEC   HL
        LD    E,(HL)        [illegible] nova
        LD    (STR_ST),HL   [illegible] steka je za
        RET                 [illegible] od stare
ERR_4   RST   [illegible]
        DEFB  [illegible]
SPC_IG  [illegible]         Je li slijedeći
        CP    [illegible]   [illegible] razmak? Ako
        JR    [illegible]   je, traži dalje
        RET                 Ako nije, vrati se
CAPS    CP    #61           Ako je znak malo
        RET   C             [illegible] pretvori ga
        CP    #7B           u veliko
        RET   NC            U [illegible] osta-
        AND   #DF           vi ga nepromije-
        RET                 njeno
```

LD DE #5801
slijedećih 767
LD BC, #2FF
bajtova. Time je

LDIR
ekran obojen
RET

Korišćenje programa

Poslije asembliranja, program aktiviramo s RANDOMIZE USR 60000. Nakon toga možemo koristiti sve naredbe koje smo sami definirali ravnopravno s normalnim nared-

```
COR_CH DEFS 1       Rezerviraj memor
HL_SAV DEFS 2       ju za neophodne
CHAR_A DEFS 2       nove sistemske
JUMP   DEFS 2       varijable
STACK  DEFS 2
STR_ST DEFS 2
```

bema bejzika Važno je zapemtiti da se ispred svaka naše naredbe mora nalaziti uskličnik Iza same naredbe navodimo sve potrebne parametra znakovne i brojčane jednostavno ih odvajajući zarezom

Kao na primjer, uzimamo već spomenutu naredbu PAINT Ako otipkamo

!PAINT 5

svi atributi poprimit će vrijednost 5, što znači de će ekran biti crn sa cijan slovima Budući da program na pravi razliku između velikih i malih slova i ignorira razmake mogli smo isto tako napisati

!P ai nt 5

Treba napomenuti da se razmak ne smije nalaziti odmah iza uskličnika.

Ukoliko zadamo više parametara nego što je potrebno računar će uzeti ona zadnje Tako će

!PAINT 1 2, 3

imati isti efekat kao i

!PAINT 3

Uzrok ovoj prividnoj nelogičnosti je u LIFO sistemu (Last In First Out) koji je korišten To u stvari, znači de će zadnji paremetar stavljen ne stek biti prvi skinut a njega Iz iskustva znam da ja to najbolji način rada sa stakom

Nadam se da vas je ovaj članak i program bar donekle uputio u mogućnost definiranja vlastitih naredbi Isti princip koristi i Hyper BASIC prvonagrađeni program na Galaksijinom konkursu Jedina je razlika što Hyper BASIC ima već definirana naredba koja omogućuju definiranje novih i bez poznavanja mašinskog jezika

Igor Fischer

hajde da se igramo

Spektrum

BEACH HEAD

Pravac plaža

O, kako to neodoljivo podseća na iskrcavanje u Normandiji! Da biste mogli da obavite samo iskrcavanje potrebno je, jasno, da flotu najpre dovedete što manje oštećenu, do obale Da sve to ne bi izgledelo kao nejobičnija turistička plovidba pobrinuće se dobro naoružan neprijatelj koji će vam pružiti priliku da vodite borbe u svim mogućim uslovima Prvo vas očekuje prolaz kroz dosta uzan kanal pun neprijateljskih brodove koje ne smete dodirnuti (pecizno rečeno vi ih smete dodirnuti ali se reda možete oprostiti sa jednim od svojih života) Uspeli ste da prođete? Divno, ali nova nevolja je već na vidiku — bombarderi koji u niskom letu ispuštaju bombe na vas Posedujete dosta efikasno oružje a od vas se zahteva jedino preciznost pravog artiljerca jer avioni se iznenada pojavljuju nad horizontom da bi vam već za nekoliko trenutaka bili iznad glave i van domašaja Kako je prikaz trodimenzionalan potrebno je pogoditi na samo visinu na kojoj se avion nalazi već i daljinu, kontrolišući i menjajući nagib topovske cevi Nakon što uspete da oborite određen broj aviona od vas se očekuje da isto toliko uspešno preuzmete kontrolu nad tenkovima i probijajući se kroz minska polja i slična prepreke dođete do krajnjeg cilja bunkera negde na plaži koga treba uništiti Prebrodite li i ovu prepreku pogledajte rezultat i pomislite kako verovatno može de se dobije još više poena promenite težinu igre ne veoma teško Ili ako ovakvih i sličnih muških — pucačkih igara' isključite računar i pokušajte da napišete sopstveni program pa makar se on sastojao i samo u ispisivanju vašeg imena desetak puta.

Spektrum

KNIGHT LORE

Viteška učenost

Još jedan istinski biser iz niske softverska kuća Ultimate Zadnje rečenica iz programe Underworld (vidimo se u Knight Loreu' !) se ovo ostvarile i zaista je teško za ovu igru naći prave reči hvale Igru započinjete na jednom od četiri startna mesta u zamku koji broji ni manje ni više nego 130 soba! Na početku igre ste neoružani samo istraživačkom upornošću da u tako nepoznatim i mističnim uslovima dođete do željenog cilja a on je moramo priznati u tom trenutku daleko od vas desetinama svetlosnih godina Cilj je da se krećući se ka sredini zamka (treba se tu orijentisati među silnim sobama) kao prostoriji gde se nalazi čarobnjak sakupite 14 predmeta (dijamant cipele čarobna kugle) i tako se oslobodite prokletstva, koje se nadvilo nad vas po ulasku u zamak. Prva od smaінji je pravilo da odjednom možete nositi najviše 3 predmeta što stravično komplikuje stvar pa će vam najverovatnije (za ozbiljno igranje) biti potrebni papir olovka i mapa zamka. Jasno ovde su preskočena razna muke koje vas očekuju kako u sobama gde se naleze predmeti tako i u svim ostalim prostorijama. Reči se gvozdenim đuladima koje prateći padaju sa tavanica duhovima sablasnim vojnicima-čuvarima bodljama koje krajnje nezgodno vire iz zemlje i sl U ponoć se pretvarate u vukodlaka i tek sa jutrom dobijate svoje normalno simpatično obličje Istaknimo i zaista virtuozno krajnje pedantno urađenu grafiku kao i veoma uspeli trodimenzionalni način prikazivanja Vidimo se u

Spektrum

PYJAMARAMA

Pidžamarama

Rano jutro ali u vašoj kući ne vlada mir Puna je najraznovrsnijih članova brojna ekipe za ometanja četkica za zube duhova bijki žderalica, pečenih pilića Njihov cilj je da vas ometaju (šta se drugo može očekivati od jedne ekipe za ometanja) a vaš da probudite svog gazdu Vilija da bi mogao na vreme da stigne na posao Dok ne uspete da otkrijete sve tajne ove igre vaš gazda će sigurno dobiti popriličan broj otkaza Soba ima puno ali to nije sve Zamak vašeg gazde pored silne gomile soba ima i hangar za poletanje rakete(i?) Predmeti koje sakupljate (što nije baš uvek najjednostavnije) donose vam određena privilegija — ključ na primer omogućava prolaz kroz horizontalna vrata Očigledno vam se žuri jer ste sve vreme u pidžami Ako i pored sve panike da probudite gazdu dok nije kasno mislite da imate vremena i za igru nema probleme potrebno je de samo iz jedne od soba nabavite džojstik dođete do prostorije video

room I tu odigrate neku skraćenu verziju „osvajača. Nemojte se osećati previše sigurno čak ni dok hodate na izgled mirnim sobama — vrlo se lako može desiti da iz zemlje (tj. iz poda) izviri ruka i ščepa vas za nogu. Grafika i animacija su odlični a ekrani zanimljivi urađeni u puno boja i sa obiljem dopadljivih detalja (na primer paučina po zidovima)

Spektrum

SKOOL DAZE

Od kolevke pa do groba . . .

Hmm! Ako je verovati mom znanju engleskog jezika — verovatno ćete pomisliti vi — ovo bi trebalo da se piše „school days" ali cela igra je jedna parodija na tradicionalno englesko školstvo pa je i naslov u tom stilu. Pre početka igre imena ličnosti se mogu promeniti što joj daje posebnu draž. Držimo li se originala vi ste Erik nevaljac čije je užasno svedočanstvo zaključano u direktorovom sefu. Vaš je zadatak da ga izvučete odatle i uništite. Samo nastavnici znaju šifru sefa i, da biste je otkrili, morate praćkom poskidati sve zastavice po školi. Poseban slučaj je nastavnik istorije Krik, koji je zaboravan pa ga morate naterati da napiše svoj datum rođenja da bi se setio svog dela šifre. U međuvremenu morate krajnje savesno da prisustvujete školskim časovima sedeći mirno na svom mestu i odgovarajući na pitanja koja postavlje nastavnik. Za svaki prekršaj koji načinite sledi (staromodna) kazna — morate prepisati određeni broj redova. A prekršaji mogu biti zaista različiti — od bežanja sa časa, tuče sa drugovima, ulaska u privatne prostorije nastavnika, do gađanja profesora praćkom. Kada broj redova pređe (impozantnu) cifru od 10.000 uz pesmu „Zbog škole nisam te ni volo" bivate izbačeni iz škole. Sama škola date je u preseku na tri ekrana i na tri sprata gde su smeštene sve te (mjučionice. Kako to lepo piše u jednoj engleskoj reklami, dan kada ste nabavili „Skool daze" verovatno neće biti najsrećniji u vašem životu ali će vam sigurno pružiti mnoge prijatne i zabavne sate. A onda nakon igre zagrejte stolicu i knjigu u šekal

Spektrum

Moon alert

Uzbuna na Mesecu

Tipičan svemirski ambijent, ali dovoljno blizak — reč je o površini Meseca. Uzbuna! Od vas se zahteva da se u što kraćem vremenu spojite sa matičnom bazom. Kako na Mesecu nema autoputeva (bar na zasad — dok je ovo izdanje u štampi) opremljeni ste za ovakve prilike adekvatnim vozilom — lunohodom. Njime možete preleteti neki manji krater ili se, zbog loše procene, razbiti o mesečevo stenje. Pored kratera na putu će vam se naći i sitno kamenje kao i stene koje je neophodno dematerijalizovati ubojitim laserom. Vaša ruta je podeljena na međustanice — kada god dođete do neke od tih stanica dalji nastavak igre ukoliko izgubite život, započeće od zadnje osvojene stanice. Tako se od igrača zahteva pamćenje gotovo cele staze (odlično ukomponovan element u akcionu igru) otprilike po principu „posle baze moram da povećam brzinu na maksimum i preskočim šiljak a zatim da usporim i pucam u stenu, uskočim u krater i si. Reč-dve i o posetiocima zbog kojih je i nastala uzbuna. Na izvesnim deonicama biće vam verni i krajnje neugodni pratioci, tako da ćete pored sve muke i pažnje usredsređene na naravan put morati da se osvrćete i na njih. Oni će pucati na vas a znaju i da bacaju bombe koje će, tik ispred vas stvarati male kratere. Po tom pitanju nema diskusije jer ovde očigledno važi deviza „samo uništen UFO je dobar UFO" (šta li na ovo kažu borci za miroljubive međuplanetarne odnose?)

Spektrum

FRED

Fred

Ovoga puta se nalazite u koži malog simpatičnog istraživača (možda na baš tipa Indijana Džonsa ali) koji se odaziva na ime Fred. Recimo da kao svaki pravi istraživač čuvate tačnu lokaciju svog mesta kao tajnu ali može se naslutiti da je u pitanju Egipat i gomile podzemnih hodnika neke piramide. Nepogrešiv njuh vam govori da tu ima zlata i raznih basnoslovno vrednih figurica. Ne varate se i to u stvari i jeste vaš cilj. Blago čuvaju duhovi, neke podzemne životinjice i — kapi (!?). Ne znamo kakva je hemijska priroda ovih kapi koje padaju u pojedinim delovima hodnika ali su očigledno opasne jer vam smanjuju životnu energiju što se događa i kada dozvolite sebi bliski kontakt sa duhom. I dok se mukotrpno penjete uz kanape mimoilazeći zidove i ulazeći u druge hodnike duhovi se mogu iznenada pojaviti, jer za njih zidovi ne predstavljaju nikakav problem (ucetalom nisu bili nikakav problem od kad duhovi i postoje). Pištolj koji tako odlučno držite ispred sebe možete upotrebiti samo šest puta jer toliko imate municije. U potrazi za plenom možete naći i mapu hodnika što vam znatno olakšava dalje traganje. Nakon gubitka celokupne energije koje život znači računar će vam uz poruku „game over" odsvirati posmrtni marš — hm nimalo veselo ali neka — pokazaćete vi njemu već u sledećoj igri. Grafika je vrlo dobra sa zamerkom koja se odnosi na pomeranje ekrana.

Komodor 64

ENCOUNTER

Susret

Praznik za ljubitelje 3-D igara! Podmažite svoje džojstike i dovedite svoju koncentraciju na najviši nivo — predstoji vam uzbudljiv susret sa došljacima iz hipersvemira. Izvanredna 3-D animacija pruža izuzetan osećaj kretanja u svim pravcima (čak i u rikverc!) i svim brzinama (od puža do kosodižućej. Polje za bitku nije ravno već je zasađeno stubovima. Precenivši svoje mogućnosti prevelikom brzinom uletećete pravo u jedan od stubova i ništa se ne dešava! Pa da oni samo služe za stvaranje 3-D efekta samouvereno zaključujete. A sada se malo odmaknite i pucajte u jedan od stubova svojim razornim bombama i gle — one će se od stuba odbijati poput teniskih loptica nastavljajući put odbijanjem od ostalih stubova (ukoliko su to uopšte normalni stubovi a po svemu sudeći nisu) pa će najverovatnije veoma brzo postati opasnost i za vas same. Više nepreciznih hitaca — manje šansa da se preživi. Dakle ovde „na pali" rapidna paljba. Čuvajte se i svemiraca kamikaza (jedno oko vam mora neprekidno visiti na radaru). Uspete li da ispunite zadatak tj. da uništite određen broj svemiraca (10—17) na vreme se pripremite za prolazak kroz tunel koji vodi kroz svemir na drugi nivo. Od vas se još jedino (!?) zahteva da uz strevičnu brzinu koju diktira kompjuter prođete čitavi kroz polje puno nekakvih kugli o koje ne smete da se okrznete. Nije da je nemoguće ali recimo onde bar da je na granici mogućeg

Komodor 64

SPACE TAXI

Svemirski taksi

Kako vam se čini ideja da se oprobate kao vozač taksija? Doduše na baš pod uobičajenim uslovima — vaš taksi ima raketne motore i vozi samo zvezdanim stazama. Kada se nađete na jednom od 25 različitih nivoa dobro osmotrite raspored platformi, jer ćete već sledećeg trenutka čuti poziv „Taksi molim!" Da nije greška, baš ćete ga čuti — zahvaljujući dobroj sintezi glasa. Nakon toga se treba što hitnije ali istovremeno i što mekanije spustiti na platformu gde se nalazi vaš putnik koji je u međuvremenu, počeo nervozno da lupka nogom. Očigledno vam brzina nije neka jača strane. Ucetalom od vaše efikasnosti zavisi i vaša zarada (u poenima naravno). Sada će vas on zamoliti da ga odvezete na neku drugu platformu koje zna da bude „jezivo" smeštena na ekranu. U vezi sa sintezom glasa treba još spomenuti i ono „hvala!" kojim ćete biti nagrađeni za uspelu vožnju (nije sve u novcu!) i uzvik koji otprilike zvuči „aaaughhh" kada krajnje nemarno, umesto na platformu, eterirate svojoj mušteriji na glavnu. Otežavajućih okolnosti ima zaista puno (platforme koje se pomeraju krajnje uzani prolazi) tako da „Space taxi"

svakako zaslužuje epitet izuzetno teške igre U zavisnosti od vaših mogućnosti odaberite vrame rada jutro kao najlakše dan veče ili dežuranje svih 24 časa kao najteže

Komodor 64

SPARE CHANGE

Škrta razmena

Nosioci glavnih uloga u ovoj simpatičnoj igri su dva nestašna kradljivca i veša skromna pojeva Možda je grubo za njih dvojicu reći da su kradljivci — nazovite ih kako hoćete ali imajte na umu da oni „posuđuju vaš novac i pedantno ga smeštaju u svoju kasicu-prasicu U čemu je vaš problem? Vi biste rado otišli da gledate show' ali je ulaznicu neophodno platiti u sitnini , a vi imate samo zleto Stoga krećete u akciju usitnjevanja zleta i to prvo u gotovinu koja šuška (papirnata) a zatim i u sitne novčiće Neophodno je prvo unovčiti zleto na kasi za papirnate novčanice a zatim na posebnim punktovima za razmenu dobiti odgovarajuću sitninu koju odlažete na posebno mesto U međuvremenu parokredice ispoljavaju izluđujuću ljubav prema vašem novcu Ali imaju i oni svojih slabih strana — dovoljno je da se odraknete jednog novčića i ubacite ga u džu-boks oni će se oduševljeno okupiti oko njega i jedno vrame đuskati u ritmu muzike za ples ostavljajući i vas i vaš novac na miru Kada popunite odgovarajući kvadrat novcem vrata vam se otvaraju a uz neznatne napore (još sitnina) prelazite u sledeći nivo Tu vam na raspolaganju stoje dva telefona s kasnije i aperat za kokice kojima možete zaokupljati pažnju gramzljivace Sve u svemu veoma dopadljiva igra sa već uobičajeno dobrom grafikom i pratećim zvucima (svirka na džu-boksu brbljanja na telefonu)

Komodor 64

DALLAS QUEST

Istraga u Dalasu

Ne vaš bogat igrački meni stiže još jedna igra sa kratkim opisom odlične avantura Kao i većina avantura i ova će vas svakako okupirati danima sve dok je potpuno ne osvojite Kao detektiv treba da rešite jedan komplikovan slučaj I pored iskustva u poslu ubrzo ćete (uglavnom prekasno) utvrditi da niste naučili da plivate ili jašete kao recimo i to da nikada ne treba brzopleto izlaziti kroz glavna vrata Ono što će svakako obradovati svakog igrače avantura je ogroman broj gotovo fotografski uređenih slika (oko 100) pa čak i zvuk (!!) Rečnik je izuzetno bogat i velik i nije baš nužno da komunicirate tarzanskim jezikom jer su moguće i dosta složene rečenice Igra zauzima čitavu disketu (170 Kb) pa se zato ne treba čuditi što je razrađena do najsitnijih detalja Uglavnom budite sigurni da ćete na svako ispitivanje dobiti opširan odgovor a ne I see nothing special' kao u mnogim drugim avanturama Sve u svemu ova avantura je izuzetno zanimljiva ali i teška za igranje jer je potrebno imati zaista detektivski nos i dobru intuiciju da uzimate odgovarajuće (često banalne) predmete u pravo vreme (npr rog čijim ćete zvukom kasnije skrenuti stampedo koji juri pravo na vas)

Komodor 64

GHOSTBUSTERS

Isterivači duhova

Ne verujete u duhove? Svejedno pokušajte da se oprobate kao jedan ako ne baš vrhunski ono bar prosečni istrebljivač dotičnih malih belih Očigledno im iz prve ne delujete baš previše autoritativno jer ćete na početku same igre čuti dosta podsmešljiv uzvik Ghostbusters! Ha! Ha! Haaa! — izuzetno čisto, i razumljivo izgovoran Virtuozno sviranje istoimene pesme oduševiće svakoga a ona će vam biti jedini verni pratilac kada krenete u istrebljivanje Cilj vam je inače da zaradite što više para hm! možda je bolje reći cilj vam je da na oduševljenje građana spasete grad od duhova i usput zaradite koji dolar Vaš lov počinje tako što vam banka pozajmljuje 10000 dolara za opremu koju treba da poseduje svaki duholovac — kola zamka za duhove detektor za duhove usisivače za duhove i sl Na mapi grada označićete svoju putanju i zatim, krenuti u susret duhovima koji se drsko šetaju ulicama Tom prilikom razlikujete obične duhove (slimers) i zle (marshmalow man). Istina, oni su mnogo ređi ali vas mogu stajati dosta napora i para Za razliku od slimersa oni su sposobni čak i da uništavaju zgrade a nastalu štetu plaćate vi ukoliko ih u dogledno vreme ne zarobite specijalnom zamkom Na centru ekrana nalazi se palata Zuul tj centar duhova koji predstavlje vaš krajnji zadatak — mesto konačnog obračuna Ukoliko na kraju igre imate više para nego na početku dobijate račun sa kojim možete igrati sledeći put U suprotnom vaš neuspeh biće propraćen smehom

zablude oko „elize"

Računari i ljudski um

Naglim uvozom računara počeli smo da kopiramo i određena pojava. Jedna od njih je i „sindrom još jednog koraka do inteligentnog računara". Svaki put kad neko na Istoku ili Zapadu izjavi da je izdvojio toliko i toliko dolara za dalji rad na razvoju „inteligentnog računara", javnost se uznemiri kao da nas od ostvaranja te želje deli još samo nadelju dana. Šta je dovelo do odomaćenja ovakvih uverenja među laicima? To je, nesumnjivo, brzi razvoj računara, ali i suštinsko nepoznavanje biti računarske nauke. Prva zabluda oko računara nastala su kad i prvi računar, možda i pre, ali je ovaj tip zabluda najlakše objasniti zabludama koje se javljaju oko jednog od prvih i najpoznatijih „kvaziinteligentnih" programa. Razume se, to je program „Eliza".

Program Elize je sredinom šezdesetih godina napravio Džozef Vajzenbaum profesor na MITu (Massachusetts Institute of Technology) Taj antologijski program iako bi se moglo pomisliti da je odavno zastareo predstavlja model za većinu programa koji simuliraju dijalog sa korisnikom Najsvežiji „potomak Elize je program Therapy Štivana Rubia Zabluda vezana za Elizu još uvek su aktuelne u vezi sa svim pričljivim programima

Eliza se sastoji iz opštih metoda za analizu rečenice i rečeničkih delova Dejstvuje tako što prepoznaje ključne reči u tekstu a zatim gradi na osnovu zadate rečenice potvrdnu rečenicu ili reaguje već zadatim pitanjem Sastoji se iz dva nivoa — prvog koji analizira jezik i drugog koji sadrži skup pravila koje joj govore kako konkretno treba da formuliše svoje rečenice Ovaj drugi nivo je Vajzenbaum nazvao scenario M" po kome „Eliza igra Pošto sama Eliza nema šta da kaže scenario predstavlja skup pravila koji joj omogućava da improvizuje na osnovu podataka koje korisnik unosi preko tastature

Živi procesor informacija

Prvi i najpoznatiji „scenario' koji je Eliza dobila da igra je bila uloga psihoterapeuta, i to ne bilo kog psihoterapeuta već psihoterapeuta rodžerovske orijentacije pošto takva uloga zahteva samo da se sagovorniku kao reakcije vraćaju njegovi iskazi, malo transformisani Takva Eliza je stekla ogromnu popularnost, pod imenom Doktor Naravno sa širokim prihvatanjem Elize" (i DOKTORA) na tržištu došlo je i do pogrešnih tumačenja moći i kvaliteta tog programa Sam Vajzenbaum je bio veoma iznenađen pogrešnim tumačenjem potencijala Elize' To ga je i navelo da izvestan broj godina posveti proučavanju nauka koje mu nisu bile preterano bliske (sociologije itd) i da napiše izvanrednu knjigu Moć računara i ljudski um , koja je i kod nas izašla u izdanju Reda U njoj on na najbolji mogući način objašnjava i raščlanjuje zablude nastale povodom „Elize

Prvu zabludu je predstavljalo verovanje da Doktor' (Eliza ' sa svojim prvim sce-

— Vidiš? Moj nekadašnji seksepil još me nije napustio!

nariom) može postati osnova za razvoj potpuno automatizovanog oblika psihoterapije Što je najčudnije najvatreniji pobornici tog shvatanja su bili iz branše psihologa Dr Kanat Kolbi Sajmon Njuvel i drugi autori smatraju da postoji analogija između čoveka i računara i da se i čovek može shvatiti kao procesor informacije Na osnovu toga tvrda da bi opšti metod za rešavanje problema (GPS) mogao da se primeni i na čoveka To bi značilo da čoveka posmatramo kao sistem čija stanje se razlikuje od željenog koji se može uraditi unošenjem podataka i direktiva sistem u željeno stanje

Vajzenbaum tvrdi da je analogija između čoveka i računara ispravna samo na određenom nivou uprošćavanja čoveka Glavna zamerka je u tome što zamišljajući čoveka kao procesor informacija apstrahujemo čitav niz karakteristika koja predstavljaju suštinske kvalitete njegove ličnosti to jest upravo onaj deo njegove ličnosti koji mi pokušavamo da izlečimo Sledeća zamerka je da kruti mehanizam „rešavanja probleme ne sadrži etiku neophodnu za kontakt koji isceljuje jer insistira na pragmatičnosti Vajzenbaum ne raspravlja o tome da li je izvodljivo (tehnički) da računar dejstvuje kao psihoterapeut — on tvrdi da računar, u svakom slučaju to ne sme da radi

Muke sa jezikom

Sledeći nesporazum oko „Eliza" je bilo rasprostranjeno mišljenje da ona demonstrira opšte rešenje za problem računarskog razumevanje prirodnog jezika Sa uvek aktuelnom željom da se nešto učini na stvaranju veštačke inteligencije jasno je da je jedan od glavnih probleme mašinsko razumevanje prirodnog jezika Pošto svaki program u mašini definiše neki mikrosistem za čije rešavanje računar tako postaje stručnjak Ideja je da se, savladavši računarsko razumevanje prirodnog jezika u kompjuter direktnom komunikacijom unese kompletno ljudsko znanja i tako računar oformi kao opšti Rešavač Problema Naravno prethodno treba ukloniti mnogobrojne probleme kao što su pitanja memorije složenosti procesorskog dela i razumevanja prirodnog jezika Ali šta ako su neki od tih problema nerešivi Ili barem delimično nerešivi?

Osnovna ideja Šenka Milera i drugih je bila da se definiše pojmovna struktura koje je interjezička i na koju bi se preslikavale jezičke strukture prirodnog jezika u toku procesa razumevanja To bi omogućilo struktuiranje računara tako da on može da razume prirodni jezik Ali to nije tako jednostavno kao što zvuči Vajzenbaum s pravom, prigovara da je zanemarena višeslojnost prirodnih jezičkih strukture i da zbog toga svi primeri mogu da dejstvuju samo na veoma ograničenom mikrosistemu To važi i za Elizu Eliza samo simulira razgovor — njeno razumevanje dijaloga jednako je razumevanju koje bi mogao da ima neki papagaj Sama Eliza ne donosi ništa novo u željenom pravcu — da se formuliše program konačnog obima koji bi pridruživao pojmove struktura beskonačnom skupu rečenica koje se mogu formirati u prirodnom jeziku

U svojoj knjizi The Dragons of Eden Karl Sagan ne samo što tvrdi da je Eliza konstruisana kao psihoterapeutski program nego i kaže da ne navodi kvalitete „Elize u odnosu na ljudske psihoterapeuta zato da bi nipodaštavao psihijatriju kao profesiju već da bi najavio dolazak mašinske inteligencije Očito je koliko i privid inteligentnog ' razgovora može da zavara čak i nekog ko ima naučno obrazovanje

Ne vidim ograničenje u inteligenciji koja se može dati računaru , rekao bi Džozef Vajzenbaum, ali bez obzira na to ta inteligencija će uvek biti sasvim drugačije priroda od ljudske

Branko Đaković

★★★★★★★★★★ partizanska knjiga ★★★★★★★★★★

LJUBLJANA
OOUR IZDAVAČKO-PUBLICISTIČKA DELATNOST
BEOGRAD

objavljuje pretplatu na delo

KOMPJUTERI
SVET BUDUĆNOSTI
MALA ENCIKLOPEDIJA

Predgovor
prof. dr Miroslav Pečujlić

Urednik
Aleksandar Prošalović

prvi deo
NOVA SLIKA SVETA
(DVA LIKA POSTINDUSTRIJSKE CIVILIZACIJE)

A TEORIJSKI ESEJI

- **Anatomija postindustrijske revolucija**
  (Kompjuterska revolucija i društvo informatike — industrija gena)
- **Alternativna tehnologija i humanija društvo**
- **Između tehnološka utopija i tehnolobija**
  (Tehnika rešava sve — Spasi ta nas od tehnika)
- **Tehnološka moć i sloboda — ili podvlašćivanje**
  (Humanizacija rada ili novi oblici otuđenja)
- **„Industrija smrti"**
- **Ekologija i tehnologija**
- **„Svetski grad i svetsko selo"**
  (Perspektiva Trećeg sveta — Novi razvoj ili tehnološki kolonijalizam)
- **Projektanti budućnosti**
  (Socijalna sila koja kontrolišu poslednju fazu industrijalizma ili oblikuju dolazeću civilizaciju)
- **Inteligentna mašina i čovek**
  Kompjuterska generacija
  (Robotizovani humanoidi ili nova individualnost)
- **Kompjuteri i socijalizam**
  (Postindustrijski tehnokratski kapitalizam)
- **Autoritarni socijalizam**
  (Mogućnosti slobodarskog socijalizma)
- **Jugoslovensko društvo**
  (Puko kopiranje ili i vlastito stvaralaštvo informatika — racionalno upravljanje i samoupravljanje)
- **Istorijat jugoslovenske atomistika**

Pisci teorijskih priloga su autori akademik Aleksandar Despić, prof Vlastimir Matejić prof Vladimir Milić prof Miroslav Pečujlić akademik Pavle Savić dr Miloš Šindić prof Radmila Stojanović prof Vladimir Štambuk prof Rajko Tomović prof Zoran Vidaković

B „SVETSKI OKRUGLI STO" KALEIDOSKOP PROMENA KRAJEM XX VEKA

(Fragmenti iz dela najznačajnijih svetskih pisaca)

- A Tofler „Kaleidoskop promena
- E E Šrajber „Svetski izazov
- D Naisbett Megatrendovi
- D Bel Dolazak postindustrijskog društva
- A Turen Programirano društvo
- D K Galbrajt Doba neizvesnosti
- A Gorc Tehnika tehničari i klasna borba
- Dž Orvel 1984
- J Habermas Komunikativno delanje
- A Gouldner Od ideologije ka tehnologiji
- Y Masuda Kompjuto-utopija

Pripremio
dr Vladimir Milić

drugi deo
TEHNOLOGIJA I SOCIOLOGIJA

A POLJA PRIMENE

- Automatizovana fabrika
- Industrijski roboti
- Elektronska kancelarija
- Računari u kući (lični kompjuter)
- Telekomunikacija — Elektronska pošta
- Video-revolucija
- Kompjuteri u obrazovanju
- Umetnost i kompjuteri
- Medicinski kompjuter
- Elektronika u bankama
- Kompjuteri u trgovini
- Kompjuteri u saobraćaju
- Elektronika i urbanizam
- Informatika i moderna poljoprivreda
- Kompjuterizovan kriminal

Pripremio
dr Vladimir Štambuk

B IZAZOVI — EMANCIPACIJA ILI DEHUMANIZACIJA

- Razvoj ljudskih sposobnosti ili masovna nezaposlenost
- Kriza i budućnost rada (kreativni rad ili dekvalifikacija radne snage)
- Kompjuteri i nova ekonomija
- Kompjuteri i demokratija ili totalna kontrola

Pripremio
dr Predrag Radanović

★★★

treći deo
ŠTA JE KOMPJUTER? ANATOMIJA KOMPJUTERA

- Evolucija kompjutera — Od prvih računskih mašina do superkompjutera
- Razvoj Hardwer-a
- Razvoj Softwer-a
- Kompjuteri peta generacija — Veštačka inteligencija
- Programiranje
- Kompjuterski jezik

Pripremio
Zoran Mastilović

★★★

četvrti deo
KOMPJUTERSKI REČNIK
(MALI LEKSIKON)

Sadržaj drugog trećeg i četvrtog dela sastoji se pravashodno iz prevoda i prikaza radova istaknutih svetskih autora
Knjiga sadrži 740 strana velikog formata opremljena je velikim brojem fotografija u koloru i grafičkim prilozima Povez tvrd sa omotom Knjiga će izaći krajem 1985
Prva cena u pretplati 4 500 din
Cena u prodaji biće znatno veća

NARUDŽBENICA — R_5

Partizanska knjiga — Beograd
Bulevar vojvode Mišića 17/VII — tel 651-872 650-297

Ovim neopozivo poručujem delo KOMPJUTERI SVET BUDUĆNOSTI (mala enciklopedija)

po prvoj pretplatnoj ceni od 4.500 din

Ovaj iznos obavezujem se uplatiti
— odjednom sa 20% popusta u iznosu od 3 600 dinara, ili

— u ________ mesečnih rata (najviše šest).

Ime i prezime i ime oca

Adresa stana, mesto br l. k. i od koga je izdata

Naziv radne organizacije kod koje je kupac zaposlen

Overa radne organizacije

sprajtovi na „komodoru"

Programiranje u bejziku

Komodor 64 sadrži u sebi potencijale koji omogućuju da pored glavna slika sačinjana od 320 puta 200 tačaka, na ekranu kojom prikazujata tekst ili grafiku, napravita još 8 malih slika od 24 puta 21 tačke koja će od akrana biti potpuno nezavisna Neće sa prikazivati dok vi to na zatražite a kada to učinite sveka od njih iskrsnuće tačno na onom mestu na ekranu koje ste prethodno odredili Ostaće tamo sve dok ja na iskljućita ili pomerite na neko drugo mjesto Ovo još nija sve možete jednostavno da kontrolišete da li su se dve alika dotakle ili da il je neka dotakla osvetljanu tačku na glavnom akranu Pošto su nazavisna od glavnog akrana, mogu se prikazivati tako da zaklanjaju njegov sadržaj ili da njima budu zaklonjani Takođa pošto su medusobno nezavisna mogu zaklanjati i jedna drugu Boja kojima su predstavljana takođa su nazaviana — u svakoj od njih može biti najviše četiri boja

Uobičajen naziv za ovakve mala slika ja SPRAJT (SPRITE) i tako ćemo ih ubuduće i zvati Pošto ih istovremeno moža biti 8 označimo ih brojavima od 0 do 7

Šta uraditi da se sprajt pojavi i pokrena?

Da dobijata sprajt na željenom mestu na ekranu morate obaviti sledeće radnja

1) Definisati izgled sprajta.

2) Postaviti njagov opis na neko mesto u memoriji

3) Odrediti njagovu boju

4) Postaviti koordinata mesta od koga počinje prikaz.

5) Uključiti prikazivanje

Definisanje izgleda

Ova atapa ja jedina u kojoj računar na može mnogo pomoći Prepuštani ste svojoj mašti i smislu za grafički prikaz Tahnika ja jednostavna nacrtajta polja od 21 reda po 24 tačka i u njemu pojačajta svaku tačku za koju žejita da buda deo slika U prikazu sprajta samo će sa ove tačke videti dok će sve ostala biti prikazana u boji pozadina (osnovnoj boji akrana) Kada završita podalite polja na tri uspravna koiona po 8 tačaka

```
. . . . . . . . | . * . . . . * . | . . . . . . . .
. . . . . . . . | . . * . . * . . | . . . . . . . .
. . . . . . . . | . . . * * . . . | . . . . . . . .
. . . . . . . . | . . * * * * . . | . . . . . . . .
. . . . . . . . | * * * * * * * * | . . . . . . . .
. . . . . . . * | * * * * * . * * | * . . . . . . .
. . . . . . . * | * * * * . . . * | * . . . . . . .
. . . . . . * * | * * * . . . . . | * * . . . . . .
. . . . . . * * | * * * * . . . * | * * . . . . . .
. . . . . . * * | * * * * * . * * | * * . . . . . .
. . . . * * * . | * * * * * * * * | . * * * . . . .
. . * * * * * * | . . . . . . . . | * * * * * * . .
. * * * * * * * | * * * * * * * * | * * * * * * * .
* * * * * * * * | * * * * * * * * | * * * * * * * *
. . . * * * * * | * * * * * * * * | * * * * * . . .
. . . . . . * * | * * * * * * * * | * * . . . . . .
. . . . . . . . | . * . . . . * . | . . . . . . . .
. . . . . . . * | * . . . . . . * | * . . . . . . .
. . . . . * * . | . . . . . . . . | . * * . . . . .
. . . . * . . . | . . . . . . . . | . . . * . . . .
. . . . . . . . | . . . . . . . . | . . . . . . . .
```

Sada zamislite da su sve pojačana tačka prikazana kao jedan, a ostala kao nula. Izračunajta tako za sveku od 21 iinija po tri dekadna broja koji predstavljaju zapis sveke od 8 grupa nula jedinica u toj liniji Na primer, za drugu grupu tačaka u prvoj liniji biće

$$01000010 = 2^6 + 2 = 66$$

Polja tačaka može sa predstaviti brojevima na sledeći način

0	66	0
0	36	0
0	24	0
0	60	0
0	255	0
1	251	128
1	241	128
3	224	192
3	241	192
3	251	192
14	255	112
63	0	252
127	255	254
255	255	255
31	255	248
3	255	192
0	66	0
1	129	128
6	0	96
8	0	18
8	0	0

Sa ova 63 broja sprajt je potpuno definisan i možate praći na sledeću fazu

Postavljanje opisa u memoriju

Da bismo ovaj ovaj postupak učinili što jasnijim, dafinišimo na početku sledeće pojmove

1) Adresa sprajta — ova adresa nija prava memorijska adresa već adresa grupa od 64 ragistra kojima sa zapisuja definicija sprajta u memoriji Kako je za opis potrebno 63 masta 64-to se na koristi Adresa sprajta može biti između 0 i 255

2) Adresa prvog registra u opisu sprajta — ova adresa je prava memorijska adresa i ukazuja na prvi broj u definiciji sprajta Dobija se tako što se adresa sprajta pomnoži sa četiri

Vašem računaru će biti jasno kako sprajt izgleda tek onda kada buda znao gde se u memoriji nalazi njegov opis To morate saopštiti za svaki sprajt koji želita da koristite postavljanjam adrese sprajta u za to predviđani registar

za sprajt 0	ragistar 2040
ze sprajt 1	ragistar 2041
za sprajt 7	ragistar 2047

Nakon toga, počev od adrese prvog broja u opisu sprajta upišita jedan za drugim 63 broja, uzimajući ih vrstu po vrstu Tima sta završili postupak postavljanja opise sprajta u memoriju

Pri tome se na mogu koristiti adrese sprajta od 0 do 31 (izuzev 13 14, 15), jer se na njima nalaze važna sistemska promenljive — one bi bila uništena a program prekinut. Takođa, ako koristite adresu sprajta 32 ili nakoliko narednih, doći ća do preklapanja programe i opisa sprajta pri čemu će program biti uništen Zato je dobro kao ove adresa koristiti brojeve veće od 128 u modu za takst ili nešto niže od 128 u modu za visoku rezoluciju

Naučili ste kako da postavite tačku na ekran vašeg „komodora 64". Nacrtali ste i prvu sliku — na primer, mali leteći tanjir. Želite sada da napravite takav program koji će se pokretati po ekranu i spustiti na neku zaravnjenu površinu. Kako pomeriti sliku na ekranu? Treba celu grupu tačaka premestiti iz jednog dela ekranske memorije u drugi, ali tako da „niko ništa ne primeti". U bejziku se, odmah da kažemo, ovaj uslov ne može ispuniti. Ako ste vični mašinskom programiranju, uložićete svo svoje znanje da ostvarite ovaj efekat, ali nismo sigurni da ćete biti zadovoljni rezultatom. Glavu gore! Jedan način ipak postoji.

Postavljanje boje sprajta

Boja su kod C64 kodirana brojavima od 0 do 15 Za svaki sprajt postoji njagov ragistar boja i boja sprajta određuja se upisom koda boja u taj ragistar

za sprajt 0	ragistar 53287
za sprajt 1	ragistar 53288
za sprajt 7	ragistar 53294

Postavljanje koordinata sprajta

Pod koordinatom sprajta podrazumava se koordinata gornja lava tačka sprajta na celom akranu Koordinata sprajta nisu isto što i koordinate vidljivih tačaka (320×200) Naime koordinate tačaka obuhvataju samo vidljivi deo akrana, dok koordinata sprajtova mogu biti i van tog dela, u ramu slika Tada sa sprajt na vidi Na taj način omogućano ja da sprajt moža da ulazi i izlazi iz vidljivog dala pri čamu sa, naravno, vidi samo onaj deo koji ja u vidljivom polju

Evo kakva veza postoji između koordinata sprajtova i koordinata vidljivog dala akrana

koordinate tačka u vidljivom dalu		koordinate tačka na celom akranu	
X	Y	X	Y
0	0	24	50
319	0	343	50
0	199	24	249
319	199	343	249

Odavda sa može zaključiti (imajući u vidu da sprajt ima 24×21 tačku) da ja sprajt dalimično vidljiv ako su obe njegova koordinata u sledećim granicama

1=<X=>343
30=<Y=>249

Dakle, transformacija vidljivih koordinata u ekranske vrši se po sledećim formulama

X=VX+24   Y=VY+50

U jedan registar od 8 bita može biti upisan jedino broj između 0 i 255. Za zapis Y koordinate to je dovoljno, ali za X nije. Zato je za zapis dodatnog bita predviđen registar 53264. Bit 0 ovog registra služi za upis dodatnog bita X-koordinate sprajta 0, bit 1 za dodatni bit X-koordinate sprajta 1 i slično sa ostala.

Ovakav zapis zahteva da pre upisa koordinata obavite sledeće operacije

1) celobrojno deljenje vrednosti X-a sa 256

2) upis ostatka u registar za niži deo vrednosti X-a

3) upis rezultata deljenja u odgovarajući bit registra za dodatne bitova

Dakle, postupak je sledeći

```
DBIT=INT (X/256)
POKE XSPR X−256×DBIT
IF DBIT=0 THEN POKE 53248 PEEK (53264) AND (255−2 BRSPR)
IF DBIT=1 THEN POKE 53248 PEEK (53264) OR (2 BRSPR)
POKE YSPR,Y
```

(DBIT=dodatni bit za X)
(BRSPR=broj sprajta)
(XSPR=X-koo sprajta)
(YSPR=Y-koo sprajta)

Registri za koordinate su u memoriji raspoređeni na sledeći način

X-koo sprajta 0	53248
Y-koo sprajta 0	53249
X-koo sprajta 1	53250
Y-koo sprajta 1	53251
X-koo sprajta 7	53262
Y-koo sprajta 7	53263
registar za dopunski bit	53264

Ovim se potpuno određuje pozicija sprajta na ekranu. Međutim, on se neće videti sve dok ne izvršite

Uključivanje sprajta

Registar na adresi 53269 namenjen je uključivanju i isključivanju svih osam sprajtova. Bit 0 odgovara sprajtu broj 0, bit 1 sprajtu 1 ... Postavljanjem nekog bita na 1 vrši se uključivanje sprajta, t.j. njegov prikaz, a postavljanjem na 0 vrši se isključivanje, odnosno gašenje sprajta

registar za uključivanja sprajtova   53269

Kretanje sprajta

Kada se sprajt jednom definiše, njegovo je pokretanje vrlo jednostavno: potrebno je jedino da u registre za X-koordinatu (niži i dodatni) i Y-koordinatu postavite nove vrednosti i sprajt će gotovo trenutno biti premešten sa starog na novo mesto. Pri tome se obavezno treba koristiti operacijama navedenim u postupku upisa početnih koordinata sprajta.

Odnos sprajta i pozadine

Sprajtovi mogu biti korišćeni u isto vreme kad i glavni ekran i to na više načina

Lična karta sprajtova

Adrese sprajtova 0 do 7	2040 do 2047
X-koo sprajta 0	53248
Y-koo sprajta 0	53249
X koo sprajta 1	53250
Y koo sprajta 1	53251
X koo sprajta 2	53252
Y koo sprajta 2	53253
X-koo sprajta 3	53254
Y-koo sprajta 3	53255
X koo sprajta 4	53256
Y-koo sprajta 4	53257
X-koo sprajta 5	53258
Y-koo sprajta 5	53259
X-koo sprajta 6	53260
Y koo sprajta 6	53261
X-koo sprajta 7	53262
Y-koo sprajta 7	53263
Dopunski bitovi za X-koo	53264
Uključivanje	53269
Vertikalno proširenje	53271
Prioritet sprajt-pozadina	53275
Višebojni sprajtovi	53276
Horizontalno proširenje	53277
Sudar sprajt—sprajt	53278
Sudar sprajt—pozadina	53279
Boja 01 višebojnog sprajta	53285
Boja 11 višebojnog sprajta	53286
Boja sprajta 0	53287
Boja sprajta	53288
Boja sprajta 2	53289
Boja sprajta 3	53290
Boja sprajta 4	53291
Boja sprajta 5	53292
Boja sprajta 6	53293
Boja sprajta 7	53294

— da bi sprajt zaklanjao tačke na ekranu, treba postaviti njegov karakterističan bit u registru 53275 na 0 i tada sprajt ima viši prioritet u odnosu na pozadinu

— da sprajt prolazi ispod vidljivih tačaka ekrana treba isti bit postaviti na 1 (prioritet pozadine)

— da li sprajt i ekran imaju bar jednu zajedničku tačku možete saznati čitajući odgovarajući bit registra 53279. Njegov sadržaj se u slučaju dodira tehnički postavlja na 1 i tako ostaje sve dok ne pročitate taj registar. To znači da će jednom otkriven sudar sprajta i pozadine biti zapamćen i ako se oni potom udalje. Tek čitanjem registra se svi bitovi automatski postavljaju na 0 i omogućuju detektovanje sledećeg sudara

Postupak se sprovodi sledećom naredbom

IF PEEK 53279)<>0 THEN   obrada tog slučaja

Uzajamni odnos sprajtova

Sprajt sa nižim brojem uvek ima viši prioritet od onog sa višim brojem. To znači da će se u slučaju preklapanja dva sprajta prikazati onaj sa nižim brojem

Da li su se dva sprajta dotakla možete ustanoviti slično kao sa pozadinom. Registar 53278 automatski postavlja one bitova čiji brojevi odgovaraju brojevima sprajtova koji su učestvovali u sudaru i ovaj se registar automatski briše nakon čitanja. Ispitivanje da li se neki sudar uopšte dogodio može se izvršiti naredbom

IF PEEK (53278)<>0 THEN   obrada tog slučaja

Proširivanje sprajtova

Ako vam je slika 24×21 suviše mala, za vas je predviđena mogućnost proširivanja sprajtova. Ovo je moguće obaviti na tri načina

1) povećanjem širine dva puta (na 48×21 tačku)

2) povećanjem visine dva puta (na 24×42 tačke)

3) povećanjem i širine i visine po dva puta (48×42 tačke)

U svim ovim slučajevima važi sledeće: definisanje sprajta je nepromenjeno, t.j. njegov opis je isti kao i ranije, ali se svaka njegova tačka prikazuje se po dve tačke po širini ako se vrši proširivanje po visini ako mu povećavate visinu i kvadratom od 2×2 tačke ako se proširivanje vrši u oba dimenzija

Kao indikatori da li se sprajt prikazuje obično ili prošireno služe registri

za horizontalno proširenje ⊘⊘⊘ 53271

za vertikalno proširenje ⊘⊘⊘ 53277

Kao i obično, ako u nekom bitu stoji 1 odgovarajući sprajt biće prikazan prošireno. Dakle, ako su kombinacije vrednosti u ova dva registra

bit u 53271	bit u 53277	efekat
0	0	običan prikaz
1	0	horizontalno proširenje
0	1	vertikalno prširenje
1	1	proširenje u oba pravca

Višebojni sprajtovi

Do sada smo govorili o sprajtovima čije su sve osvetljene tačke prikazane u istoj boji. Žrtvujući polovinu prikazanih tačaka po horizontali, t.j. svodeći dimenzije sprajta na 12×21 tačku, moguće je u okviru jednog sprajta dobiti do četiri boje. Opis sprajta ne razmatra se tada tačku po tačku već par po par tačaka. Svaki par određuje kojom bojom će tačke na tom mestu biti obojene. Jedna od tih boja je boja ekrana, druga je boja određena za taj sprajt i smeštena je u njegov registar za boju, a preostale dve boje se unapred predviđaju za svih 8 sprajtova i smeštaju se u posebne za to predviđene registre na adresama 53285 i 53286

Određivanje boja tačaka višebojnog sprajta postiže se na sledeći način

kombinacija bitova u opisu		adresa boja
0	0	boja pozadine 53281
0	1	53285
1	0	registar za boju sprajta
1	1	53286

Sprajt će biti prikazan jednobojno, bojom iz njegovog registra za boju, sve dok se ne označi kao višebojni sprajt, što se postiže postavljanjem odgovarajućeg bita u registru 53276

kontrola višebojnih sprajtova   53266

1. Postavljanje bita u registar vrši se naredbom

POKE adresa PEEK (adresa) OR (2 bit)

2. Brisanje bita iz registra vrši se naredbom

POKE adresa PEEK (adresa) AND (255-2 bit)

Duško Veljković

U svetu slučajnih brojeva

Programiranje u bejziku

zec iz šešira

Mnogi provode vreme otverajući pasijene ili bacajući kockice, e poneki očekuju od eudbine da im jednim okratenjem ruleta pruži eve ono što drugi etiču mukotrpnim radom. Nepredvidivi obrti mogući eu i u igreme ne računeru zehvaljujući generatoru slučajnih brojeva. Ali „elučajno izabrani" brojevi mogu pružiti i više od igre. Puno knjiga posvećeno je oštroumnoj tehnici koje elučajne brojeve koristi za rašavenje složenih zedataka numaričke enelize. Genarisanje elučajnih vrednosti omogućava da ee na računerima verno modeliraju prirodne pojave, e pradetavija i dobar izvor za dobijenje podatake pri testiranju različitih elgoritame. Stoga je eposobnost računara de „izmišija" slučajne brojeve znatno značajnije funkcija nego što se često misli.

Rasadnici brojeva

Generisanja slučajnih brojeva može da se realizuja na različite načina ali najpraktičnija je da se koristi ugrađena sposobnost računara za vršenja aritmetičkih operacija. Prvi takav pristup predložio je 1946. Džon fon Nojman koji je koristio „metodu sredina kvadrata". Njegova ideja se zasniva na tome da se prethodni slučajni broj kvadrira i da se zatim, iz broja uzmu srednje cifre. Ako na primer radimo sa desetocifranim brojevima i ako je prethodni broj bio 5772156649, njegov kvadrat iznosi 33317792380694909201, pa je stoga sledeći „slučajni" broj 7923805949. Metod odmah nameće pitanje da li postupak koji nije slučajan uopšte može da proizvodi slučajne brojeve. Odgovor je ne, ali nama i nije potreban slučajan niz brojeva, već niz koji izgleda kao da je slučajan odnosno u koma ne možemo lako ustanoviti zakonitost po kojoj bi se svaki element mogao izraziti preko prethodnog. U naučno-tehničkoj literaturi nizovi brojeva do kojih dolazimo na determinističke načine nazivaju se pseudoslučajni ili kvazislučajni. Računari proizvode upravo pseudoslučajne brojeve koji se-mo gledano spolja nisu međusobno zavisni, ali su ipak dovoljno „slučajni" za mnoštvo aplikacija.

Svi kućni računari poseduju generatore slučajnih brojeva koji se iz bejzika pozivaju pomoću funkcije RND (RaNDom=slučajan). Ova funkcija proizvodi jedan slučajan broj iz intervala (Ø,1) ne uključujući Ø i 1. Da bismo videli te brojeve, unesimo sledeći kratak program. Razume se, kao i pre unošenja bilo kog novog programa, treba očistiti memoriju komandom NEW.

„Spektrum"

```
1ØLET X=RND
2ØPRINT X
3ØGOTO 1Ø
```

„komodor" i „acorn"

```
1ØLETX=RND(1)
2ØPRINT X
3ØGOTO10
```


Ako imate „galaksiju" otkucajte program kao za spektrum jedino u liniji 10 izostavite službenu reč LET. Po startovanju ovog programa na ekranu će početi da promiče niz decimalnih brojeva koji ćete jedino nasilno moći da zaustavite spektrumu treba pritisnuti STOP pa ENTER na komodoru RUN/STOP, na Acornu ESCAPE a na galaksiji BRK

U praksi nam obično trebaju celi brojevi iz nekog intervala recimo brojevi od 1 do 6 ako želimo da simuliramo bacanja kockice. U tom slučaju pozivamo u pomoć funkciju INT koja daje prvi ceo broj manji ili jednak vrednosti argumenta. Pazite INT (INTeger — ceo broj) ne vrši zaokruživanja broja. Vrednost INT(1 9) nije 2, već 1 kao i de smo tražili INT(1 1). Tako brojeve od 1 do 6 možemo dobiti na sledeći način

„spektrum"

```
10 LET X=INT(RND*6=1)
```

Acorn

```
10 LET X=RND(6)
```

„komodor"

```
10 LET X=INT(RND(1)*6+1)
```

„galaksija"

```
10 X=INT(RND*6+1)
```

Na sličan način možemo dobiti brojeva iz bilo kog intervala (vidi tablicu)

Tablica množenja

Iskoristimo ove činjenice da napravimo program za učenja tablice množenja. U „računarima 2" dali smo nekoliko rešenja ovog zadatka za računar „galaksija". Zadržimo se sada, na pojednostavljenoj verziji ovog programa koja ima za cilj jedino da objasni korišćenja slučajnih brojeva i da nas uvede u problematiku programskih ciklusa kojom ćemo se baviti u sledećem broju

I ovom prilikom držaćemo se osnovnog pravila programiranja — pre pisanje programa treba da definišemo šta želimo njima da postignemo i kako ćemo to učiniti. Dakle, moramo prvo načiniti precizan plan rešavanja zadatka, pa tek onda preći na najlakši deo posla — samo pisanje programa

Ideja je ovakva da bi dete za koje sastavljamo program imalo utisak da računar s njim razgovara, najpre se od njega traži da unese svoje ime koje će se čuvati u promenljivoj X$ i kojim će mu se računar nadalje obraćati. Generisanje slučajnih brojeva omogućava nam da koliko god želimo puta postavimo problem, koliko je x puta y uvek sa raznim brojevima x i y i na taj način pružimo detetu šansu da dobro uvežba tablicu množenja. Uzećemo da su x i y brojevi od 1 do 9 ali nama prepreka da se kasnije uzimaju i veći brojevi. Odgovor na pitanje koliko je x puta y računar će porediti sa rezultatom množenja i ako je tačan postavljaće detetu novo pitanje a ako nije upućivati ga da ponovo reši isti zadatak

„spektrum"

```
10 PRINT ,ZDRAVO, KAKO SE ZOVEŠ?
20 INPUT X$
30 CLS
40 PRINT ZDRAVO ; X$ IMAM NEKOLI-
KO PITANJA ZA TEBE
50 PAUSE 20 0
60 CLS
70 LET N=INT (RND*9+1)
80 LETM=INT(RND*9+1)
90PRINT ,KOLIKO JE , N, ,PUTA' M, ?
10/ INPUT A
110 IF A=N*M GOTO 130
120 PRINT N ,PUTA , M, ,= ', A ,???'
130 PRINT , POKUŠAJ PONOVO'
140 GOTO 90
150 PRINT ,TAČNO, ; , X$ EVO NOVOG
PITANJA
160 PAUSE 150
170 GOTO 60
```

„komodor"

```
10 PRINT „ZDRAVO KAKO SE ZOVEŠ?
20 INPUT X$
30 PRINT SHIFT/CLR"
40 PRINT , ZDRAVO, ; , X$ IMAM NEKO-
LIKO PITANJA ZA TEBE
50 FOR X=1 TO 200 CNE8T X
60 PRINT „ SHIFT/CLR
70N=INT(RND(1)*9+1)
80M=INT(RND(1)*9+1)
90PRINT „KOLIKO JE N PUTA M, ,?
100INPUT A
110 IF A=N*M GOTO150
120 PRINT N PUTA M, = ', A, ,???
130 PRINT POKUŠAJ PONOVO
140 GOTO 90
130 PRINT „TAČNO ; X$, EVO NOVOG
PITANJA
160 FOR X=1 TO 1500 NEXT X
170 GOTO 60
```

Acorn

```
10 PRINT , ZDRAVO, KAKO SE ZOVEŠ?
20 INPUT X$
30 CLS
40 PRINT „ZDRAVO, ; , X$ ,IMAM NEKO-
LIKO PITANJA ZA TEBE
50 FOR X=1 TO 600 NE8T X
60 CLS
70 N=INT(9)
60 M =INT(9)
90 PRINT ,KOLIKO JE N „PUTA ', M, „?'
10/ INPUT A
110 IF A=N*M THEN GOTO 130
120 PRINT N „PUTA , M, = , A , ???
130 PRINT POKUŠAJ PONOVO
140 GOTO90
130 PRINT , TAČNO, ; X$ „EVO NOVOG
PITANJA
160 FOR X=1 TO 4000/ CNEXT X
170 GOTO 60
```

„galaksija"

```
10 PRINT KAKO SE ZOVEŠ?
20 INPUT X$
30 HOME
40 PRINT „ZDRAVO ; X$. „IMAM NEKO-
LIKO PITANJA ZA TEBE
30 FOR X=1 TO200 CNE8T X
60 HOME
70 N=INT(RND*9+1)
80 M=INT(RND*9+1)
90PRINT ,KOLIKO JE M, „PUTA , N, „? '
100 INPUT A
110 IF A=M*N GOTO 150
120 PRINT N, ,PUTA , M, „= , A, „???'
130 PRINT POKUŠAJ PONOVO
140 GOTO 90
130 PRINT „TAČNO, ;', X$, „EVO NOVOG
PITANJA"
160 FOR X=1 TO 1500 NEXT X
170 GOTO 60
```

Kako zadati interval

RND na „spektrumu" i „galaksiji" a RND (1) na „komodoru" Acorn generiše slučajna brojeva između 0 i 0.999999. Ako želite veći interval, treba da pomnožite odgovarajućim brojem originalnu RND funkciju. Na primer ako su vam potrebni brojevi između 0 i 39 999999 pomnožićete originalnu funkciju sa 40.

Da biste odbacili decimale i dobili cele brojeve, upotrebite funkciju INT. Ako na prethodni primer upotrebite INT, dobićete cele brojeve od 0 do 39. Ako su vam pak potrebni brojevi od 1 do 40, treba izrazu dodati 1

Formula

INT (RND+p) za „spektrum" i „galaksiju"*

*INT (RND (1)*b+p) za „komodor" i Acorn daće vam neki od celih brojeva počev od broja p*

Formula

*INT (B−A+1)*RND+A) za „spektrum" i „galaksiju"*

*INT (B−A+1)*RND (1)+A) za „komodor" i Acorn daće vam neki od celih brojeva iz intervala [A, B]. Ako imate Acornov računar, možete dobiti ceo broj iz intervala [1 X] navođenjem broja X kao argumenta RND FJE. Ova mogućnost ne postoji na druga tri računara*

Program sa sto petlji

I ovaj program poput prethodnih nikada ne završava sa radom na prirodan način. To je primer tzv beskonačne petlje ili ciklusa. Pod ciklusom podrazumevamo skup instrukcija programa koje se bar za neke vrednosti ulaznih promenljivih ponavljaju više od jedanput. U ovom programu imamo dva ciklusa — jedan čine instrukcije 60—170 i iz njega se ne može izaći na prirodan način dok drugi koji čine linije 90 do 140, predstavlja ciklus iz koga se može izaći se linije 110 ako je dat tačan odgovor. Kriterijum po kome se izlazi iz ciklusa zove se izlazni kriterijum i prema njemu možemo cikluse podeliti na brojačke za čiji opis u bejziku možete upotrebiti instrukcije FOR NEXT i one kod kojih kriterijum izlaska nije broj ponavljanja naredbi ciklusa već zadovoljavanje nekog posebnog unapred definisanog zahteva kao što je to u našem slučaju davanje tačnog odgovora. Da bismo mogli na regularan način da okončamo izvršavanja našeg programa moramo u spoljašnjem ciklusu definisati izlazni kriterijum. To možemo postići na više načina. Jedan od njih bi bio da slično kao u unutrašnjem ciklusu posebna vrednost ulazne promenljive označi da treba izaći iz ciklusa. Tako bismo mogli da uvedemo u naš program sledeće izmene u liniji 150 umesto poruke „EVO NOVOG PITANJA" stavimo „ŽELIŠ LI JOŠ PITANJA?" i uvedemo nove linije

```
152 INPUT Y$
154 IFY$=„DA' GOTO 160
156 STOP
```

Ako želimo da se postavi tačno određen broj pitanja recimo 10, možemo ostvariti

Izlaz u slučaju opasnosti

Opasnost se zove loš program

Ponekad je potrebno prekinuti odvijanje programa i u listingu ispraviti neku grešku Na ovoj maloj prepreci mnogi se početnici sapiću, naročito ako je računar u INPUT modu to jest ako očekuje niz ulaznih podataka Evo kako treba postupiti u ovakvoj situaciji

Spektrum

Prvo pritisnite CAPS SHIEFT SPACE za prekid programa Ako ovo ne radi nalazite se u input modu Koristeći kursor kontrolu i DELETE, odstranite jedan znak navoda Zatim upotrebite STOP (šifrovano A) pa ENTER Ovo proizvodi poruku prestani sa ulazom Zatim ponovo pritisnite ENTER za listanje programa

Komodor

Pokušajte sa RUN/STOP posle čega treba otkucati LIST Ako ne pomaže pritisnite RUN/STOP i RESTOR u isto vreme a zatim otkucajte list

Acorn

Pritisnite ESCAPE, pa otkucajte list Ako ne pomaže pritisnite BREAK tipku a zatim otkucajte OLD pa LIST

Galaksija

Prvo pritisnite BRK pa otkucajte LIST Ako ovo ne pomaže, pokušajte sa STOP/LIST

brojački ciklus i bez posebnih instrukcija FOR NEXT Promenljiva B koja će predstavljati brojač ciklusa treba na početku da dobije vrednost 0, a svakim prolaskom kroz ciklus da se uvećava za jedan Iz ciklusa se izlazi kada dostigne svoju graničnu vrednost, u našem slučaju 10 Za ostvarenje ovakvog brojačkog ciklusa treba da proširimo polazni program sledećim naredbama

```
55 B=0
85B=B+1
150 PRINT  TAČNO ' X8
155 IF B=10 THEN STOP
```

Napomena ako radite sa „galaksijom" u liniji 155 izostavite službenu reč THEN

Brojevi pod kontrolom

Pošto unesete program i proverite da li radi snimite ga i isključite računar Prelazimo na eksperiment kojim ćemo pokušati da ustanovimo zakonitost po kojoj se generišu slučajni brojevi Uključite računar učitajte program startujte ga i zapišite prvih nekoliko zadataka Zatim isključite računar i ponovite celokupni postupak Primetićete da je računar oba puta postavio isti niz pitanja Činjenica je da se inicijalizacija slučajnih brojeva vrši uvek na isti način, jer se uvek polazi od istog početnog slučajnog broja Stoga treba „uslučajniti" izbor prvog slučajnog broja što se najčešće čini korišćenjem sistemskog časovnika Tako mnogi računari među kojima i spektrum koriste posebnu naredbu RANDOMIZE čija je namena da u bajtova odakle se uzimaju slučajni brojevi postavi neku nepredvidivu početnu vrednost, tako da nadalje bez obzira što se koriste ista pravila za generisanje drugih brojeva iz niza pseudoslučajnih brojeva ipak imamo slučajnu sekvencu brojeva

Sličan efekat postiže se kod „komodora" i Acorna korišćenjem RND(O) Sasvim suprotno dejstvo kod ova dva računara ima navođenje negativnog argumenta RND funkcije Za negativnu vrednost argumenta dobija se uvek ista vrednost funkcije Možda se pitate čemu to može da služi Upravo ova mogućnost može se korisno upotrebiti prilikom otkrivanja logičkih grešaka u programu

Od prvog metoda poznatog pod imenom „sredine kvadrata do danas predloženo je mnoštvo raznih tehnika za generisanje slučajnih brojeva Da proverite kako to radi vaš računar sastavite ovakav program Neka računar generiše 1000 slučajnih brojeva od 1 do 5 U programu prebrojte učestalost pojavljivanje svakog od njih Ako je korišćen dobar metod, sva ova frekvenca treba da budu oko 200 jer je 200/1000 teoretska verovatnoća pojavljivanje svakog od ovih brojeva Ako postoje velika odstupanja onda primenjen metod nije dobar

Nevenka Spalević

VREME RADI ZA ONE KOJI PRATE SVE NOVO

U knjižarama i papirnicama Mladinske knjige uvjek ima šta novo: nove knjige i sve širi izbor programske i druge računarske opreme·

6 novih priručnika za vlasnike Spectruma i Commodora·

1	THE COMPLETE SPECTRUM (488 stranica)	3900
2	AN EXPERT GUIDE TO THE SPECTRUM	1600
3	THE SPECTRUM GAMESMASTER	1600
4	THE COMPLETE COMMODORE 64 (488 stranica)	3900
5	ADVANCED MACHINE CODE PROGRAMMING FOR THE C64	2200
6	USEFUL SUBROUTINES AND UTILITIES FOR THE C 64	1500

Uskoro će biti resprodati — 8 engleskih priručnika iz prve serija.

7	THE ZX SPECTRUM AND HOW TO GET THE MOST FROM IT	1500
8	SPECTRUM GRAPHICS AND SOUND	1750
9	THE SPECTRUM BOOK OF GAMES	1500
10	DATA HANDLING ON THE COMMODORE 64 MADE EASY	1500
11	COMMODORE 64 GRAPHICS AND SOUND	1750
12	BUSINESS SYSTEMS ON THE COMODORE 64	1750
13	COMODORE 64 DISK SYSTEMS AND PRINTERS	1500
14	6502 MACHINE CODE FOR HUMANS	2000

I još dva nova priručnika i rječnika za ozbiljniju upotrabu:

15	A PARENT S GUIDE TO EDUCATIONAL SOFTWARE FOR COMPUTERS AT HOME AND IN THE SCHOOL	1200
16	[illegible] TO CHOOSE AND USE BUSINESS MICROCOM[illegible]RS AND SOFTWARE	1200
17	THE CONCISE ENGLIS[illegible]IONARY	5000
18	SIMPLE ENGLISH DICTIONARY	960

mladinska knjiga
knjigarne in papirnice

Nova izdanja na srpskohrvatskom jeziku:

19	Grupa autora KUĆNI KOMPJUTERI algoritmi i programi	780
20	Marković Osvidovac ZX SPECTRUM programiranje u BAZIC-u	750
21	Pasarić ZX SPECTRUM — uvod u rad i programiranja	300
22	Grupa autora SPEKTRUM PRIRUČNIK	1200
23	„Polo" ZX SPECTRUM — upotreba i programiranja	1250
24	Čip Šahinpašić KOMPJUTERSKA POČETNICA	680
25	Savić Gačić PRIMENA MINI RAČUNARA	490
26	Špilar BASIC (prevod — novo izdanje)	1150

Neke zanimljivija nova izdenja na slovenačkom jeziku:

27	COMMODORE 64 — priročnik za uporabo (prevod)	680
28	KASETNA ENOTA VC 1530/VC 1531 (prevod)	220
29	Špiler BASIC ZA ZX SPECTRUM	1500
30	Jakopin INES — uređivanje podataks tekstova i slika — priručnik s kasetom	1500
31	PROGRAMI ZA ZX SPECTRUM — posebno izdanje revije Moj mikro	1100

Još uvek najtraženije kaseta s programima za Spectrume

32	MAČAK MURI BROJI I RAČUNA	500
33	KONTRABANT 2 (prevod)	1300
34	KASETA RADIA ŠTUDENT (Kontrabant 1+9 programa — prevod)	1300

U našoj knjižari s prvim specializiranim računarskim odeljenjem u Jugoslaviji možete kupiti i profesionalne tastature za spectrume (INES i još dva modela) **Joysticke za Spectrume i Commodore, Printerface** (interface za povezivanje spectruma s štampačem) dva **štampača** (RX-80 i RX 100) **i druge proizvode firme EPSON, kablove za povezivanje računara i kasetofona** (PIN—DIN), **stalke za Spectrume i diskete, prazne kasete za snimanje programa** itd

AKO SE BAVITE RAČUNARIMA NE MOŽETE MIMOIĆI MLADINSKU KNJIGU!

Ispunjenu narudžbenicu — za pouzeće ili overenu od RO — pošaljite na našu adresu:

KNJIGARNA MLADINSKE KNJIGE
61000 Ljubljana Titova 3 (061 211-895)

NARUDŽBENICA R—5

Potpisani (ime i prezime — adresa RO) ____________

Tačna adresa ____________

Neopozivo naručujem (pouzećem — za potrebe RO) sledeće knjige ____________

Potpis (žig RO)

Datum

Hakeri u nevolji

SOS

Zahvaljujući dugo vremena zabranjenom uvozu i ostalim restriktivnim marema, mnogi vlasnici kućnih kompjutere u Jugoslaviji zapali su u vrlo neugodnu situaciju: prvo nekako nabave računar, a onda ostanu bez knjiga, uputstva ili stručne pomoći. U želji da pomognemo svima koji su zapali u teškoće, rešili smo da pokrenemo rubriku u kojoj ćemo davati odgovore na sva vaša pitanja. Pišite na adresu: „GALAKSIJA" — rubrika „SOS" — Bulevar vojvode Mišića 17, 11000 Beograd. U očekivanju vaših pisama, dajemo odgovore na pitanja koja su već ranije stigla u redakciju.

Simulacija CALL (HL)

Zoran Milovanović iz Zagreba pita kako da ostvari mašinsku naredbu CALL (HL) koja nenravno ne postoji u setu Instrukcija procesora Z80

Naredba CALL (HL) se može ostvariti na sledeći način

```
LD    DE  NASTAVAK
PUSH DE
JP    (HL)
NASTAVAK
```

Naredba CALL mora najpre, da stavi na stek povratnu adresu To je postignuto sa

```
LD    DE  NASTAVAK
PUSH DE
```

Zatim naredba JP (HL) nalaže procesoru da skoči na adresu sadržanu u HL registru Kad se potprogram završi naredba RET ća skinuti sa steka adresu labela „NASTAVAK" i naložiti procesoru da nastavi sa redom odatle

Nevolja ovog postupka je u tome što zahteva korišćenje DE registra

Naredba CALL (HL) se zato, može ostvariti i na sledeći način

```
LD    (XX+1), HL
XX CALL 0
```

Naredba LD (XX+1) HL stavlja adresu iz HL registarskog para na mesto one nule iza CALL naredbe zatim se izvršava CALL naredba koja skača na zadatu adresu Umesto HL, mogu se koristiti registri BC ili DE što bi odgovaralo naredbama CALL (BC), odnosno CALL (DE)

Priručnici za mašinac

Mnogi nas pitaju koja je najbolja knjiga za učenje mašinskog jezika za procesore Z80 i 6502

Verovatno najbolje knjige koje se mogu nabaviti su „PROGRAMING THE Z80 A" odnosno „PROGRAMING THE 6502" Autor Rodney Zeks izdavač SYBEX Ltd Unit 4, Borrne Industrijal Estate Crayford, Kent Dal 4BU England Cene su na žalost, dosta visoke, oko 15-tak funti

Programi koji sami sebe pišu

Zoran Milojković iz Beograda pita na koji način rade programi koji sami sebe pišu i da li postoje na bejziku (spectrum).

Pre svega program ne može sam sebe da napiše(to bi bilo isuviše!) ali može sam sebi da doda neku programsku datoteku koju je upravo izračunao, ili promeni neku programsku liniju, zavisno od toga kakav se posao u datom trenutku obavlja. Neke mašina su dušu dale za takve stvari recimo „galaksija", ali „spektrum" se vrlo teško koristi u tu svrhu, pre svega zbog gomile sistem promenljivih koje kontrolišu bejzik i zbog komplikovane raspodela memorije Ipak, na raspolaganju je program beta bejzik (verzija 1 8) koji zahvaljujući naredbi KEYIN omogućava takve manipulacija

Point i Screns

Mnoga pitanja vezana su za još uvek zagonetne naredbe POINT i SCREEN$ „spektrumovog" bejzika

Funkcija POINT (X Y) kao rezultat daje 1 ili 0, zavisno od toga da li je tačkica na ekranu čije su koordinate X i Y, osvetljena ili nije Funkcija SCREEN$ (Y X) kao rezultat daje slovo koje se nalazi na ekranu na kordinatama Y, X Na primer PRINT SCREEN$ (10 10) će odštampati „A" ako se na poziciji 10, 10 nalazi slovo „A" Ove dve naredbe naročito dolaze do izražaja kod programa koji ispituje sliku na ekranu Da ih nema morao bi da se dimenzioniše niz koji bi pamtio sadržaj ekrana SCREEN$ se naravno, koristi i za snimanje ekrana na traku (SAVE „Ime" SCREEN$)

Mikrač za fortran i kobol

Marko Bernić iz Zadra pita za najjeftiniji kućni kompjuter koji bi mogao da radi na fortranu ili kobolu?

Po svoj prilici to je „epl II", naravno sa periternom opremom Ipak imajte na umu da kobol dolazi do izražaja tek kad se radi sa gomilom datoteka i diskova a da skoro sve što može fortran, može i neki bolji bejzik.

Koji je računar bolji

Čedomir Stojanović iz Obrenovca želi da nabavi računar i pita koji je od tri modela koji ga interesuju najbolji — „atari 800 XL" „komodor 64" ili „amstred"?

„Atari 800 XL" je po našoj oceni nešto bolji od komodora Međutim za komodor se kod nas može nabaviti veliki broj vrlo jeftinih programa što nije slučaj sa „atarijem" Ako kupujete „komodor" ili „atari" pazite da ne zaboravite specijalni kasetofon

Što se tiče „amstrada", on je verovatno najbolji računar koji se trenutno može kupiti u ekonomskoj klasi Nevolje sa „amstradom" je jedino u tome što mu se cene ne uklapa baš najbolje u trenutne carinske propise

Slobodni i zabranjeni registri

Miloš Petrović iz Beograda se interesuje da li sme da koristi IX, IY i alternativni set registra u mašinskom programu koji se poziva sa RANDOMIZE USR naredbom (spectrum)

Indeksni registri mogu da se koriste bez problema, s tim da u IY mora da se nalazi broj 5C3A (heksadekadno) ako mašinski program poziva rutine iz ROM-a Alterativni set registra takođe može da se koristi bez problema a tim da pri povratku u basic HL mora da sadrži broj 2758 (heksadekadno) U protivnom, može se desiti da bejzik program u memoriji bude „natilovan" nekim čudnim stvarima

Američki distributer

Jovan Atanaković iz Beograda traži da objavimo adresu nekog američkog distributera elektronskih delova

Odlučili smo se za „Jameco" Adresa je Jameco Electronics 1356 Shoreway Road Belmont CA 94002, U S A Za adrese koja objavljuje redakcija ne može da garantuje kvalitet usluge

Očitavanje tastatura

Dušan Jokić iz Smedereva koji je tek zašao u mašinsko programiranje (spectrum) želi da mu pomognemo kako da ispita da li su dva tastera (bilo koja a ne u grupama od po pet) pritisnuta u isto vreme

To se najlakše može rešiti pozivanjem rutine iz ROM-a na adresi 028E (heksadekadno) Ako je pritisnut samo jedan taster, onda će njegov kod biti smešten u E registar Ako su pritisnute dva tastera onda će kod jednog biti smešten u D a kod drugog u E registar Najzad ako nije pritisnut nijedan taster onda će u D i E registra biti smešteni brojevi 255 imajte na umu da u ovom slučaju kodovi nisu po ASCII standardu

Ukucajte sledeća dva kratka programa (jedan na bejziku drugi na mašincu) da se uverite kako to radi

```
5 CLEAR 40000
10 LET X=USR 50000
20 PRINT AT 10,5  D= , INT(X 256)  TAB 12
„E= ,X-256 i(X 256),,,  ,,
30 GO TO 10

         ORG      ' 50000
CD8E02   CALL     # 028E
D5       PUSH     DE
C1       POP      BC
C9       RET
```

Mašinac na TI 99/4A

Ivo Grospić iz Splita, vlasnik kompjutera TI 99/4A, pita na koji način može da radi na mašinskom jeziku i koji procesor poseduje TI — 99/4A

TI — 99/4A, na žalost poseduje takozvani zatvoreni operativni sistem dakle bez naredbi PEEK, POKE i USR tako da je mašinsko programiranje praktično nemoguće Jedino prihvatljivo rešenje predstavlja nabavka modula „ASSEMBLER" TI — 99/4A poseduje šesnaestobitni procesor TMS 9900

Priprema
Vladimir Kostić

priča o finoj grafici

Računar „Galaksija"

Ideja za grafiku visoke rezolucije nastala je još prošlog leta kao rezultat razmišljanja o tome da li kôdovi znakova mogu da se pošalju direktno na ekran u obliku niza bitova, umesto što se u EPROM-u 2716 transformišu u lik tog znaka? Razmatrana sa više detalja ideja je odvela do jednostavnog sklopa koji bi trebao da je realizuje. Autori su otišli i korak dalje: razvijena su dva različita sklopa koja su vršila istu funkciju. Prvi ima četiri integrisane kola dok drugi, usavršeni, ima samo dva. No, o tome će više reči biti u narednom broju. Biće objavljena kompletna shema sa detaljnim uputstvom za samogradnju i neophodne prepravke na „galaksiji".

Problem po problem

Realizacija „hardvera" bila je samo jedan deo posla i to onaj manji. Trebalo je još sastaviti program koji će vršiti sâm prenos bitova iz memorije na ekran. Da bi se dobila stabilna slika, taj program mora da zadovolji vrlo stroge kriterijume u pogledu brzina izvršavanja, pa čak i u pogledu izbora mašinskih instrukcija kojima će biti realizovan. Među zabranjenim instrukcijama našle su se i sve one kojima Z-80 komunicira sa memorijom. To je, praktično značilo da se tokom crtanja slike svi parametri moraju nalaziti u internim registrima samog mikroprocesora.

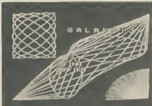
Čim je taj problem rešen, pojavio se sledeći: imamo grafiku, ali šta s njom da radimo? Vlasnicima „komodora 64" poznato je da ne mogu da rade sa tekstom kad uključe grafiku i obrnuto, što je inače vrlo neprijatno. Rešenje koje se nametnulo samo po sebi je da se tekst slikovito rečeno iscrtava u grafičku memoriju. Pošto se generator znakova „galaksije" ne nalazi u adresnom prostoru mikroprocesora, bilo je neophodno formirati novi set slova. U tome nam je važnu ulogu odigrao Ljuba Gavrilović, koji je taj dosta neprijatni posao preuzeo na sebe. Ovoga puta, u RAM-u je ostavljen pokazivač početka generatora znakova, čime je omogućeno menjanje setova slova. Sada je moguće u ROM ili RAM staviti ćirilicu, grčki alfabet ili neke proizvoljne oblike formirane u matrici $(7+1)\times 9$. Pošto se slova iscrtavaju u bit mapu, svi setovi slova mogu se u isto vreme nalaziti na ekranu. Na žalost, povratkom u režim za prikaz teksta svi znakovi koji su bili na ekranu postaće latinični, tačnije ASCII, već prema upotrebljenom kôdu.

Kao što obično biva, što se ide dalje, problema je sve više. Sada je trebalo prepoznati svaki pokušaj „galaksije" da napiše neko slovo na ekranu i to slovo nacrtati na odgovarajućem mestu u bit mapi. Link za video je bio rešenje u svim slučajevima osim u jednom: editovanje neke programske linije ne ide preko linka za video i nije se moglo detektovati ni na koji način. Bila je to kap koja je prelila već davno punu čašu — i „galaksija" je dobila ekranski editor.

Ekranski editor

Uzor za izradu ekranskog editora bio je „komodor 64". Kurzor koji trepće (da bi bio upadljiviji i da bi se video slovo ispod njega) može da se pomera po celom ekranu upotrebom strelica i tastera REPT. Mogućnosti koje se time otvaraju su velike i uglavnom poznate. Autorima je najveće olakšanje predstavljalo to što linije sa greškom ne moraju da se kucaju ponovo: dovoljno je dovesti kurzor do mesta greške, napraviti ispravku i pritisnuti ENTER. Višak znakova briše se tasterom DEL (strelica ulevo će samo pomeriti kurzor), dok se manjak nadoknađuje pritiskom na SHIFT i O. Jednostavno, to je jedina kombinacija tastera kojima je mogla biti dodaljena funkcija INSERT. Pri tome će na mesto kurzora biti ubačeno blanko, a ostatak linije će biti pomeren udesno.

Ništa na svetu nije savršeno, pa ni „galaksijin" ekranski editor: kada dužina nekog reda na ekranu dostigne 32 znaka (kada se ceo red popuni), on se automatski povezuje sa sledećim redom u logičku celinu. To je bilo neophodno da bi se omogućilo pisanje programskih linija dužih od 32 znaka, ali zato kod ubacivanja znakova pomoću SHIFT O (INSERT) može doći do neželjenog povezivanja sa sledećim redom koji predstavlja odvojenu celinu.

Ovaj artefakt može da ima i korisnu primenu, jer omogućava jednostavno nadovezivanje jedne ili više programskih linija koje čak i ne moraju u programu da slede jedna za drugom.

Editoru je dodata još jedna korisna stvar (inspiracija CBM-64): kada se otvore znaci navoda, svaki pritisak na neku od strelica proizvodi kontrolni karakter. Kod kasnijeg štampanja alfanumerika, kontrolni kôdovi imaju efekat kao da je u neposrednom režimu (van navodnika) pritisnuta strelica. Ovaj dodatak otvara mogućnosti formatizovanja ispisa na ekran.

Grafičke naredbe

Zajedno sa ekranskim editorom, „galaksija" je dobila i nova grafička naredbe u bejziku. Prva od njih je naredba GRAPH (bez parametra) koja uključuje grafički mod. Ta naredba je dodata da bi se omogućila ušteda memorije: grafika „troši" 6,5 K (tačnije 6688 bajtova) koji mogu zatrebati u većim programima. Tu je, naravno, i naredba TEXT (takođe bez parametra), koja isključuje grafički mod. Kada je grafika isključena, „galaksija" generiše sliku na svoj uobičajeni način, dok ekranski editor ostaje i dalje na raspolaganju.

Za samo crtanje obezbeđene su četiri naredbe. PLOT X, Y i UNPLOT X, Y osvetljavaju, odnosno zatamnjuju tačku sa koordinatama (x,y), koja ujedno postaje i nova pozicija fiktivnog grafičkog „pera". Pošto je rezolucija slike 256×208, vrednosti koordinata moraju da budu u opsegu od 0 do 255 za x, odnosno od 0 do 207 za y koordinatu. Ove vrednosti se uzimaju po modulu 256, tako da prekoračenje opsega praktično nije ni moguće. Vrednosti y koordinate veće od 207 a manje od 256 smatraju se nulom. Ekran je smešten u prvi kvadrant koordinatnog sistema, što znači da se tačka sa koordinatama (0,0) nalazi u donjem levom uglu ekrana.

Druge dve naredbe služe za povlačenje bele, odnosno crne linije od trenutne pozicije pera do naznačene tačke. To su naredbe DRAW X,Y i UNDRAW X,Y. Za interpoliranje prave linije po prvi put upotrebljen je algoritam Nenada Dunjića, jednog od autora. Taj algoritam pretenduje da bude (i najverovatnije jeste) najjednostavniji i, što je još važnije, najbrži način interpolacije prave linije poznat do sada. Zahvaljujući upotrebi Nenadovom brzom algoritmu, „galaksija" crta linije sasvim zadovoljavajućom brzinom i potpunom preciznošću.

„Crtaći" na „galaksiji"

Zbog različitih memorijskih konfiguracija, bit-mapa „galaksijina" grafika morala je da poseduje mogućnost „pomeranja". Zato

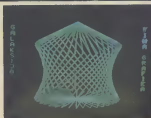
Kada je pre nešto više od godinu dana „galaksija“ ugledala svet, bio je to prvi korak kojim su mnogi domaći ljubitelji računara ušli u novu eru. „Galaksiju“ su svi prihvatili kao mezimče kome se, kao i svakom prvencu, ne gleda na mane. Kako je vreme, međutim, prolazilo, tako su i apetiti polako rasli. Memorija od 2, 4 pa i 6 K postala je tesna za programe, osnovni ROM previše skroman za umeća novopečenih programera, a grafički afiniteti su prevazišli skromnih 3000 tačaka. Nakon interfejsa 1, memorijskog proširenja, programatora eproma, ROM-a 2 i generatora zvuka „Galaksija, najzad, dobija i nešto u šta je malo ko verovao — grafiku visoke rezolucije (53248 tačaka) sa ekranskim editorom! Sa ovim dodacima mala „galaksija“ i nije više tako mala. Ako se ova rešenja objedine u „galaksiju 2“, naš računar će ponovo postati kraljica na domaćem tržištu.

Fina grafika na finom računaru. Tvorci novog proširenja za domaći prvenac Nenad Dunjić i Milan Tadić

je u RAM-u oetevljeno 5 bajtova (ne pitajte zašto baš pet) čije se vrednost proračunava i postavlje prilikom izvršavanje naredbe GRAPH. Njihov sadržaj govori mikroprocesoru odakle mu počinje bit mepa u memoriji. Dovoljno je na odgovarajući način promeniti sadržaj tih bjetova i slika će se generasati sa drugog mesta u memoriji. Same promene je zbog toga trenutne, t.j. između dva generisanja slike, tako da teorijski možete prikazati 50 različitih slika u sekundi. Zbog ograničenog memorijskog prostore praktično je moguće imati samo 7 slika (već 7 slika potrošiće zamešnih 45,5 K). Čak i tako skromen broj omogućava izradu interesantnih „pokretnih“ slika i figura. Ako vaše embicije nisu usmerene u tom pravcu, možete imati jednu sliku rezolucije 256×1500 po kojoj ćete „šetati prozor“ rezolucije 256×208 tačaka.

Za rad grafika i ekranskog editora bilo je neophodno dodati tridesetak bajtova sistemskih podetaka. Da bi se održala potpuna kompetibilnost sa postojećim programime, jedino raspoloživo mesto bilo je iznad RAMTOP-e. Temo su sakrivena čitave 32 bajeta (ili 6688 kada radi grafika). U narednim brojevime biće dati detaljni opisi i programi koji će praporoditi i vašu „galaksiju“.

Milan TADIĆ

mali oglasi

SPEKTRUM

• Super nove programe za „spektrum" prodajem brax bluf cirkus, ghostbusters, giants revenge, zombie, alien 8, battle cars kokotoni wilf, D-DAY fall of rome, fort apocalypse, solo flight, Štrumpf software. Veljko Vuković, Sukoišanska 37 58000 Split 058/582-484

• Diamondsoft researc ltd. Veliki izbor od preko 700 fabričkih programa za vaš „spektrum". Narudžbe moguće i pojedinačno. Cena programa 50—70 din. + poštarina + cena kasete ili u kompletu od 20 programa po vašem izboru za 1030 din. sa poštarinom. Nudimo vam skripta bejzik i mašinac, neophodne pri radu na vašem računaru. Uverite se u našu profesionalnost i odlične usluge. Sa „Diamondsoftom" u korak sa svetskim top listama. Dodatne informacije na telefon. 021/20-742 katalog besplatan! Narudžbe šaljite na adresu Veselinov Đorđe, Maksima Gorkog 6, 21000 Novi Sad

SPECTRUM — LITERATURA ZA POČETNIKE I SVE OSTALE — sve što vam treba za programiranje u bejziku (grafika, muzika i sve drugo) možete naći u jednom kompletnom profesionalnom prevodu „spektrumovog BASIC PROGRAMIRANJA" i brošura „UVOD". Kvalitetna ofset štampa isporuka odmah pouzećem, za same 880 din. Duško Bjelotomić, Centar 1, 54550 Valpovo tel 054/82-885 ili 041/683-141

• GALACTIC SOFTWARE! Prodajem preko 500 programa za spektrum. Cena veoma niska. Kvalitetni snimci. Moguća je razmena. Prodajem i profesionalne prevode literature za spectrum. Javite se i tražite besplatan katalog.
IVAN NOŽINIĆ
21000 NOVI SAD
MAKSIMA GORKOG 6 021/26-516

• PRODAJEM najbolje i najjeftinije prevode 1. „Spektrum bejzik programiranje" (110 strana) 1000,00 dinara. 2. „Spektrum mašinski jezik" (170 strana) 1000,00 dinara. Zoran Čukelo, Patačnjakova 7/I 41020 Zagreb

• Spectrum 48K veliki izbor klasičnih novih i najekskluzivnijih programa, povoljne na vašim ili našim kasetama. Sve informacije, spisak literature i besplatni katalog tražite preko celog dana telefonom ili na adresu Bajić Goran Stevana Filipovića 28/85, 11040 Beograd, tel 011/653-265

• Spectrumovci za sve one programe za koje ste čuli da postoje a ne znate kako da dođete do njih najpovoljnija ponuda na tržištu Yu-softwarea, besplatan katalog i ostale informacije. Javite se. Gusić Josip Bulevar AVNOJ-a 117/3 11070 Novi Beograd tel 011/146-173

Mislite li da ste dovoljno informisani o stanju na mikroračunarskoj sceni ako pročitate nekoliko časopisa mjesečno? Najaktuelnije iz evropskih kompjuterskih centara prenosimo u našim najnovijim prospektima. Opširnije u našem oglasu u rubrici „RAZNO"
EUROCATALOG Vlajić Saša, Hasana Kikića 8 7800 Banja Luka

• Stručnjak za programiranje daje časove mašinca. tel 400-623

• SPECTRUMOVCI — specijalno postolje za vaš kompjuter od kvalitetne plastične mase koje omogućava strujanje vazduha i odvođenje suvišne toplote za vašeg SPECTRUMA, pri čemu tastatura zauzima funkcionalnan nagib za samo 1000 dinara. Dragan Dejković Beograd, Ljube Didića 40/4 tel 011/785-505.

• Spektrumovci — ekskluzivno i povoljno veliki izbor klasičnih novih najnovijih programa, literatura besplatni katalog Bajić Goran, Stevana Filipovića 28/85 1104 Beograd Tel 011/653-265

INFROMIRAJTE SE PRIJE NEGO ZAKORAČITE U SVET RAČUNARA
— Dopisna škola BASIC-a
— Prevodi uputstava i najboljih knjiga za „Commodore 64"
— Usluga obrade podataka za magisterij i doktorat
— Programi za „commodore 64"
„RASUMI" TO ČINI KOMPLEKSNO
Javite se na adresu
„RASUMI" Computerlab
postfah 313, 54000 Osijek

COMMODORE

• Commodore 64 softwara pruža vam za priliku da nabavite po minimalnoj ceni 50 najboljih programa za vaš kompjuter! Pored toga, nudim vam izbor od preko 1030 ostalih programa! Sve što drugi nemaju potražite u besplatnom katalogu programa! Mirko Žagar Vukasovićeva 82 11080 Beograd tel 011/592-024 (od 15 do 18h)

• Pedeset najboljih programa za komodor 64 izvanredna prilika da po minimalnim cenama obogatite svoju kolekciju programa!
Mirko Žagar Vukasovićeva 82 11080 Beograd tel 011/592-024 (od 15—18h)

• Pored adaptera za priključenje svakog kasetofona na „komodoru 64" ovde možete nabaviti i mnoštvo programa. Cena — prava sitnica.
Ilić Vladimir B Kidriča 5/II 22300 St. Pazova, tel 022/311-013

• Imam samo najskuplje i najbolje programe. Javite se radi kupovine ili razmene. Branislav Bojadžievski J Gagarina 206 11070 N Beograd tel 011/156-444

• „Komodor 64" programi noviteti. Uverite se u rad kvalitet. Povoljni uslovi Niske cene. Popusti. Bogate selekcije. Besplatan katalog. Brzo odgovaram
OLIVER VUJOVIĆ Georgi Georgiju Deža 26/3 11070 N. Beograd

RAZNO

• Za OM nudim video rikorder VCR Philips N-1502 frekvenometar 250 MHZ, generator funkcija, led obrtomjer. Šaljem spisak. Ostojić Nedeljko Vj S Kidriča 27 58000 Osijek

• Prodajem printer PC 100 C sa uputstvom za TI58/59 (3500000) 8 rolni papira (300000) mathe/utilities modul sa uputstvom (750000). Sve 4000000 Nikolovski Tome Gradski zid kula 23 stan 26 91000 Skopje.

• Prodajem računar Sinclair QL 011/558-007

ZX-81 & SPECTRUM
apple computer
commodore

KOPJUTERAŠI!!!
INFORMIŠITE SE NA VRIJEME!
Iz najeliinijih i najkompetentnijih njemačkih i engleskih magazina, te kataloga vodećih proizvođača računarske opreme izabrali smo ono što će vas najviše interesovati. Računari, periferija, najnovija literatura, software, sve cijene i adrese. Zbog obilja podataka nudimo vam dva prospekta:
1 SINCLAIR & COMMODORE (220 d)
2 APPLE (220 d)
Upoznajte se s mogućnošću kako da svoj Spectrum pretvorite u sintisajzer, najjeftiniji drajvevi za C-64, 7 novih kopija Apple-a II za svačiji džep itd.
Isporuka pouzećem. Uvjerite se u naš kvalitet. Da budete u koraku sa Evropom brine se
EUROCATALOG Vlajić Saša, Hasana Kikića 8 78000 Banja Luka.

Sve što je potrebno vašem ZX SPECTRUM-u možete dobiti od

COMET SOFTWARE

MILOVANOVIĆ LJUBIŠA
Petra Lekovića 57
11030 BEOGRAD
tel 011/558-007

LITERATURA
za sve MIKROPROCESORE
za sve MIKROKOMPJUTERE

COMET SOFTWARE

MILOVANOVIĆ LJUBIŠA
Petra Lekovića 57
11030 BEOGRAD
tel 011/558-007

BYTE SHOP
package software

Trenutno najpopularniji način nabavke programa — paketi programa. Dve su bitne odlike ovakvog načina nabavke: izuzetno pristupačne cene i brz rok isporuke. Nazovite nas i već istog dana programi će brzinom svom, poštom krenuti u vaš dom!

1) 50 VELIČANSTVENIH 3990 din. Kupili ste nedavno „spectrum"? Nije li najbolje da vašu kolekciju programa započnete upravo sa onim najboljima (čije spise možete naći na stranicama Računara

2) 10 ŠAHOVA +4 LOGIČKE IGRE 500 din.

3) 50 BASIC PROGRAMA 1500 din. Idealno za početnike! Igra + mogućnost neposrednog učenja basica. (svaku igru možete prekinuti analizirati možda i poboljšati)

4) 5) i 6) 16K PROGRAMI 1500 din. svaki. Vlasnici „spektruma 16K, Byte shop misli na vas, i nudi vam ova tri paketa od po 41 programa svaki. Jasno moguće ih je koristiti i na „spectrumu 48K"

A od sada i veliki svetski hitovi i ostali programi u paketima po 14—16 programa za 1030 din. Mogućnost i pojedinačnog naručivanja. Gore navedene cene uključuju cenu kasete i poštarine. Tražite novi besplatni katalog paketa.
Adresa. OMRČEN DAMIR Bulevar JNA 64/10 11000 BEOGRAD telefon 011/882-044

Kako ostati pilot — novi „pilotski bukvar" Zorana Modlija

PISTE U NOĆI

Nakon uspeha „Krilate katedre", profesionalni pilot i nastavnik letenja Zoran Modli nudi još jedan korak bliže tajnama letenja. Iako obrađuju za nijansu složenije probleme „slepog" letenja savremenih aviona u vazdušnom saobraćaju, „Piste u noći" takođe se čitaju bez daha!

IFR Snupi protiv VFR Barona: za i protiv instrumentalnog letenja, iluzije pilota, simulatori letenja
Aladinove elektronske lampe. elektronski uređaji savremenih aviona.
Neko me posmatra: kontrola letenja na sve tešnjem nebu.
Ceo svet u torbi: ostavština kapetana Džepsena
Muzika za AM lutalice. radio-navigacija.
Tamna strana neba. kako preživeti vremenske nepogode.
Poslednjih 20 kilometara: precizni i neprecizni instrumentalni prilazi. Svedočanstva o udesima „ne vidim pistu", slećemo!
Kućni računar umesto aviona: obiđite svet ne izlazeći iz dnevne sobe.
Ja kapetan. odletite sami za Dubrovnik

...samo je deo izuzetno zanimljivog i (ne samo za pilote) upotrebljivog štiva, na nekoliko stotina strana i isto toliko ilustracija.

GALAKSIJA — BIGZ Bulevar vojvode Mišića 17 11000 Beograd

Ovim neopozivo poručujem ________ primeraka knjige „Piste u noći" u izdanju „Narodne knjige" iz Beograda, po pretplatnoj ceni od ________ dinara. Platiću prilikom prijema pošiljke — POUZEĆEM

Ime i prezime ____________________

Adresa ____________________

____________________ ____________________
Potpis Datum

Specijalno izdanje časopisa Galaksija ■ Jul 1984. / Cena 200 D

računari u vašoj kući 2

škola akcionih igara
memorija za „galaksiju" 48 K

QL • Electron • BBC B Commodore 64

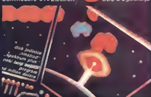

računari 3
u vašoj kući

Specijalno izdanje časopisa „Galaksija"
Decembar 1984.
Cena 200 D

Amstrad • Spectrum
Commodore 64 • Electron
BBC B • galaksija

u vašoj kući
računari 4

Specijalno izdanje časopisa „Galaksija"
Cena 200 D

komodor 64
katalog najboljih igara
spektrum
nove naredbe
galaksija
generator tona

Naručite specijalna izdanja časopisa „Galaksija"

NARUDŽBENICA

GALAKSIJA, Bulevar vojvode Mišića 17, 11000 Beograd

Ovim neopozivo naručujem sledeća specijalna izdanja 1 Računari broj 1, 2 Računari broj 2, 3 Računari broj 4, 5 Nikola tesla — neostvarena otkrića. Iznos od ukupno ________ dinara uplatiću prilikom preuzimanja pošiljke — pouzećem

Ime i prezime ____________________

Ulica i broj ____________________

Broj pošte i mesto ____________________

Datum	Potpis

NAPOMENA Ako ne želite da isecanjem oštetite svoj primerak „Galaksije" narudžbenicu prepišite na dopisnici ili u pismu